

MKL 310

MASTEROPPGAVE

PRESTEN SOM LOS GJENNOM DØDSSKYGGENS DAL – THE PRIEST AS A
GUIDE THROUGH THE DARK VALLEY

Christine Waanders, Isabel K. Vangen, Kåre Kristian
Kristiansen Skinderhaug

31.8.2023 – TOTAL ANTALL SIDER: 110 - NORD UNIVERSITET

Forord

Tre voksne mennesker, tre ulike bransjer, med en felles nysgjerrighet og ønske om utvikling og læring. Dette brakte oss tilbake på skolebenken. For en reise det har vært!

Denne reisen startet januar 2021. Veien virket da lang og kronglete. Korona pandemien skapte utfordringer og lot oss starte studiet på digitale plattformer. Vi skulle bli kjent gjennom en skjerm, da undervisningen ble avholdt digitalt og gruppearbeid ble gjennomført. Men gleden var stor da vi endelig kunne møtes fysisk. Oppgaver og eksamener ble levert og tiden fløy av gårde. Denne avhandlingen danner vårt punktum for studiet.

Vi har lest `side opp og ned`, reflektert, diskutert, latt oss inspirere og revet oss i håret. Vi har hatt utallige møter, utfordrende og konstruktive diskusjoner - alt dette godt hjulpet av stor takhøyde og respekt. Det er ingen selvfølge at tre ulike mennesker får til å samarbeide omkring en slik en stor utfordring.

Vi ønsker å rette en stor takk til oss selv og vår flotte gruppe - om vi kan si det selv, så er det bra jobba!

Videre må vi takke våre kollegaer og arbeidsgivere som har støttet, heiet og tilrettelagt slik at vår vei gjennom studiet har blitt en positiv og lærerikt reise. Arbeidet med denne avhandlingen har for oss blitt et høydepunkt med hele studiet. Denne prosessen har gitt oss en unik mulighet til å dykke ned i kunnskapsutvikling som tema og fenomen. Vårt arbeid med denne oppgaven har brakt frem dypere refleksjon hos oss alle. Vi har lært mer om oss selv og våre evner til samarbeid og utvikling.

Forskerrollen har virkelig inspirert og utviklet oss og vi både håper og tror vi er nærmere målet om å bli en mer "reflektert praktiker" innenfor ledelsesfeltet.

Etter både timevis med digitale og fysiske møter kan vi i dag si oss fornøyd og med glede si vi er kommet i mål. Vi må takke Torild Oddane for sine konstruktive og tydelige veiledninger i tillegg til sin tålmodige innstilling til oss undrende studenter- vi er takknemlige for at hun har fulgt oss gjennom arbeidet med denne avhandlingen.

Til slutt må vi rette en stor takk til alle våre kjære, familie og venner. Vi er dypt takknemlig for deres støtte - uten dere hadde vi ikke kommet oss til målet, en Master i Kunnskapsledelse!

Sammendrag

Gjennom vårt studieløp i master i kunnskapsledelse har vi hatt en økende interesse for kunnskapsutvikling som tema og organisatorisk fenomen. Med denne avhandlingen ønsker vi å rette søkelyset mot presten som ekspert på gravferd. Hensikten med denne avhandlingen var å få utvikle vår kunnskap og innsikt i hvordan kunnskapsutvikling kan skje og hvilke momenter som kan være betydningsfulle for en konstruktiv kunnskapsutvikling i Den Norske kirke.

Vi ønsker å utforske dette gjennom vår problemstilling:

Hvordan blir presten ekspert på gravferd?

Ved hjelp av seks dybdeintervjuer av prester i Nidaros bispedømme, har vi utforsket denne problemstillingen. Våre informanter har fått anledning til å beskrive sin opplevelse av egen kunnskapsutvikling, fortelle om sin rolle og sine erfaringer som begravelserprester. I tillegg til problemstillingen, har vi utarbeidet to forskningsspørsmål som er til hjelp for å svare opp vår problemstilling.

1. Hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd?
2. Hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder?

Gjennom vår teoretiske forankring samt analyse av empirien mener vi å ha funnet ut hvordan presten gjennom erfaring har blitt ekspert på å gjennomføre gravferder. Videre har teori og empirien vist oss hvordan kunnskapsutvikling og praktisk læring kan skje hos en begravelserprest, fra novise til ekspertnivå. Vi mener å ha funnet hvilke momenter som er sentrale hos en ekspert på begravelser; som faglig ekspertise, sosiale kompetanse inkludert evnen til improvisasjon og skjønn som er ervervet gjennom praktisk læring. I tillegg dras trygghet i rollen frem som en viktig bidragsyter for kunnskapsutvikling. Prestene vi har intervjuet har gitt oss verdifull empiri på kunnskapsutvikling og ekspert nivået, som vi igjen kan dra nytte av videre i egne bransjer og arbeidshverdager.

Abstract

Throughout our course of study in the Master in Knowledge Management, we have had a growing interest in knowledge development as a theme and organizational phenomenon. With this thesis, we want to direct the spotlight on the priest as an expert on funerals. The purpose of this thesis was to develop our knowledge and insight into how knowledge development can take place and which aspects can be significant for a constructive knowledge development in The Church of Norway. We want to explore this through our key problem:

How does the priest become an expert on funerals?

With the help of six in-depth interviews with priests in Nidaros diocese, we have explored this issue. Our informants have had the opportunity to describe their experience of their own knowledge development, talk about their role and their experiences as funeral priests. In addition to the problem, we have prepared two research questions that are helpful in answering our problem.

1. What characterizes the priest as an expert in funerals?

2. How does the priest learn to conduct funerals?

Through our theoretical grounding and analysis of the empirical evidence, we believe we have found out how the priest through experience has become an expert in carrying out burials. Furthermore, theory and empirical evidence have shown us how knowledge development and practical learning can take place, following the priest from novice to expert level. We believe we have found which elements are central to an expert in funerals, such as professional expertise, social competence including the ability to improvise and use prudence acquired through practical learning. In addition, confidence in the role is highlighted as an important contributor to knowledge development. The priests we have interviewed have given us valuable experience in terms of knowledge development and “being expert”, which we can further benefit from in our own industries and everyday work.

Innhold

Forord.....	0
Sammendrag	2
Abstract	3
1. Innledning	7
1.1 Problemstilling.....	9
1.2 Begrepsavklaring	9
1.3. Tidligere forskning på feltet	11
1.4 Avhandlingens oppbygning	13
2. Gravferder – bakgrunnsinformasjon	14
2.1 Kontekstuelle forhold og det juridiske ved valg av gravferd.....	14
2.2 Om gravferdshandlinger i Den norske kirke.....	15
3. Teori	17
3.1 Kunnskap, perspektiver på kunnskap, kunnskapsutvikling og kunnskapsarbeider	17
3.1.1 Hva er kunnskap?	17
3.1.2 Syn på kunnskap og kunnskapsutvikling	19
3.1.3 Kunnskapsarbeider	21
3.2 Kjennetegn for eksperten.....	22
3.2.1 Faglig ekspertise	22
3.2.2 Sosial kompetanse.....	25
3.2.3 Felles mestringsstrategier og evnen til improvisasjon	28
3.3 Læring fra novise til ekspert	29
3.3.1 Erfaringslæring	30
3.3.2 Kunnskapsutviklingsspiralen / SEKI – modellen	31
3.3.3 Mesterlære	33
4. Metode	35
4.1 Forberedelse: vårt vitenskapelige ståsted og valg av forskningsdesign og metode	35
4.1.1 Vårt vitenskapelige ståsted og oppgavens problemstilling.....	36
4.1.2 Valg av fenomenologisk forskningsdesign og metode	39
4.2 Datainnsamling.....	41
4.2.1 Forskning i egen virksomhet.....	42
4.2.2 Utforming av informasjonsskrivet til informantene.....	43
4.2.3 Forskningsetiske retningslinjer	43
4.2.4 Utvalg av informanter	44
4.2.5 Gjennomføring av intervjuer	44
4.3 Dataanalyse	45

4.4 Vurdering av forskningsarbeidets kvalitet.....	49
4.5. Rapportering.....	50
5. Prestenes fortellinger	51
5.1. Begravelse	51
5.1.1. Melding om begravelse	51
5.1.2. Kontakt med de pårørende	53
5.1.3. Sørgesamtale	56
5.1.4. Forberedelse til gravferdsseremonien	60
5.1.5. Begravelsesdag.....	63
5.1.6. Oppfølging	66
5.2 Fra novise til ekspert. Om prestenes læring.....	68
5.2.1 Prestene som novise og de første begravelser	68
5.2.2 Prester som eksperter og hva de har lært.....	70
6. Analyse	74
6.1 Begravelsespresten og kunnskap	75
6.1.1 Taus og eksplisitt kunnskap.....	75
6.1.2 To syn på kunnskap og kunnskapsutvikling: Strukturperspektivet og det sosiokulturelle perspektivet.....	76
6.1.3 Kunnskapsutvikling gjennom skjønn og intuisjon - <i>Den tredje vei</i>	77
6.1.4 Kunnskapsarbeider	78
6.2 Hva kjennetegner presten som ekspert på gravferder	78
6.2.1 Faglig ekspertise	78
6.2.2 Sosial kompetanse.....	81
6.2.3 Mestringsstrategier, evnen til improvisasjon og evnen til å lære	84
6.3 Læring fra novise til ekspert	85
6.3.1 Erfaringslæring	86
6.3.2 Kunnskapsutviklingsspiralen (SEKI- modellen).....	88
6.3.3 Mesterlære	90
7. Drøfting	92
7.1 Drøfting av forskningsspørsmål en: hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd?	92
7.1.1 Kunnskapsarbeider	92
7.1.2 Faglig ekspertise	93
7.1.3 Sosial kompetanse.....	95
7.1.4 Evnen til å lære.....	96
7.1.5 Svaret på forskningsspørsmål en: hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd?	96
7.2. Drøfting av forskningsspørsmål to: hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder?	96

7.2.1 Taus og eksplisitt kunnskap	97
7.2.2 Strukturperspektiv, det sosiokulturelle perspektivet og <i>Den tredje vei</i>	97
7.2.3 Erfaringslæring	98
7.2.4 Mesterlære	99
7.2.5 Svaret på forskningsspørsmål to: hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder?	101
7.3 Konklusjon	101
8. Hvordan oppgaven kan være nyttig og veien videre.....	102
9. Referanseliste/Litteratur	104
Vedlegg 1. Intervjuguide	107
Vedlegg 2. Informasjonsskriv	109

1. Innledning

Den norske befolkningen lever stadig lengre, men alle skal vi en dag dø. En verdig avslutning er da tradisjonelt på sin plass og i Norge kan vi gravlegges på ulike måter; for eksempel i regi av et trossamfunn, i pårørendes regi eller en kan velge en humanistisk begravelse. Gravferder i regi av Den norske kirke utgjør, ifølge Merete Thomassen, uten sidestykke, den bredeste kontaktflaten med folkekirken i dag (Thomassen, 2023). I 2022 ble, ifølge Statistisk sentralbyrå, 38066 mennesker gravlagt i regi av Den norske kirke. Dette utgjør 83,2% andel kirkelige gravferder av døde (SSB, 2023) og er slik en overvekt av kirkelige gravferder. Dermed er det stort behov for kompetente prester, eksperter på gravferder, som kan løse pårørende og berørte gjennom dødsskyggenes dal:

“Hvis vi antar at det i snitt deltar tretti mennesker i hver av dem [i.e. gravferder], betyr det at det i løpet av et år deltar mer enn en million mennesker i gravferder til et nært eller mer perifert menneske” (Thomassen, 2023:45).

Vi mener det er behov for kunnskap om presten som ekspert på gravferder også fordi det i framtiden kan bli større behov for at også andre enn prester kan gjennomføre gravferdshandlinger og derfor mener vi at denne avhandlingen har relevans.

Vår gruppe består av tre ulike mellomledere: Isabel K. Vangen som jobber som helseleder i en kommunal institusjon i Larvik kommune, Kåre Kristiansen Skinderhaug, som er daglig leder for et Vinmonopol i Trondheim, og prostens i Stiklestad prosti i Nidaros bispedømme, Christine Waanders. Vi har helt forskjellige bakgrunner, og ble kjent med hverandre som studenter i master i kunnskapsledelse på Nord universitetet i 2021. Vi samles om felles nysgjerrighet når det gjelder læring og kunnskapsutvikling. Gjennom de siste tre år har livet skjedd, og alle gruppemedlemmene har mistet noen av sine nære, og da fått kjenne på det å være pårørende når noen dør. Det ble da naturlig med fortrolige samtaler oss gruppemedlemmer imellom. Gjennom personlige samtaler og betraktninger oppdaget vi at kirka kan oppleves som nær og kjent for oss utenforstående, samtidig som vi teoretisk mangler kunnskap om kan lite om hvordan hverdagen til en prest er og hvordan Den norske kirke som organisasjon er skrudd sammen. Om dette kunne prostens i gruppe fortelle mye. Videre økte interessen for gravferder som seremoni og fenomen og vi ble da enige om å sammen utforske hvordan presten blir ekspert på gravferder.

Den norske kirke er i en rekrutteringskrise og har utfordringer med et aldrende presteskap. På Kirkemøtet 2023 ble det nevnt at “en relativt høy andel av kirkens ansatte [vil] innen de neste 10-12 år fratru sine stillinger pga. alder. Innen presteskapet er i dag 28 % over 60 år, mens 30% er i aldersgruppen 50-59 år” (KM 11.2/23:2). I år viser tallene fra Samordna opptak en liten oppgang til 81 søkere som har fått tilbud om plass på profesjonsstudiet i teologi ved norske høyskoler og universitet. I tillegg ble det opprettet “erfaringsbasert masterstudie: prest”, som i år tiltrekker seg 58 søkere, men dette løser sannsynligvis ikke de personelle utfordringene i kirka. Med denne oppgaven ønsker vi å finne et svar på hvordan presten blir ekspert på gravferder og dermed også utfordre Den norske kirke som organisasjon og spør: kan andre enn prester bli eksperter på gravferder i Den norske kirke? I årene framover kan det bli et aktuelt spørsmål om hvem som kan få lov å gjennomføre gravferder i regi av Den norske kirke og vi ser en viss relevans av problemstillingen fra denne avhandlingen. Prosten i gruppen kan fortelle om jevnlig spørsmål om hvorfor ikke diakoniarbeidere og diakoner får lov å gjennomføre gravferder. For presten er temaet aktuelt og relevant siden gravferdshandlinger er en oppgave som må betjenes og bemannes. Gravferdshandlingene kan ikke utsettes, men må gjennomføres når de er planlagt og oppsatt. Tilgang til presterressurser varierer fra prosti til prosti, men ved vakante stillinger, sykmeldingsperioder og prester som er ute i permisjon på grunn av ulike årsaker er det flere proster som opplever det som utfordrende å organisere prestedtjenesten slik at alle gravferdshandlinger kan gjennomføres. Ved hjelp av pensjonerte prester og prester for øvrig, løses denne utfordringen fortløpende.

Med gravferder referer vi i denne oppgaven til hele prosessen av en kirkelig begravelse eller bisettelse: fra presten får beskjed om gravferdshandling vedkommende skal stå ansvarlig for, den første kontakten med pårørende, prosessen der gravferdshandlingen planlegges, gjennomføres og avsluttes, og eventuell oppfølging av de pårørende.

“Og jeg tror at det er få yrker som tjener så mye fra erfaring som prestedtjenesten.” Dette er et sitat hentet fra vår empiri, hvor en prest skildrer viktigheten av egen erfaring i sitt arbeid som ekspert på gravferder. Denne presten vektlegger erfaring som nøkkelen for å gjennomføre begravelser på en best mulig måte. Med erfaring blir prestene eksperter på gravferd. Interessen for læring og kunnskapsutvikling som fenomen har vokst frem hos alle tre gruppelemmer gjennom vår felles studie i kunnskapsledelse gjennom de siste par år. Fagmessig ble vi interessert i og opptatt av egen læring, vi synes det er særlig interessant med formidling av taus kunnskap og hvor komplekse arbeidsoppgaver kan være. Som ledere i ulike sektorer jobber vi med kunnskapsutvikling. Vi må stadig utvikle oss selv og våre avdelinger. Gjennom denne avhandlingen ønsker vi å fordype oss i læring som prosess og fenomen, da gjennom prestenes fortellinger og historier. Ofte sies det at “du

er ferdig utdannet” etter studiet, men må ikke praktisk læring være med, før du kan kalle deg for ekspert? Vi opplever at vår empiri er relevant for alle gruppe-medlemmer og vår vei mot å bli reflekterte praktikere.

Denne oppgaven har fått tittelen “Presten som los gjennom dødsskyggens dal.” Bakgrunnen er vår nysgjerrighet på hvordan en prest lærer og utvikler sin kompetanse på gravferder. For å dykke ned i denne utfordringen, har vi valgt følgende problemstilling:

1.1 Problemstilling

Hvordan blir presten ekspert på gravferd?

Med presten menes det her ordinerte prester i Den norske kirke og med gravferder refereres det til begravelser eller bisettelser som foregår i regi av Den norske kirke. Ifølge Dreyfus og Dreyfus (1999) blir en arbeidstaker som ekspert i ett med oppgaven som skal løses og klarer å skille mellom ulike situasjoner og ulike tilnærminger og handlinger uten at hun er nødt til å tenke over hvordan dette gjøres. Det blir bare gjort.

I vår søken på å belyse denne problemstillingen velger vi å skissere opp to forskningsspørsmål som hjelper oss med å belyse vår problemstilling:

Forskningsspørsmål 1: Hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd?

Forskningsspørsmål 2: Hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder?

For å bidra til en lettere forståelse og lesning av oppgaven presenterer vi i det følgende en begrepsavklaring av ord og uttrykk som brukes i oppgaven.

1.2 Begrepsavklaring

Her gir vi en beskrivelse av ulike begrep som blir brukt i vår oppgave. Den første bolken omhandler det som har med gravferdshandlingen å gjøre som for eksempel begravelse, bisettelse, kirkegård og gravplass. I andre delen gir vi en kortfattet beskrivelse av de forskjellige yrkesgruppene og jobbtitlene som er relevant for forståelsen av vår empiri som for eksempel prest, prost og diakon.

I dagligtale er begrepet begravelse oftest brukt og mest kjent som samlebetegnelse for de ulike seremoniformene og gravleggingsformene. I **kirkelige gravferder** kan en velge mellom en bisettelse og en begravelse. En **bisettelse** innebærer en seremoni i kirka, kapellet eller krematorium, med kremasjon og urnenedsettelse på **gravlund** på et senere tidspunkt. Ved en **begravelse** bæres kisten ut på **kirkegården** og blir senket i graven samme dag etter at seremonien i kirkerommet er over. Den rituelle forskjellen mellom en kirkelig bisettelse og begravelse er selve **jordpåkastelsen**. Ved bisettelsen finner den sted inne i seremonirommet, mens ved en begravelse skjer dette avslutningsvis ved graven på kirkegården. **Gravferd** som uttrykk brukes om begge gravleggingsformer. For øvrig, ble det i 2011 vedtatt endringer i gravferdsloven for bedre å tilrettelegge for mennesker med andre religioner og livssyn. Tittel og begrepsbruk i loven er gjort livssynsnøytral og begrepet "**kirkegård**" er erstattet med "**gravplass**" eller "**gravlund**". I denne oppgaven bruker vi først og fremst begrepene gravferd, gravferdshandling eller begravelse. Dette fordi informantene har brukt det i sine svar. Vi bruker begrepene som synonymer og i de fleste tilfeller referer begrepene ikke bare til selve seremoniene i kirkerommet, men til hele prosessen fra presten får beskjed om gravferden og til seremonien er avsluttet og eventuell oppfølging er avsluttet. Den norske kirke som organisasjon har to arbeidsgiverlinjer: den ene linjen kalles for den geistlige linjen som består av alle **prester**. Teologistudenter kan begynne å samle praktiske erfaringer i praksisperioder som for eksempel menighetspraksis eller stiftspraksis, eller som **sommervikar**. Som sommervikar får studentene utstedt en fullmakt fra biskopen for å forrette kirkelige handlinger som for eksempel gravferdshandlinger. Prester under utdanning eller ferdig utdannede prester som ikke ennå er ordinert kalles for **prestevikarer**. Prester som er ordinert, men uten fast stilling kalles for **vikarprester**. Prester i fast stilling er først og fremst sokneprester. Det betyr at de har et prosti som tjenesteområdet og et særskilt ansvar for en eller flere menigheter. Et **prosti** er et geografisk avgrenset området og underlagt et **bispedømme**. **Prosten** leder prestatjenesten i et prosti og er mellomleder mellom **biskopen** og prestene. I tillegg til sokneprester finnes det også spesialprester som for eksempel sykehusprester, eller prostiprester. Sistnevnte arbeider også i et prosti, men uten særlig ansvar for noen menigheter.

Ansatte i den andre kirkelige arbeidsgiverlinjen er ansatt i et **kirkelig fellesråd**. Dette er et samarbeidsorgan mellom soknene og kommunene og den daglige lederen kalles for **kirkeverge**. I forbindelse med gravferdshandlingen er det behov for **kirketjenere** som noen steder også har ansvar for graving av grav. Kirketjenere sørger for det praktiske i kirkerommet, at for eksempel lysene er tent, mikrofonene fungerer og brannsikkerheten overholdes. **Kirkemusikere** har som jobbtittel enten **organist** eller ved høyere kvalifikasjon **kantor**. Kantorene kan også vigsles til sin tjeneste. Diakoni er

definert som kirkens omsorgstjeneste og **diakoner** leder menighetens omsorgsarbeid. Diakoner med fullført mastergrad kan vigsles til sin tjeneste.

I denne oppgaven omtales prester som står ansvarlig for gravferder blant annet som begravellesprest, og når det fortelles om at de forretter gravferder refereres det i oppgaven om hele prosessen, som tidligere nevnt. Siden flertallet av våre informanter er kvinnelige prester velger vi å bruke "hun" som pronomen.

Når vi nå har fått avklart både problemstilling og begrepsapparatet presenterer vi i det følgende tidligere forskning på feltet.

1.3. Tidligere forskning på feltet

Vår empiri har prester i Den norske kirke ved Nidaros bispedømme som referanseramme og derfor begrenser vi kartlegging av tidligere forskning til norskspråklige forskning og litteratur.

Å se på tidligere forskning bidrar til en kartlegging av hva vi som forskere vet om prester og gravferdshandlinger og hva det er vi trenger mer kunnskap om.

Litteratursøk som kombinerer begrepene "prest" og "ekspert" ga ingen treff. Det finnes generelt lite forskning som setter prestenes arbeid knyttet til gravferder i søkelys. Derimot finnes det en del forskning der presterollen i gravferder nevnes eller refereres til, og noen av disse kan bidra til en helhetlig forståelse av prester som eksperter på gravferd. Det er i all hovedsak tre hovedkategorier det er forsket på. I den første settes de pårørende i fokus, i kategori nummer to tematiseres samarbeidsrelasjoner og den tredje kategorien tar for seg forkynnelse i gravferden. Eksempelvis nevnes her ett forskningsbidrag fra hver av de tre kategoriene:

Forskningen rundt gravferdsuken, som for eksempel Lars Johan Danbolts bok "Den underlige uka. De sørgende og begravellesriten" setter de sørgende i sentrum (Danbolt, 2002). Boka er en popularisert og omarbeidet utgave av hans tidligere doktoravhandling og står på pensumlisten for teologistudenter. Annen forskning ser for eksempel på samarbeidsrelasjoner mellom aktørene som for eksempel begravellesbyrå og prester i Den norske kirke (Lars Øyvind Bech "Byrået driver butikk, men vi stiller med lokalene ...: rammene for prest og begravellesbyråets roller og samhandlinger i situasjoner", 2008). Det tredje forskningsfeltet ser, som tidligere nevnt, på forkynnelsesdelen, som for eksempel presentert i Tor E. Eriksens forskning om forkynnelse i gravferder i avhandlingen "Døden - ein stad der Gud er? Forkynning i gravferd etter vond og brå død" (2022).

Selv om denne forskningen ikke treffer midt i blinken på vår oppgavens problemstilling, kan det likevel peke på følgende: presten som ekspert på gravferd må ha kunnskap om opplevelser de pårørende har, hun må forholde seg til eksterne samarbeidspartnere som for eksempel begravellesbyråene, og må ha teologisk kompetanse om forkynnelse i gravferder.

I vår søken om tidligere forskning fant vi en kort artikkel som referer til prosjektet "Soknediakoner og gravferd" som var gjennomført i Oslo bispedømme på 1990-tallet. Helene Freiberg Klingbergs artikkel fra 1993 har fått navn "Gravferd - naturlig samarbeidsfelt for prest og soknediakon" og gjengir en samtale med daværende biskop Andreas Aarflot om de første erkjennelser og inntrykk av den avsluttende prosjektfasen. Aarflot gir uttrykk for at han ønsker seg en ordning der diakoner kan forrette gravferder på likt linje som prester. Dessverre finnes det ikke noe empiriske data fra prosjektet som er tilgjengelig online, og det er 30 år siden prosjektet ble gjennomført. Aarflot anfører tre punkt som lå til grunn for gjennomføringen av prosjektet: For det første nevner han stort arbeidspress blant prester med opptil 100 gravferder per år og en vurdering "om dette ikke var oppgaver som kunne deles på flere tjenestegrupper i kirken, i første rekke diakonene" (Freiberg Klingberg, 1993:7). Som punkt to anfører daværende biskop at det er en lang tradisjon i Norge at andre enn presten gjennomførte gravferder, særlig på landsbygdene. Avslutningsvis argumenterer Aarflot med at det å gjennomføre gravferder også kan ses på som naturlig diakonal oppgave, særlig de tilfeller der diakonen kjente til den avdøde, har hatt kontakt med pårørende i tiden før dødsfallet.

I 2019 tildelte Bispemøte i Den norske kirke Olavstipendet til sokneprest Ingeborg Blindheim Sommer og hennes prosjekt med tittelen "I avdødes ånd. Om personlig tilrettelegging av gravferder i Den norske kirke" (Sommer, 2019). Oppgaven tar utgangspunkt i problemstillingen om hva en kirkelig gravferd er og på hvilken måte det bør gis rom for det personlige og individuelle tilpasninger. Sommer undersøker blant annet om det finnes en reell spenning mellom kirkens budskap og avdødes ønsker, eller om dette er et kunstig skille (Sommer, 2019). Hennes kvalitative forskning er gjennomført blant prester og pårørende i Oslo bispedømme. Sommer er også første bidragsyter i boken "Av jord er du kommet. Om kirkelig gravferd" som kom ut i 2023 og som ble utviklet med støtte fra Kirkerådet i Den norske kirke. Boken er en samling av artikler om blant annet prestenes rolle, innhold i gravferden, samarbeidet med gravferdsbyråene og kirkerommets påvirkning. Her er det mye interessant lesing som igjen bidrar til å forstå bredden og dybden i prestenes arbeid rettet mot gravferder.

Ragnhild Bugge skrev i 2012 boken "Siste farvel. Om dødsfall, gravferd og veien videre". Ideen fikk hun da hun deltok på det obligatoriske kurset for humanistiske gravferdstalere, og boken forteller om likheter og forskjeller mellom gravferdshandlinger i regi av Den norske kirke eller i privat regi eller i regi av Human-Etisk Forbund. Heller ikke i denne avhandlingen finner vi noe relevant om hva som utgjør kompetansekravene og ferdigheter en person som gjennomfører gravferder bør ha, men også her er det mye nyttig bakgrunnsinformasjon for å forstå kompleksiteten av problemstillingen.

Denne sammenstillingen av tidligere forskning peker ikke på noen funn som er særskilt relevant for vår problemstilling om hvordan presten blir ekspert på gravferd. Det er mye og relevant bakgrunnsinformasjon å hente fra tidligere forskning for å forstå dybden og bredden av prestenes arbeidsoppgaver knyttet til gravferdshandlinger. Disse artiklene og bøkene som blant annet referer til prestenes oppgave og roller i forbindelse med gravferder kan tolkes som mosaikksteiner som bidrar til å forstå kompleksiteten av arbeidet prester står i når de er eksperter på gravferder. Samtidig avslutter vår vurdering med den konklusjon at det i norskspråklige området ikke er blitt forsket på vår problemstilling om hvordan presten blir ekspert på gravferd. Det mangler forskning som ser på presten som ekspert i arbeidet sitt.

1.4 Avhandlingens oppbygning

Etter dette innledende kapitlet følger kapittel to med bakgrunnsinformasjon om gravferdstema hvor vi skisserer opp både kontekstuelle forhold og de juridiske rammer for gravferden. Kapittel tre omhandler vår utvalgte teori, deriblant kunnskapsbegrepet, ulike perspektiver på kunnskap og kunnskapsutvikling. Vi presenterer relevant teori om kjennetegn på en ekspert og teori om hvordan læring kan skje. Videre følger metodekapitlet i del fire hvor vi redegjør for våre refleksjoner og valg vi har gjort i arbeidet med denne avhandlingen, og vi presenterer her vårt forskningsdesign. I kapittel fem slipper vi prestene til med deres historier og presenterer vår empiri. Denne empirien analyseres videre i vår analysedel, kapittel seks. I kapittel syv besvarer vi oppgavens problemstilling gjennom drøftingen av de to forskningsspørsmål samt en avsluttende konklusjon. Vårt åttende kapittel inneholder våre tanker om hvordan oppgaven kan være nyttig. Avslutningsvis kommer litteraturlista vår med alfabetisk oppsett av vår anvendte teori og to vedlegg, intervjuguiden og informasjonsskrivet..

2. Gravferder – bakgrunnsinformasjon

Når vi alle en dag skal dø, er det mange faktorer og praktiske forhold som skal løses. Hvordan en begravelse skal skje er regulert gjennom lovverk og bestemmelser. I dette kapitlet presenterer vi ulike forhold som står sentralt i etterkant av et dødsfall og i planleggingen av en gravferdshandling, og vi gir en oversikt over hvordan en gravferd i regi av Den norske kirke ser ut.

2.1 Kontekstuelle forhold og det juridiske ved valg av gravferd

I møte med døden melder det seg mange følelser, og de som står nærmest må også forholde seg til en rekke praktiske, juridiske og økonomiske spørsmål. I løpet av kort tid etter et dødsfall må det blant annet tas valg for seremoni, gravferdsform og hvor gravlegging skal finne sted. Som tidligere nevnt ble det i 2022 ifølge Statistisk sentralbyrå gjennomført 38066 gravferdshandlinger i regi av Den norske kirke. Dette utgjør 83,2% andel kirkelige gravferder av døde (Statistisk sentralbyrå [1]). Prestene vi har intervjuet, har alle Nidaros bispedømmeråd som arbeidsgiver, og i 2022 ble det forrettet 3450 kirkelige gravferder i bispedømmet (Statistisk sentralbyrå [2]). Våre informanter forteller om at de i gjennomsnitt får ansvar for ca. 35-40 gravferder per år.

Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (gravplassloven) regulerer alt det juridiske som har med begravelse å gjøre. Ifølge denne loven skal gravlegging skje “med respekt for avdødes religion eller livssyn” (Gravplassloven, 1997, § 1h). I lovteksten er det også regulert hvem som skal sørge for gravferden, som i de fleste tilfeller er den nærmeste pårørende som for eksempel ektefelle, barn eller foreldre. Ifølge loven fremsettes en begjæring om gravlegging av den som sørger for gravferden. Dette kalles ofte for begjærings skjema eller dokument for bestilling av gravferd. Dette er en oppgave som vanligvis begravelsesbyråene tar seg av i samråd med de pårørende. Loven regulerer videre at gravleggingen skal skje senest ti virkedager etter dødsfallet. Også forvaltningsansvaret er lovbestemt, og per i dag er det bare gravplassene i Bærum, Sandefjord, Modum, Vennesla og Gjesdal som forvaltes fra kommunen. Alle andre offentlige gravplasser i Norge forvaltes av Den norske kirke ved det/de kirkelige fellesråd i kommunen.

2.2 Om gravferdshandlinger i Den norske kirke

Den norske kirke har utarbeidet retningslinjer, såkalte "Alminnelige bestemmelser for gravferd" og en liturgi, altså en "ordning for gravferd fra kirke eller krematorium". Disse to vedtakene utgjør sammen det som prester kaller for "Gravferdsbok" og brukes i hver eneste gravferdshandling. I det følgende presenterer vi hvordan denne boka ble til og vi gir et utdrag av disse ordningene og bestemmelsene med tanke på hva som er relevant for oppgaven vår og prestenes arbeid i forbindelse med gravferdshandlinger.

Det øverste demokratiske valgte organ i Den norske kirke er med 116 medlemmer Kirkemøtet. Kirkemøtet er det kirkelige organ som blant annet vedtar liturgier og alminnelige bestemmelser for kirkelige handlinger. Kirkemøtet har den 9. november 2002 fastsatt og vedtatt "Alminnelige bestemmelser for gravferd" og "Ordning for gravferd fra kirke eller krematorium" som fra 1. mars 2003 er gjeldene og erstatter de gamle ordninger og bestemmelser som var vedtatt i 1990 (vedtak kirkemøte KM 8/02). Disse setter rammen for prester tjenestegjørende i Den norske kirke.

I "Alminnelige bestemmelser for gravferd" beskrives gravferdshandlingen som fellesskapets siste tjeneste overfor sine medlemmer. Dersom avdøde hører inn under Den norske kirke bør det ifølge disse bestemmelsene etableres kontakt mellom menighetens prest og de pårørende så snart som mulig etter dødsfallet. Den som sørger for gravferden, skal bestemme om gravferden skal etterfølges av kistebegravelse eller kremasjon. Videre defineres ifølge disse bestemmelsene en kirkelig gravferd som en kirkelig handling av gudstjenstlig karakter. Den liturgiske utformingen av gravferden skal bidra til å uttrykke det grunnleggende i den kristne tro: at mennesket er Guds skapning - at Gud gjennom Jesus Kristus død og oppstandelse og troen på ham har lagt grunnlaget for menneskets frelse - at det på dommens dag skal stå til ansvar for sitt liv - at det skal gjenreises i legemets oppstandelse. Ifølge bestemmelsene skal alle som har ansvar for gravferdshandlingen, eller som medvirker, bidra til at det bibelske budskap kommer til uttrykk i sin fylde. Det bør videre legges til rette for medvirkning fra de pårørende. Gravferd kan ifølge disse bestemmelsene forrettes av diakon etter avtale mellom diakonen, soknepresten og biskopen. Er både presten og diakonen forhindret fra å forrette ved gravferden, kan en lek kristen forrette etter godkjennelse fra biskopen.

I det følgende presenteres en gjennomgang av liturgien for gravferdshandlingen, det som utgjør "Ordnings for gravferd i Den norske kirke". Ordningen står beskrevet i Gravferdsboken som prester bruker under seremonien (*Gravferd*, 2014). Gravferdsboken inneholder de alminnelige bestemmelser, samt ordning for gravferd fra kirke eller krematorium, inkludert alle valgfrie bønner og skriftlesninger både på bokmål og nynorsk.

En gravferdshandling begynner med at det ringes sammen, altså at kirkens klokker ringer. Et preludium, som enten er et eget musikkstykke eller et forspill til den første salmen framføres, og så synges salmen. Ifølge liturgien leser presten deretter inngangsordet og ber en valgfri bønn. Presten eller en representant for de pårørende holder så et kort minneord. Det bør inneholde noen biografiske momenter med særlig vekt på hva avdødes liv har betydd for dem som sto den avdøde nær, og for andre livssammenhenger han/hun har stått i. Her kan ifølge Gravferdsboka følge korte hilsminger, pålegging av blomster og/eller krans og eventuelt andre minnehandlinger som opplesing, musikk, lystenning o.a. Etter minnedelen blir det enten salmesang eller musikkinnslag. Deretter leses det tre bibeltekster med følgende innledning: "La oss høre hva Guds ord vitner om livet og døden, om dommen og vårt håp i Jesus Kristus" (*Gravferd* 2014:13). Tekstene velges slik at de dekker de innholdsmomenter som er nevnt foran. Tekstene kan leses av liturgen eller av en eller flere andre. Etter en salme skal ifølge ordningen presten holde en kort tale, en andakt over et av de oppleste skriftordene eller over en annen passende tekst. Etter en valgfri bønn leses det Herrens bønn i lag. Etter enda en salme kan det ifølge liturgien fremføres et musikkinnslag før kisten bæres ut under postludium, som ofte er et eget musikkstykke eller en salmemelodi. Ute ved graven synges det salmevers før presten leser en kort bibeltekst og ber en valgfri bønn ved gravstedet. Så senkes kisten ifølge liturgien ned i jorda og liturgen forretter jordpåkastelse. Etter et siste skriftord lyses velsignelsen og de siste salmeversene blir deretter sunget. Ved handlingens slutt kan det ringes tre ganger tre slag med kirkeklokkene.

3. Teori

Vi har i vår oppgave valgt å sette søkelys på problemstillingen: hvordan blir presten ekspert på gravferd. Med det har vi valgt å fokusere på én spesifikk del av prestatjenesten, nemlig gravferder. I dette teorikapitlet presenterer vi relevant teori i tre bolker. Vi starter med overordnet teori om kunnskapsbegrepet samt taus og eksplisitt kunnskap. Vi ser på forskjellige perspektiver på kunnskap og kunnskapsutvikling og refererer til begrepet kunnskapsarbeider. Vi mener at teori om kunnskap og ulike kunnskapsformer vil være til nytte for å kunne belyse hva slags ekspertiser, kunnskaper og ferdigheter prester tilegner seg, noe vi kommer tilbake til i analysen og drøftingen. Vi betrakter presten som en kunnskapsarbeider da de innehar lang teoretisk utdanning og anvender det i sitt virke som prest. Derfor mener vi det er relevant å presentere her både teori om kunnskap og kunnskapsarbeider. I den andre delen presenterer vi teorier som vi mener er relevant for å kunne svare på forskningsspørsmålet om hva som kjennetegner presten som er ekspert på gravferder. Her mener vi det er relevant å se på følgende kriterier: faglig ekspertise, sosial kompetanse og felles mestringsstrategier og evn til improvisasjon. Teorier om hvordan presten lærer å gjennomføre gravferder presenteres i tredje bolken. Her redegjør vi for evnen til å lære ved henvisninger til erfaringslæring, kunnskapsutviklingsspiralen og så avslutter vi med en presentasjon av mesterlæren.

3.1 Kunnskap, perspektiver på kunnskap, kunnskapsutvikling og kunnskapsarbeider

I det følgende dykker vi ned i kunnskap som begrep og form samt hvordan kunnskap kan utvikles. En vitenskapelig redegjørelse for forskjellen mellom læring og utvikling vil ta for mye plass i denne oppgaven. Siden fokuset vårt ligger på prestenes læring, velger vi først og fremst å bruke læringsbegrepet i denne oppgaven. Dersom vi likevel noen ganger bruker utviklingsbegrepet skyldes dette vårt ønske om et forståelig og lettvent språk og dermed brukes utvikling som synonym for læring eller med fokus på læring.

3.1.1 Hva er kunnskap?

I vårt hverdagsspråk snakker vi stadig om kunnskap, men vet vi egentlig hva kunnskap er og kan være? Begrepet kunnskap har sine røtter i epistemologien, som igjen stammer fra det greske ordet episteme som betyr kunnskap og logos som betyr læren om. Epistemologi er dermed læren om kunnskap og hvordan kunnskap oppstår. Hva kunnskap er, og selve kunnskapsbegrepet har vært debattert helt siden de greske filosofene i antikken. Aristoteles, Platons mest kjente elev, oppfattes

ofte som opphavsmann til vestens teori- og praksisbegreper. Platon som læremester snakker om det sanne, skjønne og det gode, med “justified true belief” som begrunnelse for at noe er kunnskap (berettiget og sann overbevisning). Aristoteles forklarer derimot kunnskapsbegrepet oppdelt i tre kunnskapsformer, de tre perspektivene episteme, techne og fronesis (Gotvassli, 2020). **Episteme**, en teoretisk og vitenskapelig kunnskap, ligger veldig tett på begrepet eksplisitt kunnskap, altså teoretisk og nedskrevet viten. **Techne** er en kunnskap der praktiske ferdigheter vektlegges, også kalt taus kunnskap. **Fronesis** som tredje begrep omhandler å utøve praktisk klokskap i møte med komplekse situasjoner og oppgaver, herunder bruk av kreativitet, intuisjon og improvisasjon. Dette er praktikerens evne til å håndtere de uventede og krevende hendelser med visdom. I begrepet fronesis legger også Aristoteles en moralsk dimensjon, som en intensjon om å tjene det gode. Fronesis utvikler seg i takt med erfaringen (Gotvassli, 2020). Johannessen (1988) bruker begrepene påstandskunnskap, ferdighetskunnskap og fortrolighetskunnskap om disse tre perspektivene.

For enklere å kunne forstå hva kunnskap innebærer, vil det trolig være enklere å se nærmere på ulike former for kunnskap (Gotvassli, 2020). Vi presenterer her eksplisitt og taus kunnskap som to ulike former for kunnskap og hvordan de kan opptre og fungere.

Eksplisitt og taus kunnskap

Når vi nå har presentert kunnskap som begrep, dykker vi lengre inn i teorien om hva eksplisitt og taus kunnskap er og innebærer.

Eksplisitt kunnskap baserer seg på teoretisk kunnskap eller data som kan uttrykkes i koder eller tall. Eksplisitt kunnskap blir også kalt formell kunnskap og kan være formelt nedtegnet kunnskap som på engelsk kan beskrives som *know-what* og *know-why*. (Gotvassli, 2020). Å inneha eksplisitt kunnskap betyr med andre ord at man er i besittelse av faktakunnskaper og vitenskapelig basert informasjon. Da eksplisitt kunnskap er nedtegnet i skrift, tall, symboler og lignende, overføres eksplisitt kunnskap gjennom skrift, elektronisk eller igjennom andre formelle metoder (Gotvassli, 2020). Hislop (2009) gir følgende karakteristika på eksplisitt kunnskap: kodifisert, objektiv, ikke personlig, ikke kontekstavhengig og enkel å dele. Dette da i motsetning til den tause kunnskapen (prosessuelle) som han karakteriserer som: uforklarlig i en kodifisert form, subjektiv, personlig, kontekstavhengig og vanskelig å dele. For å forklare hva taus kunnskap er, kan man tenke på snekkeren som gjennom erfaring har lært sitt håndverk. Han har lært teorien på skolen, men han har gjennom erfaring og samhandling med andre, lært faget sitt på en “utfyllende” måte. Han har det vi kan kalle taus kunnskap. Den tause kunnskapen er med andre ord den erfaringsbaserte kunnskapen som innehas,

også kjent som *know-how*. Taus kunnskap er tilegnet kunnskap som vanskelig videreføres igjennom språk. Taus kunnskap kjennetegnes ved at den er personlig, kontekstavhengig og ofte tilegnet igjennom erfaringer, verdier eller følelser. Slik sitter den tause kunnskapen “i kroppen” til hver enkelt, eller som Polanyis ville beskrevet det: som personlig kunnskap (Gotvassli, 2020). Begrepet taus kunnskap har også fått betegnelser som praksiskunnskap, helhetskunnskap, ferdighetskunnskap og handlingskunnskap.

Etter at vi har presentert eksplisitt og taus kunnskap som former for kunnskap går vi nå over til teori om ulike aktuelle perspektiver på kunnskap og kunnskapsutvikling, som vi her mener er relevant for oppgaven vår.

3.1.2 Syn på kunnskap og kunnskapsutvikling

To syn på kunnskap og kunnskapsutvikling: Strukturperspektivet og det sosiokulturelle perspektivet

I strukturperspektivet er kunnskap eksplisitt, lett identifiserbar og en objektiv enhet i organisasjoner (Gotvassli, 2020). I ledelsesteori kaller Kjell Aage Gotvassli (2020) kunnskap som er eksplisitt den kunnskapen som er basert på teori eller oppskrifter. Dette kalles også formell kunnskap. Han refererer til Polyani som i 1966 skrev boken “The tacit dimension” hvor han definerer eksplisitt kunnskap som kodifisert kunnskap som man kan uttrykkes i ord og tall, og kunnskap som er overførbart gjennom formelt systematisk språk (Gotvassli, 2020). Så lenge den eksplisitte kunnskapen skal kunne avkodes og forstås av “leseren” på en grei måte, om det er skriftbasert, digitalt eller lignende, ligger det òg en forutsetning om at mottageren ikke er avhengig av å ha mye kontekstuell kunnskap. Altså at det er kontekstuevhengig teori. I det strukturelle kunnskapsperspektivet er oppfatningen at kunnskap skapes gjennom intellektuelle prosesser framfor å være praksisorienterte og utviklet gjennom erfaring og samspill.

Ifølge Gotvassli (2020) er den sosiokulturelle forståelsen av kunnskapsutvikling bygget på de praksisrelaterte fellesskapene. Den sosiokulturelle innfallsvinkelen kan bevege seg i flere retninger, men hovedfokuset til alle er det lokale, det spesifikke og “her og nå” situasjonen. Kunnskap skapes når det er deltakelse i praksisfeltet, den blir kontinuerlig produsert og forhandlet frem, og den er alltid dynamisk og underveis. Noen handlinger krever erfaring, slik at handlingen utføres automatisk på grunnlag av gjenkjennelser og bedømmelser. Denne automatikken gjør det vanskelig å forklare

atferden/handlingen til andre. Kunnskapen vil være en naturlig del av, og tett forbundet med handlingene som utøves, og i de ulike praksisene som aktørene utøver. Kunnskapen er relasjonell, den formes i den settingen/sosiale konteksten som den utøves i. Den vil alltid være forankret og tilegnet ved forskjellig deltakelse i praksisutførelsen. Konsekvensen av dette er, at kunnskap og kunnskapsutvikling ikke kan beskrives som noe strukturelt, objektivt, universelt og stabilt, men er noe som formes under handlinger, er alltid dynamisk og lokal (Gotvassli, 2020).

Som en del av sosiokulturell forståelse har vi begrepet taus kunnskap. Taus kunnskap, som tidligere beskrevet, “[...] kan ikke uttrykkes gjennom språket, men er personlig, kontekstspesifikk og ofte forankret i erfaringer; ideer, verdier og emosjoner” (Gotvassli, 2020:78).

Fra ulike kunnskapsperspektiver, går vi nå over å presentere teorier om kunnskapsutvikling gjennom skjønn og intuisjon, samt teorien om *Den tredje vei*.

Kunnskapsutvikling gjennom skjønn og intuisjon - *Den tredje vei*

Etter en presentasjon av strukturperspektivet og det sosiokulturelle perspektivet ser vi i det følgende på den tredje vei som i intuisjon og magefølelse. René Descartes beskrev for flere hundre år siden et tydelig skille mellom kropp og sjel. Hans uttrykk *‘jeg tenker, altså er jeg’* (Gotvassli, 2020) har blitt en betydningsfull skildring av et dualistisk syn på vår fysiske kropp og våre tanker. Dette har også preget organisasjonsteori i mange år. Emosjoner og følelser har da tidligere blitt beskrevet som forstyrrende elementer i organisasjoner, men den senere tid har dette vært i endring. Ikujiro Nonaka og Hirotaka Takeuchi (Gotvassli, 2020) har eksempelvis beskrevet følelser som viktige bidragsyttere til kunnskapsutvikling i sammenheng med det rasjonelle og den intellektuelle forståelsen for et tema.

Skjønn og intuisjon knyttes tett opp mot klokskap, eller Aristoteles sitt begrep, fronesis. Skjønn brukes blant annet for intuisjon, taus kunnskap og det uforutsette. I mange yrker krever det faglig skjønn og fortløpende vurderinger i problemløsning der hvor det ikke finnes entydige svar og løsninger. Yrkesutøveren må her ta i bruk sin praktiske læring, erfaring og tause kunnskap i sin problemløsning. Kunnskapsutvikling av magefølelse og intuisjon skjer hovedsakelig ikke gjennom kunnskapsdeling av eksplisitt kunnskap, men utvikles best gjennom deltagelse og refleksjon i praksis (Gotvassli, 2020). Kunnskapsutvikling gjennom skjønn og intuisjon skiller seg fra den sosiokulturelle innfallsvinkelen ved å vektlegge individets tolkninger, opplevelser, følelser og intuisjon. Taus kunnskap kan ikke uttrykkes gjennom språket og blir ofte brukt i intuitive tankeprosesser. Det innebærer at vi ofte tenker, vurderer og handler på bakgrunn av at kunnskapen ikke er uttrykt eller

ikke kan uttrykkes verbalt (Gotvassli, 2020). Tabellen nedenfor viser oversikt over begrepene som er nevnt ovenfor:

	Det strukturelle perspektivet	Det sosiokulturelle perspektivet	Den tredje vei: skjønn og intuisjon
Syn på kunnskap	enkeltindivid (eksplisitt)	erfaringsbasert	innlevelse og kroppslige signaler
Syn på kunnskapsutvikling	struktur, rutiner	sosial	kropp som integrert med tenkningen
Metoder og fremgangsmåter for kunnskapsutvikling	teori, metode, tradisjonell læringsform	diskusjoner, refleksjon om praksis, taus	taus kunnskap, refleksjon/diskusjon med andre i situasjonen

(figur 1.)

Vi mener alle disse tre perspektivene er relevante for å kunne svare ut problemstillingen vår. Vi vil bruke mer tid i oppgaven på det sosiokulturelle og *den tredje vei*, siden vi opplever de å være mer komplisert å identifisere og forklare.

3.1.3 Kunnskapsarbeider

Gotvassli (2020) beskriver kunnskap som den menneskelige ressursen en organisasjon innehar. På 1960-tallet fikk kunnskap som fenomen mer fokus og det ble forespeilet at kunnskap og kunnskapsarbeidere ville bli viktige ressurser i årene som kom. Vi ville bli et kunnskapsfunn. Kunnskapsfunnet er avhengig av kunnskapsarbeidere. Definisjon av en kunnskapsarbeider røper seg selv ved å innebære ordet kunnskap. Newell et al. (Gotvassli, 2020) trakk fram tre avgjørende trekk med kunnskapsarbeideren, da han mente en kunnskapsarbeider har stor grad av individuell frihet, de utfører arbeidet sitt på flere ulike arenaer og de oppfattes som intelligente, uavhengige og har stort engasjement knyttet til komplekse arbeidsoppgaver. Denne karakteristika om en kunnskapsarbeider har utviklet seg de siste årene og flere teoretikere er enige om flere trekk ved en kunnskapsarbeider: de innehar stor grad av autonomi, de arbeider med stor jobbkompleksitet, arbeidsoppgavene deres krever stor grad av intellektuelt arbeid og de anses ofte som spesialister innenfor sitt felt (Gotvassli, 2020). Det forventes mer av en kunnskapsarbeider da vedkommende bør

inneha kunnskap og kompetanse som skiller dem fra andre arbeidere, kunnskapsarbeidere innehar ekspertise. I tillegg innehar en kunnskapsarbeider flere tiltak å igangsette i den gitte situasjonen. Kunnskapsarbeid innehar ofte stor jobbkompleksitet og er sjelden preget av rutiner (Gotvassli, 2020). Tradisjonelt har kunnskapsarbeideren blitt beskrevet som en høyt utdannet arbeidstaker som utfører komplekse arbeidsoppgaver hvor arbeidstakere foretrekker stor grad av autonomi og frihet når de løser sine arbeidsoppgaver. Det kreves ofte variert og grundig kompetanse for å løse kunnskapsarbeiderens kompliserte arbeidsoppgaver. Kunnskapsarbeideren beskrives videre som en arbeidstaker som er oppmerksom på sin egenverdi, de er organisatorisk smarte og kjeder seg raskt. Som nevnt står autonomi sterkt hos kunnskapsarbeideren, da de ikke foretrekker tydelige føringer på gjennomføringen av arbeidsoppgaver. Kunnskapsarbeideren stiller krav til ledelse, hvor lederen motiverer og engasjerer kunnskapsarbeideren via sine avgjørelser, væremåte og relasjonell kompetanse (Gotvassli, 2020). Vi betrakter presten som en kunnskapsarbeider da de innehar lang teoretisk utdanning og anvender det i sitt virke som prest. De inneha dermed høy faglig ekspertise og erfaring. Som kunnskapsarbeider er de i stand til å anvende denne kunnskapen blant annet for å håndtere åpne problemstillinger.

Etter å ha skissert opp hva en kunnskapsarbeider er, vil vi nå rette fokuset på hva som kjennetegner en ekspert.

3.2 Kjennetegn for eksperten

I det følgende presenterer vi teorier om kompetanseferdigheter som kjennetegner en ekspert: faglig ekspertise, sosial kompetanse, felles mestringsstrategier og evnen til improvisasjon.

3.2.1 Faglig ekspertise

Faglig ekspertise er et kjennetegn for en ekspert. Vi presenterer her teori om fagspesifikk kompetanse, jobbrelaterte roller og ferdigheter.

Fagspesifikk kompetanse

Et kjennetegn på en ekspert er fagspesifikk kompetanse (Oddane, 2017). Fagspesifikk kompetanse innebærer både medfødte egenskaper og ferdigheter som er tilegnet over tid, gjennom utdanning og praksis. Denne fagspesifikke ekspertisen innebærer kunnskaper om det faktiske fagområdet, kjennskap til relevante prosedyrer og oppfatninger om ulike temaer. I tillegg innebærer fagspesifikk

kompetanse tekniske egenskaper og spesielle talenter som kan bidra i oppgaveløsningen, som god hukommelse eller gode evner til å analysere situasjoner.

Profesjonsstudiet i teologi (cand.theol.) er et av de eldste, lengste og bredeste studiene i høyere utdanning. Profesjonsstudiet varer i 6 år og har et omfang av 360 studiepoeng. Teologifaget deles gjerne inn i fire underdisipliner: Bibelfag (i Det gamle testamente og Det nye testamente), kirke- og teologihistorie, Systematisk teologi og Praktisk teologi. Før i tiden var den praktisk-teologiske dannelsen plassert i siste året av studiet, det såkalte praktikum. Nå er praksisperioder flettet inn gjennom hele studieløpet med for eksempel konfirmantpraksis i det tredje semesteret, menighetspraksis i semester seks, fem uker med praksis på en institusjon i det niende semester og igjen fem uker med stiftspraksis i det avsluttende og tolvte semesteret. Vår vurdering er at Praktisk teologi som underdisiplin er mest relevant for vår oppgave. Denne underdisiplinen bygger i all hovedsak på tre søyler: sjelesorg, liturgikk (læren om gudstjenesten) og homiletikk (prekenlære).

Ifølge Menighetsfakultetet er profesjonsstudiet i teologi det studiet hvor det intellektuelle, det håndverksmessige og det åndelige går hånd i hånd:

“Her holdes teori og praksis sammen. Kirkehistorie og samtidstemaer går side om side. Du pugger greske gloser og du jobber med pust- og stemmebruk. Du fordypet deg i gamle tekster og du drøfter aktuelle problemstillinger. Du øver på å stå støtt foran en menighet, på å finne ordene som gir håp i de mørkeste situasjonene, på å dele evangeliet i en sekulær virkelighet. Det intellektuelle, håndverksmessige og åndelige går hånd i hånd. Du leser, du øver, du ber” (MF, 2023, 26. august).

Med den kombinasjonen av teori og praksis mener vi at prester besitter både fagspesifikk kompetanse og kontekstrelevant kompetanse som er nødvendig for å kunne håndtere åpne og komplekse problemstillinger (Oddane, 2017).

Vår antakelse er at ferdig utdannede prester innehar mye kunnskap, at de er klar over sine handlinger og har reflektert over sine holdninger.

Jobbrelaterte roller

Presten vi forsker på har en rolle hun skal fylle som ansatt i Den norske kirke og som leder i prosessen med å gravlegge folk. Ifølge Brochs-Haukedal (2017) vil det å inneha en rolle føre til at man blir møtt med et forventningssett, både fra arbeidsgiver, medarbeidere og brukere. Det er flere faktorer som konstituerer rollen vi inntar, det handler om forventninger til normer og regler, samt krav som stilles og eventuelle sanksjoner. Hvordan fylles rollen med adferd kan sees som en måte å møte forventningene. Ved at man prøver å møte disse forventningene for å slippe konsekvenser gjør

man forventningene normative, forventningene fører til spesifikke handlingssett. En av måtene man kan ta en rolle er hvis den blir *tilskrevet* fordi man tilhører en kategori (Brochs-Haukedal, 2017). Det at man er ansatt som prest i Den norske kirke gjør at man blir møtt med ulike forventninger ut fra kategorien *prester*. Vi knytter egenskaper og forventninger til rollen siden vi har tanker om hva en prest er og hva en prest gjør. Presten kan også sies å ha *oppnådd* rollen på grunn av utdanning og erfaring, det er en annen måte å tilegne seg en rolle. I rollen som prest er man og en profesjonsarbeider, Brochs-Haukedal beskriver at rollen til disse kan være diffuse, det vil si at rollekravene ikke trenger å være spesifikke eller begrensede. Brochs-Haukedal gir en beskrivelse på hva som kjennetegner jobberelaterte roller; rollene er knyttet jobbatferd og en stilling man har i en organisasjon, rollene er ikke knyttet til spesifikk person (rollehaver kan byttes), innholdet kan være vanskelig å presisere siden det kan være ulike forventninger til rollen (eksempelvis rollehaver versus rollegiver), rollen tas raskt og det påvirker adferd og holdninger til den som tar den (Brochs-Haukedal, 2017).

Ferdigheter

Yukl og Gardner (2020) deler ferdigheter for effektivt lederskap opp i tre bredt definerte kategorier; tekniske ferdigheter, interpersonlige ferdigheter og konseptuelle ferdigheter. Vi ser i denne oppgaven prestene som leder og los i begravellesprosessen og finner derfor dette relevant. De tekniske ferdighetene er primært fokusert rundt oppgaveløsning, de interpersonlige eller sosiale ferdighetene er rundt mennesker og de konseptuelle eller kognitive ferdighetene rundt ideer og konsepter (Yukl & Gardner, 2020). Det introduseres og et alternativ med en fjerde ferdighet, administrativ eller strategisk ledelse. Tekniske ferdigheter handler om metoder, prosesser, prosedyrer og utstyr man må benytte for å utføre de oppgavene man må gjøre i en spesialisert oppgave. Dette innebærer også faktabasert kunnskap om organisasjonen som regler, struktur, systemer og kunnskap om de ansatte. Kunnskap om hva organisasjonen produserer av produkter og tjenester, samt styrken og svakhetene i disse. Denne typen ferdigheter kan oppnås ved en kombinasjon av formell utdanning, opplæring og jobberfaring (Yukl & Gardner, 2020). Interpersonlige oppgaver handler om menneskelig atferd og intermenneskelige prosesser, evnen til å føle, holdninger og hvilke motiver en har ut fra hva man sier og gjør. Herunder også evnen til å kommunisere tydelig og effektivt, og evnene til å etablere effektive og samhandlende relasjoner. Dette har vi skrevet om tidligere i teorikapitlet om emosjoner og kunnskap og dette er også temaet for 3.2.2., sosial kompetanse. Konseptuelle ferdigheter går på evnen til analytisk og logisk tenkning,

være dyktig til å gå inn i fordelaktige partnerskap, være god på kreative ideer, problemløsning og forutse endringer som kan gi utfordringer og muligheter.

Etter at vi nå ha presenter den faglige kompetansen som kjennetegner en ekspert, går vi nå over til sosial kompetanse som kjennetegn.

3.2.2 Sosial kompetanse

Som neste kjennetegn for en ekspert presenterer vi her det som faller inn under kategorien sosial kompetanse: mellommenneskelige ferdigheter og emosjoner og kunnskap.

Mellommenneskelige ferdigheter

De senere år har mellommenneskelige forhold fått styrket oppmerksomhet. Relasjonell kompetanse omfavner de ferdigheter en trenger for å skape, utvikle og opprettholde relasjoner mellom mennesker. Mens sosial kompetanse beskriver evnen til å kunne fange opp kulturelle signaler og opptre i det sosiale landskapet mellom mennesker. Sosial årvåkenhet og sosiale ferdigheter er to viktige aspekter med emosjonell intelligens, hvor sosial årvåkenhet innebærer empatiske trekk, å være serviceinnstilt i tillegg til organisatorisk årvåkenhet. Empati omfavner aktørens innlevelse i andre menneskers tanker og følelser og slik få en forståelse for dens virkelighetsoppfattelse. Her er det sentralt å lytte til vedkommende på en vennlig og forståelsesfull måte. Empati danner slik grunnlaget for det å være serviceinnstilt, hvor man igjen anerkjenner den andres behov. Videre omhandler også sosial årvåkenhet, organisatorisk årvåkenhet Med det menes en empatisk ferdighet til å sanse hva som foregår i ulike deler av organisasjonen. Her menes aktørens evne til å fange opp hva som foregår innad og eksternt i organisasjonen.

Med sosiale ferdigheter menes påvirkningskraft, evnen til kommunikasjon og samarbeid.

Påvirkningskraft betyr innflytelse og evnen til å få gjennomslag for sine interesser.

Kommunikasjonsferdigheter dekker kompetansen til lytting, gode muntlige ferdigheter samt sterk skriftlig fremstillingsevne. Videre omhandler den sosiale kompetansen også samarbeidsferdigheter, hvor man tilrettelegger for et godt samarbeid mellom mennesker og slik styrker sosiale relasjoner (Oddane, 2017).

Emosjoner og kunnskap

I vårt arbeid med prestene som begraver kan vi tenke oss en arbeidshverdag der kunnskaper om emosjoner og utviklede emosjonelle evner kan være et redskap for rolleutøvelsen. Vi oversetter Passer & Smith (2004:353) sin definisjon på emosjoner til norsk: "en følelse eller en affekttilstand som involverer et mønster av kognitive, fysiologiske og atferdsmessige reaksjoner til ulike hendelser". Emosjonene våre påvirker våre liv og våre relasjoner til medmennesker, også i vår arbeidssituasjon. Vi vil i denne oppgaven bruke emosjoner og følelser om hverandre, emosjoner kan kalles den profesjonelle termen på følelser.

"Emosjoner og kunnskapsprosesser er noe vi gjør, og de er situerte. Å være, føle, tenke, kunne og så videre, er kontinuerlige og uferdige prosesser, en tilblivelse som ikke tar slutt før vi dør" (Nyeng & Wennes: Eide, 2005). Vi mener at dette viser til at emosjoner er kunnskap.

Ifølge Brochs-Haukedal (2011) har begrepet emosjonell intelligens som også betegnes EI vokst frem for å beskrive betydningen emosjonelle og sosiale ferdigheter har for hvordan man mestrer krav. Boleman og Deal beskriver emosjonell intelligens som "ferdigheter som omfatter selvinnsikt og innsikt i andre og evnen til å håndtere emosjoner og relasjoner" (Bolman & Deal, 2009:206). Hva begrepet emosjonell intelligens dekker deles av Goleman inn i fem typer ferdigheter; 1.Selvinnsikt, 2. Selvbeherskelse, 3. Motivasjon, 4. Empati og 5. Sosial legning (Berg, 2008). Der selvinnsikt handler om evnen til å forstå hva vi føler. Det å gjenkjenne og forstå sitt humør, sine følelser og motivasjoner og hvordan de påvirker andre. Selvbeherskelse handler om å kontrollere impulser og følelser, å tenke før man agerer. Motivasjon, der man ved å være orientert mot sine mål blir selvmotivert, hva det er man blir drevet av foruten monetære og materielle goder. Empati handler om å ha evnen til å kunne sette seg inn i og identifisere følelser, ønsker, behov og troen til sine medmennesker. Sosial legning handler om å kunne være vennlig med en hensikt, bygge nettverk og relasjoner til mennesker. "Emosjonell intelligens handler med andre ord om å kunne forstå, håndtere og bruke egne og andres emosjoner. Gevinsten av å "kjenne seg selv" og sine emosjonelle reaksjoner kan være stor". (Norsk Pedagogisk Tidsskrift, 2013:29).

Svend Brinkman (2011) referer i "Følelser på godt og vondt" til at følelser og emosjoner er sentrale deler i prosesser både i det individuelle som det sosiale liv. Det at man for å oppnå fortrinn i konkurranse innen arbeidslivet har satt fokus på emosjoner for å nå mål er relativt nytt. Det betyr at emosjoner har begynt å få en instrumentell betydning i arbeidsmiljøet, de kan ha betydning for at organisasjoner når sine mål. Arbeiderene kan ende opp med å få en rolle som ligner skuespilleren hvis man tar på seg en rolle med å vise ønskede emosjoner. Faren med at man ikke opplever de

ønskede emosjonene som er korrekt i situasjonen kan være at man blir oppfattet som uærlig, man er falsk og kan hende kynisk. Forventningen til organisasjoner kan ut fra dette perspektivet være at man som rollehaver må tro på det man uttrykker. Som privatpersoner og arbeidstagere vil man nok likevel ha en viss form for styring på det emosjonelle og ikke vise til enhver tid hva som er på "innsiden". Dette vil likevel ikke være på nivå med hva vi ser som instrumentell styring på forventninger for å nå satte mål siden riktig emosjonell kapital sees som usynlig ressurs (Nyeng & Wennes: Eide, 2005).

Kaufmann og Kaufmann (2015) skiller mellom harmoniske emosjonelle tilstander og disharmoniske tilstander. Harmoniske også kalt kongruente er der de virkelige og opplevde emosjonene er i balanse og inkongruente der de er på kollisjonskurs. Strategiene arbeideren bruker der det er harmoni deles inn i to; enten det er samstemthet mellom det arbeidstaker føler og agerer eller internalisering der arbeider tilpasser de indre følelsene til de ytre forventningene. Strategien ved disharmoniske eller inkongruente emosjonelle tilstander deles i tre; Overflatefremstilling der man viser et emosjonelt uttrykk utad, men har en helt annen følelse på innsiden. Emosjonell dissonans, der man har en "rollekonflikt" og må skarpt skille mellom seg selv som person og rollen man fyller. Den mest ytterliggående, emosjonell undertrykkelse er den tredje strategien hvor man må fortrenge og undertrykke sine egne følelser siden de kommer i så sterk konflikt med den forventede følelsen man skal uttrykke (Kaufmann & Kaufmann, 2015.)

Brinkman (2011) viser til arbeidslivssosiologen Hochschild som allerede på 70- og 80-tallet begynte å arbeide med fenomenet emosjonelt arbeid. Han jobbet da med sykepleiere og kabinpersonale og vi kan tenke oss at dette arbeidet er godt overførbart til jobben til prestene. Det å møte "kunder" i ulike sinnelag på en god måte beskrives som en innebygget del av de respektive arbeidsfunksjonene (Brinkmann, 2011). Han beskriver at løsningen her ikke kan være å kreve mer autentisitet og følelsesmessig involvering i arbeidet. I stedet kan løsningen handle om en profesjonalisme som involverer følelseskontroll. Sennett (1977) snakker om "intimitetens tyranni" der det beskrives et privatisert offentlig rom der det ses som en dyd å agere følelsesmessig istedenfor å bære en maske. Sennett argumenterer for at evnen til å bære en maske vil være en forutsetning for det siviliserte liv. Fastlagte normer for hvordan man agerer i ulike situasjoner kan også sees som instrumentalisering og som følelsespolitikk, men kan da være basert ordentlighet og en subjektiv autentisitet (Brinkmann, 2011).

Etter disse teorier om sosial kompetanse som kjennetegn for en ekspert presenterer vi i det følgende felles mestringsstrategier og evnen til improvisasjon, noe som også kjennetegner en ekspert.

3.2.3 Felles mestringsstrategier og evnen til improvisasjon

I det følgende presenterer vi teori om mestringsstrategier og evnej til improvisasjon som kjennetegn for en ekspert.

Mestringsstrategier

Mestring, som på fagterminologi betegnes som “coping” på engelsk, handler om å håndtere stressende opplevelser og oppgaver på en god måte selv om det er krevende å være i situasjonen. Vi oversetter definisjon fra Lazarus og Folkman på “coping” fra boken “Stress, appraisal, and coping” slik: “stadig skiftende kognitiv og atferdsmessig innsats for å håndtere spesifikke eksterne og interne krav som vurderes å bruke opp eller overskride personens ressurser” (Lazarus & Folkman, 1984:141). Vifladt og Hopen som fokuserer på mestring innen helsesektoren har tatt en praktisk vinkling på beskrivelsen av mestring; “Mestring dreier seg i stor grad om opplevelse av å ha krefter til å møte utfordringer og følelse av å ha kontroll over eget liv. Aktiv og god mestring hjelper deg til å tilpasse deg den nye virkeligheten, og setter deg i stand til å se forskjellen på det du må leve med, og det du selv kan være med på å endre” (Vifladt & Hopen, 2004:61). Vi velger i denne oppgaven ut fra disse definisjoner å se mestring som en måte å tilpasse seg situasjonen man er i, men og det å ha overskudd til å kunne påvirke og endre situasjonen.

For å håndtere nye og/eller utfordrende situasjoner bruker vi alle strategier. Disse kan være mer eller mindre hensiktsmessige, det være seg for eksempel å spørre etter hjelp eller å fjerne seg fra situasjonen som mulige strategier. For å forklare mestringsevnen og valg av mestringsstrategi fokuseres det på individets psykologiske kjennetegn og i mindre grad på kjennetegn ved situasjonen. Mestringsstrategier kan deles inn i to hovedtyper; de som fokuserer på problemene og de som fokuserer på følelser. De strategiene som fokuserer på problemene, har fokus på å løse eller bearbeide problemene, utvide hvilke handlemuligheter det er, finne informasjon eller konfrontering. De følelsesfokuserte strategiene fokuserer på å regulere følelsene og ubehag og flytte fokus eller søke lettelse og lindring. Begge disse strategitypene kan inneholde strategier som har fokus på unngåelse der man enten tar bort utfordringen eller håndterer den med å trekke seg fra situasjonen enten fysisk, psykisk eller følelsesmessig (Lazarus, 2009).

Vi opplever at mestringsstrategier viser til hvordan mennesker reagerer på eller håndterer stressende situasjoner.

Evnen til improvisasjon

Oddane skriver om improvisasjon som fenomen (Oddane, 2017). Improvisus er latin og stammer tilbake til antikken og beskriver hvordan håndtere det uforutsette. Hun mener god improvisasjon forutsetter gode forberedelser og mye kompetanse på feltet det improviseres i og slik ikke skjer "utav det blå". Improvisasjon er altså en spontan handling, som bygger på stor kunnskap og erfaring for slik å kunne håndtere det uforutsette på en best mulig måte. Det er flere situasjoner som vil kunne bringe frem behovet for improvisasjon. Den første er når det skal løses åpne problemstillinger, hvor problemløseren ikke strekker til med prosedyrer, sitt innlærte tankesett og erfaringer. Det er videre behov for improvisasjon når problemløser får et for snevert syn og full tillit til prosedyrer og gjennomføringer. Her kan problemløser risikere å glemme og anvende egen kunnskap samt erfaringer når oppgaven skal løses og slik ikke "se" ulike former for problemløsning og utfall. Her vil improvisasjon bidra til en reflektert praksis gjennomførelse.

I situasjoner hvor problemløser ikke innehar alle verktøy og ressurser, vil igjen improvisasjon spille en viktig rolle i løsningen på problemene. I tillegg kan situasjoner hvor planlegging ikke er tilstrekkelig kreve improvisasjon. Det stilles derfor ofte krav om improvisasjon i situasjoner hvor man treffer det uforutsette og behovet for konstruktive løsninger er viktig. Gjennom tidene har jazzmusikere vært gode eksempler på praksisutøvere av improvisasjon, hvor de tilsynelatende skaper musikk uten noteark og kun gjennom improvisasjon. Mens sannheter er at de har praktisert i årevis for nettopp å klare dette. Det kreves grundig kompetanse og praksis for å kunne løse en slik sammensatt oppgave som å improvisere ett stykke jazz (Oddane, 2017).

Et siste kriterium for eksperten er evnen og motivasjon til å lære. Prestene har vært gjennom seks års studie, en kombinasjon av teori og praksis, og Den norske kirke motiverer prestene til videreutdanning og tilrettelegger for det. Dette ekspertkriterium ser vi nærmere på i det følgende kapitlet som tar for seg læringen.

3.3 Læring fra novise til ekspert

I det følgende presenterer vi teorier om hvordan læring kan skje gjennom erfaring, hvordan kunnskap kan utvikle seg gjennom kunnskapsspiralen, og til slutt ser vi på kunnskapsutviklingen gjennom teorien om mesterlæren.

3.3.1 Erfaringslæring

Formelle læringsarenaer med organiserte aktiviteter betinger ikke alene arbeidstakeres læring. Læring kan også oppstå gjennom det hverdagslige med aktiviteter i jobben. En uformell læring blir da å lære av sine erfaringer man får gjennom arbeidet. Ifølge John Dewey (1969) tar all sann læring utgangspunkt i erfaringer der den lærende er deltagende. Dewey utviklet i sin forskning en pedagogisk tenkemåte som har påvirket reformpedagogikken fram til vår tid (Vaage, 2000). Med en progressiv pedagogisk orientering fremsatte han et alternativ til det tradisjonelle læringssynet, der læring ble forstått som videreføring av bestemte mengder opplysninger og ferdigheter fra en vitende til en uvitende (Dewey, 1969). Begreper som handling, erfaring og refleksjon står sentralt i hans virke og en av hans slogan, som han ble kjent for, var "learning by doing", altså erfaringslæring. Begrepet *erfaringslæring* ble og viktig innen aktivitetspedagogikken. Man kan si at et slikt læringssyn fremmer en kontinuerlig læring og gir stor overføringsverdi mellom læring og arbeidspraksis. Inn i et organisasjonsperspektiv har Argyris og Schön (1999) i sin teori videreført deler av Deweys filosofier ved å undersøke mål og resultater for individer og organisasjoner for deres skjulte iboende forestillinger og antagelser gjennom refleksjon. Det vi skal se på med tanke på erfaringslæring i denne oppgaven er Deweys tanker om at læring må komme innenfra av arbeideren der utgangspunkt for individets læring er deres egne erfaringer fremfor å komme utenfra. Erfaring her er ikke forstått som noe man erverver fra en aktivitet i seg selv, da erfaringen forblir meningsløs dersom den ikke relateres til sine konsekvenser. Deweys eksempel på erfaringslæring som illustrerer dette, er barnet som stikker fingeren inn i en flamme og brenner seg. Handlingen er ikke en erfaring. Erfaring skjer først når barnet forbinder bevegelsen med smerten som fulgte. Det vil si at smerten bindes som en konsekvens av en annen handling. Handlingen tillegges da mening for barnet, og først da har barnet aktivt lært noe (Dewey, 1916/1996). Det fundamentale i læringssynet er å kontinuerlig rekonstruere erfaringer, da det fordyper erfaringers mening og forsterker evnen til å styre erfaringers senere retning (Dewey 1997). Dewey kaller dette erfaringers kontinuum siden erfaring betraktes som en kontinuerlig bevegende kraft som kan deles i to uatskillelige faser, den aktive og passive fasen. Der den aktive er der individet er aktivt og har innvirkning på omgivelsene, mens den passive fasen er der den aktive fasen påvirker de objektive vilkårene for erfaringene til individet. Viten og ferdigheter man har fått i en situasjon, blir et redskap til forståelse og rask behandling i situasjoner som oppstår senere. Tidligere erfaringer skaper altså forventninger om senere handlingsmønster, men det er kun i samtidens omgivelser individet kan finne opphav til rekonstruksjon av erfaringer (Dewey, 1969). Man kan si at det ikke er tilstrekkelig med de formelle og organiserte læringsaktivitetene for arbeiderne som utdanning og kurs, der vil også tilretteleggingen være for flere og dermed ikke ta fullt hensyn til deltageres tidligere ervervede erfaringer. Erfaringslæring utelukker ikke formell læring som

læringsarena. Ved kombinerings av disse arenaene ved at man relaterer formell læring til erfaringsutveksling og refleksjon kan man få gode synergier. Refleksjon står sentralt i erfaringslæringen. Her blir konsekvensene for handling identifisert og gitt betydning, samt gjort eksplisitt som i SEKI-modellen til Nonaka og Takeuchi.

3.3.2 Kunnskapsutviklingsspiralen / SEKI – modellen

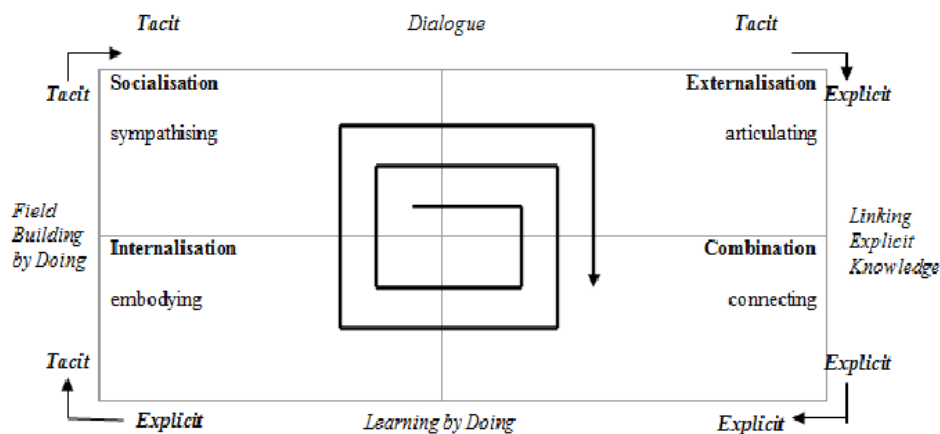
Vi går nå over til kunnskapsutvikling og har i den forbindelse valgt å anvende SEKI-modellen som et verktøy for å forstå hvordan kunnskapsutvikling kan skje fra taus til eksplisitt kunnskap.

Nonaka og Takeuchi (Gotvassli, 2020) utarbeidet SEKI - modellen som strukturerer kunnskapsutvikling fra taus til eksplisitt kunnskap. Kunnskapsutviklingsspiralen kan brukes for å forklare den prosessen som skjer, når vi skal tilegne oss ny kunnskap.

Vi opplever SEKI-modellen pedagogisk lett forståelig. Modellen har et særlig fokus på kunnskapsutvikling i organisasjoner og vi anser Den norske kirke som lærende organisasjon. Vi mener at modellen kan bidra til å forstå hvordan prester lærer å gjennomføre gravferder, helt ned på individnivå. Samtidig er prester del av organisasjonen. De er knyttet til lokale staber og samarbeidspartnere. SEKI-modellen og dens veksler mellom praktisk utprøving og teoretisk refleksjon mener vi er gjenkjennbart i prestenes historier og derfor kan brukes som hjelp for å forstå prestenes kunnskapsutvikling og kunnskapsoverføring i analysen. Vi har vært inne på både strukturperspektivet og det sosiokulturelle perspektivet for kunnskapsutvikling. Disse to forskjellige perspektivene ligger som en ramme rundt kunnskapsutviklingsspiralen som vi nå presenterer.

SEKI-modellen er delt i fire rubrikker som alle symboliserer ulike prosesser av kunnskapsutvikling; sosialisering, eksternalisering, internalisering og kombinerings. Disse ulike dimensjonene av kunnskapsutviklingen viser hvordan utviklingen skjer fra taus til eksplisitt kunnskap. Nonaka og Takeuchi viser slik at kunnskapsutviklingen skjer igjennom en spiralbevegelse over tid. Prosessen starter med deling av taus kunnskap (sosialisering): dette via deling av erfaringer. Prosessen går deretter over i eksternaliseringsprosessen via dialog og refleksjon mellom deltakere. Videre går kunnskapsutviklingen over i operasjonell kunnskap som kan vise seg i nye metoder, uttrykk og handlingsformer. Kombinerings, handler om at kunnskapen går fra én eksplisitt tilstand til en ny eksplisitt tilstand. Kunnskapen blir omskapt og sammenstilt med annen kompleks og systematisk kunnskap. Tradisjonell teoretisk utdanning er ofte et godt eksempel på denne transformasjonen. Internalisering handler om at den eksplisitte, kombinerte kunnskap blir til taus kunnskap hos den

enkelte. Kunnskapen blir gjort om til praktisk kunnskap ved erfaringslæring (Nonaka og Takeuchi, 1995). Sosialisering er situasjoner der man deler kunnskap gjennom å samhandle eller jobbe sammen, nært, slik at man deler erfaringer i praksis. Den klassiske læremester og lærling i for eksempel håndverksyrker er et eksempel på dette. Eksternalisering er prosessen der taus kunnskap blir gjort eksplisitt og forståelig for andre. Dette gjennom dialog og kollektiv refleksjon. Her kan det være viktig med bruk av metaforer, analogier og historier som kan gi en forståelse for innholdet.

SECI Model (Nonaka og Takeuchi, 1995)

Nonaka og Takeuchi ser på kunnskapsutvikling som fire prosesser: Kombinering, internalisering, sosialisering og eksternalisering. Utgangspunktet for modellen er at ekspertkunnskap er så sammenvevd med praksis at den er vanskelig å beskrive (Nonaka & Takeuchi, 1995).

Ekspertkunnskapen må deles i en sosialiseringsprosess der det å ta del i praksisen gir læring (Irgens, 2011).

Det er viktig å presisere at kunnskapsutviklingen ikke skal ses på som fire individuelle prosesser, men som integrerte deler av en prosess. "Sentralt i deres arbeid er det en kan kalle for knowledge conversion, som er en interaksjon mellom eksplisitt og taus kunnskap" (Gotvassli, 2020:79). De legger til grunn at kunnskapsutvikling er en sosial prosess. Nonaka og Takeuchi sin oversikt viser at internalisering og sosialisering er tause prosesser, mens eksternalisering og kombinering er eksplisitte prosesser. Men lar kunnskapsprosesser seg så lett vint plassere som det kan se ut som i SEKI-modellen? Vi kan godt lære taus kunnskap, men den likevel forbli taus. Egne refleksjonsprosesser som aldri blir eksplisitte må kunne sies å være kunnskapsprosesser. Vi kan gjøre nye valg ut fra dette som ikke kan forklares i spiralen. Ny kunnskap kan internaliseres direkte fra en refleksjonsprosess som aldri har vært uttalt. Modellen har kritikere, samtidig kan det likevel sies at

den kan ha en pedagogisk verdi i forståelsen av og overføringen av taus kunnskap. Modellen er dynamisk og gir rammer for hvordan ny kunnskap skapes gjennom sosial interaksjon mellom mennesker i organisasjonssammenheng. Kritikken går blant annet ut på at modellen ikke er godt nok dokumentert og at ikke all taus kunnskap i virkeligheten kan gjøres eksplisitt som modellen skisserer opp. Modellen har blitt kritisert for å være unyansert og endimensjonal i bruken av taus kunnskap. Som et eksempel skriver Gotvassli (2020) at man kan observere en stjernekokk lage mat, få dens oppskrift og gode råd på veien- men allikevel vil man aldri oppnå likt resultat som stjernekokken.

Som tidligere skrevet mener Nonaka og Takeuchi at følelser er viktige bidragsyttere i kunnskapsutviklingen.

3.3.3 Mesterlære

Gjennom teorien om mesterlære skal vi her dykke ned i utviklingen fra nybegynner og novise frem til ekspert. Hubert L. Dreyfus og Stuart E. Dreyfus (1999) beskriver fem faser i det å tilegne ferdigheter fra novise til ekspert. Vi bruker dette for å vise reisen som presten har som **lærling** i starten av til hun oppnår status som ekspert.

Som (**nybegynner og novise**) er du på det første stadiet. Dette betegnes som novisen. Her trenger arbeideren å følge regler, prosedyrer, forklaringer og bestemmelser for å få utført oppgavene. Det finnes ikke noe erfaringsgrunnlag å gjøre egne handlinger på.

I fase to lærer man gjennom prøving og feiling. Man gjenkjenner handlinger og går over til å være en **viderekommen begynner**. Her vil arbeideren se at ikke alt man skal gjøre kan følge skrevne regler og man jobber ut fra at man gjenkjenner situasjonen og kan handle ut fra egne vurderinger og skjønn. Erfaringsgrunnlaget blir større og større og flere situasjoner gjenkjennes slik at kompleksiteten kan være større.

I fase tre vil arbeideren være overveldet over at det er så mange kompliserte oppgaver. Vedkommende har nå mer erfaring og har med dette begynt å avgjøre hvordan han løser ulike situasjoner selv. Dette gir òg en mulighet for at det kan bli løst feil. Arbeideren vil i denne fasen kunne kjenne på følelsen av å være både vellykket og mislykket i mestringen av sine oppgaver og oppleve svingninger i disse følelsene som **kompetent utøver**.

Fase fire er arbeiderens overgang til **kyndig utøver**. Her har vedkommende utviklet en intuisjon på bakgrunn av sitt engasjement og sin erfaring i ulike situasjoner. En kan "se" hva en trenger å gjøre ut fra intuisjonen og en intuitiv adferd er utviklet. Det intuitive ligger i at arbeideren ikke trenger å bruke tid på å tenke på regler og hvilke alternativ til handling som er tilgjengelige. Arbeideren må likevel bruke denne kunnskapen for å avgjøre og ta valg om hvordan situasjonen løses ut fra det en har "sett". For å komme til fase fire er det viktig med et godt engasjement, og det er og viktig for å nå den neste fasen.

Fase fem er hvis utviklingen går til at arbeideren blir **ekspert**. Her vet vedkommende hva en skal gjøre umiddelbart, ikke bare hva, men også hvordan. Det sitter i "fingerspissene". Presten som ekspert blir ett med oppgaven som skal løses og klarer å skille mellom ulike situasjoner og ulike tilnærminger og handlinger uten at hun er nødt til å tenke over hvordan dette gjøres, det blir bare gjort. Ifølge Berliner (Irgens & Wennes, 2011) er en ekspert bedre til å tolke situasjoner, de oppnår enklere en bredere situasjonsforståelse og de gjør det raskere.

I samtalene med prestene kjenner vi igjen faser i denne teorien, de beskriver alle at mye av deres utvikling er basert på trygghet de har fått gjennom praksisen og refleksjonen og at det etter hvert blir mulig å løse situasjoner med intuisjon. Dette kommer vi tilbake til i drøftingsdelen.

I dette teorikapitlet presenterte vi relevant teori for å kunne svare ut våre to forskningsspørsmål: hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd? – og: hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder? Innholdet i teorikapitlet legger vi til grunn i oppgavens kapitler om analyse og drøfting. Men først flytter vi nå fokuset til metoden og presenterer i det følgende vårt metodekapittel der vi redegjør for vårt forskningsprosjekt.

4. Metode

Problemstillingen for vår undersøkelse er hvordan prester i Den norske kirke blir eksperter på gravferd. Da transparens er forskningsetisk viktig, velger vi her å redegjøre for våre refleksjoner og valg som vi har gjort i arbeidet med denne avhandlingen. Forskningsdesign er ifølge Johannessen et al. alt “som knytter seg til en undersøkelse”, som for eksempel at det “må tas stilling til hva og hvem som skal undersøkes, og hvordan undersøkelsen skal gjennomføres” (Johannessen et al., 2021). Forskningsprosesser lar seg ofte inndeles i fire faser: forberedelse, datainnsamling, dataanalyse og rapportering (Johannessen et al., 2021). Disse fasene bruker vi her som overordnet struktur for vårt metodekapittel: Først (4.1) redegjør vi for forberedelsesarbeidet av undersøkelsen. Dette innebærer en avklaring av vårt vitenskapelige ståsted, formulering av en foreløpig problemstilling og resulterende valg av forskningsdesign og metode. Beskrivelsen av fasen der vi samlet inn data (4.2) omfatter en redegjørelse av våre vurderinger angående forskning i egen virksomhet, utformingen av informasjonsskriv, forskningsetiske retningslinjer og en beskrivelse av hvordan vi valgte ut informanter og gjennomførte intervjuer. I kapittel 4.3 redegjør og beskriver vi vår analyseprosess av vår empiri. Der anvender vi den tematiske analysen etter Brown og Clarke (2013). Vår vurdering av forskningsarbeidets kvalitet skriver vi om i kapittel 4.4 før vi avslutter dette metodekapitlet med noen ord om rapporteringen i kapittel 4.5.

4.1 Forberedelse: vårt vitenskapelige ståsted og valg av forskningsdesign og metode

Det vitenskapelige ståsted, som inkluderer en grundig gjennomgang av antakelser om ontologien og epistemologien, er ifølge Justesen og Mik-Meyer vesentlig for et forskningsprosjekt, fordi disse betraktninger er avgjørende for det videre teori- og metodevalg og den videre forskningsprosessen (Justesen & Mik-Meyer, 2010). Det betyr at før en kan velge metode, må en løfte blikket og se på omverden og virkeligheten en befinner seg i. Derfor presenterer vi i det følgende først hva et vitenskapsteoretisk perspektiv er. Videre presenterer vi noen vitenskapelige perspektiver med tyngdepunkt i fenomenologien som er det perspektivet som vi ha valgt å inneha i vår forskningsprosess. Etter formuleringen av en foreløpig problemstilling redegjør vi for vårt valg av et fenomenologisk forskningsdesign og valget av kvalitative intervjuer som forskningsmetode.

4.1.1 Vårt vitenskapelige ståsted og oppgavens problemstilling

Et vitenskapsteoretisk perspektiv beskriver vår grunnleggende forståelse av verden og synet på erkjennelsen en teori bygger på (Justesen & Mik-Meyer, 2010). Det vil si at forskningsprosjektet vårt begynner med en refleksjon over ontologien og epistemologien:

Filosofene Platon og Aristoteles har hatt stor innflytelse i utviklingen av ontologi som en filosofisk disiplin. Ontologi er læren om det værende og omhandler “de store spørsmålene”, som for eksempel om det finnes en Gud, eller hvordan vi oppfatter og opplever verdens beskaffenhet. Ontologi handler om den delen av vår virkelighet som vi så gjør til et forskningsobjekt, til en gjenstand for en undersøkelse (Justesen & Mik-Meyer, 2010). I ontologien er forskeren opptatt av fenomenets vesen.

Ordet epistemologi kommer, som tidligere nevnt, fra de to greske ordene *episteme* og *logos*, som vanligvis oversettes med læren om kunnskap og/eller innsikt, og dermed brukes ordet epistemologi ofte som synonym for erkjennelsesteori.

I epistemologien reises det spørsmål ved hva som er kunnskapens kilder, hva vi kan ha kunnskap om og hvordan vi kan få kunnskap. I tillegg reises det ofte spørsmål om hvorvidt vi kan få kunnskap i det hele tatt og hvorvidt kunnskap er objektivt (Holme, 2021). Begrepene epistemologi og ontologi er overlappende og det kan derfor være vanskelig å trekke en grense mellom dem (Justesen & Mik-Meyer, 2010).

I vår forskning har vi sett på hvordan prester i Den norske kirke gjennomfører begravelser, som da i utgangspunkt er fenomenet som vi har forsket på. Videre forsket vi på hvordan og hva prestene har lært, fra de var nybegynnere til de fikk ekspertstatus når det gjelder begravelser, og hva dette innebærer og betyr. Dette er den ontologiske og epistemologiske rammen vi har valgt for oppgaven.

Justesen og Mik-Meyer (2010) skiller mellom tre vitenskapsteoretiske perspektiver: realisme, konstruktivisme og fenomenologi. I et realistisk perspektiv er målet å beskrive og forklare forskningsobjektet på en måte som er så objektivt og nøytralt som mulig, mens det konstruktivistiske perspektivet ser på virkeligheten som en menneskeskapt konstruksjon. I et fenomenologisk perspektiv handler det om å forstå sosiale fenomener ut fra individs egen perspektiv og livsverden.

“Det kendetegner alle de forskjellige varianter af fænomenologien, at netop subjektivitet og fortolkning spiller en afgørende rolle på både det ontologiske og det epistemologiske plan” (Justesen & Mik-Meyer, 2010: 22).

I samfunnsvitenskapen referer fenomenologien til en oppfatning om at livsverden rundt oss danner en sosial, historisk og kulturell kontekst, en meningshorisont for det enkelte individ. Fokuset ligger på

subjektet selv og dens erfaringer. Livsverden er et nøkkelbegrep i dette perspektivet (Justesen & Mik-Meyer, 2010). Den utgjør den kulturelle, historiske og sosiale konteksten for den enkeltes meningshorisont og det handler om å forstå fenomener ut fra et individs perspektiv. Begrepet fenomenologi i dagens forstand og bruk er først og fremst knyttet til det filosofiske arbeidet av Edmund Husserl (1859-1938). Hans fenomenologiske metode "kan beskrives som en spesiell form for refleksiv erkjennelse av essenser" (Netland, 2022).

Prestenes refleksjoner og livsverden er nettopp det vi har forsket på. Vi forsket på hvordan prester gjennomfører begravelser, hva som skal til for å bli ekspert på begravelser og hvordan prestene lærer og utvikler seg. Vi har sett på prestenes subjektive opplevelser og perspektiver. Hovedvekt ligger på en fortolkning, på det å forstå og typifisere prestenes meningsuniversers. Det er de fellestrekk og erfaringer, som i fenomenologisk forskning, danner et uttrykk og en generell forståelse for fenomenet en forsker på (Thagaard, 2021).

Vårt ønske har vært å forske på fenomenet "prester i Den norske kirke som eksperter på gravferd", prestenes læringsreise fra novise til ekspert, begrunner dermed vårt valg av det fenomenologiske perspektivet som vitenskapsteoretisk perspektiv.

Hermeneutikken legger vekt på en tilnærming til mennesker og samfunn som er fortolkende, det vil si at det finnes mer enn én sannhet, og fenomener kan tolkes på ulike nivå og må forstås i lys av den sammenhengen en står i. Symbolsk interaksjonisme legger vekt på forskerens forståelse av den meningen en handling har for informanten (Thagaard, 2018). For å få mest mulig data fra prestene vurderte vi at denne tilnærmingen var mest hensiktsmessig. Thagaard viser til at vi må se etter et meningsinnhold som er dypere enn det som er umiddelbart innlysende. En prosess for å komme til en slik innsikt kan man forklare gjennom den hermeneutiske spiral. Fortolkningen er i stadige bevegelser mellom helhet og del, mellom det man skal tolke og den konteksten det tolkes i, mellom det man skal tolke og vår egen forforståelse. Hvordan delene skal fortolkes, avhenger av hvordan konteksten fortolkes, og omvendt.

"Et vekselspill mellom forforståelse og erfaring, mellom helhet og del, pleier vi å kalle en hermeneutisk sirkel. Uttrykket er kanskje ikke så velvalgt. Hermeneutisk Spiral, er nok bedre" (Thurén, 2022:70).

Thurén viser til at det ikke bare viser at erfaringer og forforståelse forutsetter hverandre i et evig kretsløp, men og at forståelsen vil forsterkes og utvikles til man til slutt sitter igjen med "virkelig forståelse" (Thurén, 2022).

Våre refleksjoner om hva vi er nysgjerrig på og interessert i å forske på førte oss til følgende problemstilling: "Hvordan lærer presten å gravlegge mennesker." Denne problemstillingen har gitt vårt forskningsprosjekt en tydelig retning og hjulpet oss å avgrense tematikken. Retningen for prosjektet har vært å se på hvordan presten lærer og utvikler seg, hvordan de, med tanke på gravferder, begynner som novise, og hvordan de utvikler seg til eksperter på feltet. Vi har altså dykket ned i en spesifikk arbeidsoppgave for prester i Den norske kirke, som igjen utgjør en avgrensning på fokusområde i denne avhandlingen.

Prestenes arbeid knyttet til gravferdshandlinger har for våre informanter et tydelig startpunkt, når de får beskjed om at de har fått tildelt en begravelse. Slutt punktet er noe mer utydelig, enten er det selve avslutningen av gravferdshandlingen, eller når en eventuell oppfølging av de pårørende er over.

Problemstillingen var etter vår oppfatning åpen nok til at vi kunne ta forandringer og justeringer underveis i prosessen når man for eksempel oppdaget andre momenter som ble viktige for forskningen vår. Vi endret problemstillingen i etterkant av intervjuer, da empirien la føringer for mindre justeringer av problemstillingen. Den nye problemstillingen ble da: "Hvordan blir presten ekspert på gravferd?" Gjennom forskningen skal man bli kjent med noe som er ukjent (Thagaard, 2021), og derfor valgte vi i første omgang å ikke formulere et analyse- eller forskningsspørsmål, men dette kom vi tilbake til etter at vi hadde gjennomført intervjuene og begynte med analysearbeidet av vårt empiriske materiale. I etterkant av intervjuene utarbeidet vi to forskningsspørsmål som skulle lede oss mot svar på vår hovedproblemstilling i oppgaven. Der det ene forskningsspørsmålet spør hva som kjennetegner presten som ekspert på gravferd, og der det andre forskningsspørsmålet er vår opprinnelige problemstilling: hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder? Som forskere er vi bevisste på at det finnes flere virkeligheter og dermed også flere svar på problemstillingen (Justesen & Mik-Meyer 2010).

Som nevnt tidligere er det å tenke gjennom hvordan forskere oppfatter og tolker verden, en forankring i et vitenskapelig ståsted vesentlig for et forskningsprosjekt. Vårt valg av det fenomenologiske perspektiv og vår problemstilling er avgjørende for den videre forskningsprosessen som vi nå presenterer.

4.1.2 Valg av fenomenologisk forskningsdesign og metode

I samfunnsvitenskapen er man opptatt av hvordan virkeligheten ser ut og blir beskrevet.

Samfunnsvitenskapelig ståsted dreier seg derfor om hvordan forskeren skal få informasjonen om den sosiale virkeligheten og hvordan informasjonen analyseres (Johannessen et al., 2021).

Hvordan forskeren skal få informasjon om den sosiale virkeligheten, og hvordan denne informasjonen analyseres, det er det samfunnsvitenskapelige metode dreier seg om (Johannessen et al., 2021). I det følgende redegjør vi for vårt fenomenologiske forskningsdesign som inneholder valget av kvalitative intervjuer som metode.

I all hovedsak kan en velge mellom to forskjellige metoder i forskningen som er knyttet til samfunnsvitenskapen. Den kvantitative metoden, som representerer kort sagt tallenes tale, og den kvalitative metoden, som representerer ordets tale. Ifølge Thagaard (2018) er problemstillinger i kvantitative studier rettet mot statistiske generaliseringer. Kvantitative metoder handler altså først og fremst om å etablere materiale som kan måles (Justesen & Mik-Meyer, 2010). Kvalitative metoder derimot anvendes når forskeren ønsker å undersøke fenomener i deres kontekst og livsverden. Her står det enkelte individ i sentrum og deres opplevelser og tolkninger av omverden. Ifølge Thagaard (2018) er det et karakteristika for kvalitativ forskning at forskeren er opptatt av å søke en forståelse av sosiale fenomener og at metodeopplegget er preget av fleksibilitet. Kvalitative metoder kan være: intervju, fokusgrupper, (deltager-) observasjon, dokumentstudier, analyse av lyd- og videoopptak. Et kjennemerke for den kvalitative forskningsprosessen defineres både ved systematikk og spontanitet (Thagaard, 2018).

Siden vår forskningsmessige interesse og nysgjerrighet har vært rettet mot prester i Den norske kirke som gjennomfører begravelser, og deres læringsløp fra å være novise til ekspert, har vi altså vært interessert i et fenomen. Som nevnt sikter kvalitativ forskning på å få mer utfyllende og detaljert kunnskap og viten om det fenomenet som det forskes på og dermed er det følgeriktig å velge en av de metoder som faller inn under kategorien for kvalitative metoder som er nevnt tidligere. Vårt metodevalg ble dermed gjort i en hermeneutisk sammenheng av vår samfunnsvitenskapelige interesse og det vitenskapsteoretiske ståstedet i fenomenologien, som vi har valgt å inneha. Ifølge Johannessen et al. (2021) blir den fenomenologiske metoden brukt for å studere hvordan verden blir slik den er. For å samle data om dette er den mest brukte fenomenologiske metode kvalitative intervjuer (Justesen & Mik-Meyer, 2021). Vi valgte å dybdeintervjuer seks prester i Den norske kirke. Overført til forskningsprosjektet vårt betyr det at vi velger å intervjuer prester i Den norske kirke for å finne ut hvordan de ble til eksperter når det gjelder gravferdshandlinger.

I vår forskning har vi vært opptatt av å få frem de gode historiene og betraktningene hos våre informanter. Kvalitative intervjuer som metode gir forskeren en dybdeforståelse av fenomenet og slik svarer på forskernes nysgjerrighet og undring (Thagaard, 2021). Ved hjelp av prestenes historier og fortellinger har vi fått en dybdeforståelse omkring vårt tema og problemstilling. Derfor mener vi kvalitative intervjuer har vært riktig metode for vår avhandling.

Intervju med enkeltpersoner er den mest utbredte formen innenfor kvalitative intervjuer, men relasjonen mellom intervjuobjektet og den som intervjuer er preget av asymmetri. Den som leder intervjuet velger temaer og styrer hvilken fremdrift intervjuet har, mens den som blir intervjuet styrer hvor mye informasjon som deles og når det oppleves at det er tid for å skifte tema. Dette bør man være bevisst ved gjennomføring av intervjuene.

Kvalitative intervjuer kan gjennomføres som strukturerte, ustrukturerte eller i en delvis strukturert form (Thagaard, 2021). Vi valgte et semistrukturert intervju som tar utgangspunkt i en intervjuguide. Dette for å kvalitetssikre at informantene svarer på de samme spørsmålene. Samtidig vil vi ved bruk av et semistrukturert intervju også ha mulighet å stoppe opp i intervjuet og å følge opp eventuelle svar.

I den videre prosessen vurderte og diskuterte vi om det lot seg gjøre å gjennomføre intervjuer analogt eller digitalt. Da vi begynte på studiet herjet Koronapandemien og det var ikke før i semester to at vi traff hverandre analogt for første gang. For oss fungerte det digitale studiet godt, samtidig som at vi i jobbsammenheng også fikk opparbeidet økt digital kompetanse som kunne anvendes. Siden vi fant hverandre som gruppe i semester tre, har vi samarbeidet konstruktivt på nett, og sammen har vi skrevet flere oppgaver online. Vi har avveid fordeler og ulemper for analog kontra digital gjennomføring av intervjuer og bestemte oss for å gjennomføre intervjuer digitalt. Det vi diskuterte spesielt som mulig tap var nonverbal kommunikasjon som vi kunne plukket opp lettere ved fysisk nærhet. Prosten i gruppen vår kunne også fortelle at mange prester i Den norske kirke under pandemien måtte lære seg å ha møter på digitale plattformer som for eksempel Teams. Enkelte prester har også gjennomført de forberedende samtalene med pårørende i forkant av en begravelse på digital plattform. Vår avsluttende vurdering var altså at det er lite sannsynlig at digitalt gjennomførte intervjuer ville føre til nevneverdig dårligere empiri enn analogt gjennomførte intervjuer. Når det er sagt er det likevel mulig at noen av våre potensielle informanter valgte å ikke delta, siden de muligens har gjort seg dårlige erfaringer med onlinemøter. På den andre siden kan andre igjen ha lettere for å si ja siden det vil være lettere å få til møte på deres premisser som sted og tid.

For oss var det å gjennomføre et kvalitativt intervju en ny metode å bli kjent med og prøve ut, da ingen av oss hadde erfaringer med det fra før. Siden vi ønsket å gjennomføre semistrukturerte intervjuer krevdes det en utforming av en intervjuguide. Her er det vanlig med spørsmål som deles inn i tre kategorier: hva vet informantene (kunnskap), hva gjør informantene (handlinger) samt hva mener informantene (holdninger) (Johannessen et al., 2021). I vår intervjuguide hadde vi noen spørsmål angående prestenes læringsprosess, som hørte inn under kunnskapskategorien, som for eksempel hva de husker fra sine første begravelser, eller hva de har lært om begravelser i studiene sine. Vi ba prestene om å fortelle om de forskjellige faser de knytter til en gravferdshandling, altså spørsmålene knyttet til kategorien om handlinger – og vi etterspurte om personlige opplevelser og prestenes refleksjoner rundt arbeidet sitt, altså om prestenes holdninger. I tillegg valgte vi å starte intervjuene med noen spørsmål om prestenes yrkesmessige bakgrunn og personlige opplysninger som for eksempel spørsmål om alder, utdanning og yrkeserfaring.

Etter å ha gjennomført et prøveintervju med en håndplukket prest, reviderte vi intervjuguiden. Vi valgte å både tilføye spørsmål, samt omformulere enkelte spørsmål for å være mer presis i det vi var ute etter å vite. Vi endret eksempelvis spørsmålet om presten kunne skissere opp de ulike fasene i en begravelse til om prestene kort kunne beskrive begravelsens faser. Dette fordi vi oppdaget under prøveintervjuet at det ble en veldig grundig og lang utgreiing omkring de ulike faser som også svarte ut mange spørsmål vi kom med lengre ut i intervjuet. Vi ønsket her kun en kort gjennomgang av begravelsens faser for å undersøke om prestene definerte fasene i en begravelse likt.

Vår beskrivelse av forberedelsesfasen av forskningsprosjektet nærmer seg slutten og som gruppe opplever vi at våre vurderinger og valg danner et adekvat utgangspunkt for det videre arbeidet. Vårt valg av fenomenologien som vitenskapelig ståsted førte oss til å velge et fenomenologisk forskningsdesign. Dette førte til kvalitative intervjuer med prester i Den norske kirke for å finne ut hvordan de ble eksperter på begravelser. Nå glir vi over i forskningens andre fase der vi redegjør for vår innsamling av datamateriale.

4.2 Datainnsamling

Målet med datainnsamlingen var å få mest mulig empiri som kunne hjelpe oss å svare på problemstillingen vår. Siden en av oss i gruppen er prost i Den norske kirke må vi reflektere over fordeler og utfordringer knyttet til forskning i egen virksomhet. Våre refleksjoner og vurderinger rundt det innleder fasen av datainnsamlingen som vi her gjengir. Videre presenterer vi vår utforming av informasjonsskrivet til våre informanter. Vi presenterer våre tanker om de forskningsetiske

retningslinjene før vi til slutt beskriver, hvordan vi valgte ut informanter og hvordan vi gjennomførte de kvalitative intervjuene.

4.2.1 Forskning i egen virksomhet

Som tidligere nevnt, er vi tre mellomledere fra forskjellige bransjer. En av gruppemedlemmene er prost og ansatt i Nidaros bispedømme. Vi vil derfor diskutere hva slags fordeler og utfordringer dette gir, i et forskningsprosjekt, som har prester i Den norske kirke som informasjonskilde.

En fordel er at prosten kjenner organisasjonen godt, har opparbeidet seg mye erfaringer med gravferdshandlinger, har selv vært novise mange år tilbake, og har nå det vi kaller for ekspertstatus inne når det gjelder gravferder. At prosten kjenner flere intervjupersoner personlig og er leder for dem anser vi ikke som kritisk, det kan også, for noen av prestene, oppleves som betryggende. I vårt informasjonsskriv beskrev vi prostens deltakelse i dette forskningsprosjektet. I starten av alle intervjuer, fikk prestene spørsmål om det var ønsket at prosten var til stede under intervjuet eller ikke. Vi presiserte her at prosten i denne sammenheng ikke innehar arbeidsgiverrollen, men en uavhengig forskerrolle som masterstudent. Vi opplevde ikke at det ble et problem, da ingen av prestene hadde negative bemerkninger til prostens deltakelse. Prosten valgte å inneha en passiv rolle dersom informantene kom fra hennes eget prosti. Dette for å unngå at de skulle oppleve at de snakket med sjefen sin, og ikke en forsker, i intervjusituasjonen. Videre opplevde vi det som fordel å ha en prost med i gruppa fordi hun kunne svare på fakta spørsmål fra de andre to i gruppa, som for eksempel "hva er egentlig en diakon?".

Nielsen og Repstad (2004) beskriver i sin artikkel "Når mauren også skal være ørn" mulige fallgruver ved forskning på egen organisasjon, som for eksempel at et "fugleperspektiv" kan føre til uheldig distanse, mens et "froskeperspektiv" kan føre til at man på grunn av mye bakkekontakt kan miste oversikten. Vi har opplevd at vår forskningsgruppe, med våre tre forskjellige bakgrunner og personligheter, har bidratt til en god dynamikk. I diskusjoner har for eksempel prosten mange ganger sett individene vi har snakket med, mens en annen har sett prestene som en gruppe som har vært homogene, mens den tredje har prøvde å knytte begge perspektiver sammen ved at prestene har fellestrekk og mange like egenskaper, men at det og er vesentlige ting som skiller de fra hverandre. Disse forskjellige perspektivene har ofte skapt grunnlag for både diskusjoner og refleksjoner i gruppa.

Samtidig har vi i vår forskning vært oppmerksomme på at vi tre har våre forutforståelser inn i prosjektet. En av oss er altså teolog og prest, mens de andre to kjenner til gravferder og møte med prester gjennom sine personlige erfaringer. Det å ha to i vår forskningstrio som ikke jobber i kirken tror vi bidro til at vi ikke ble for nærsynte, men at blikket utenfra ble godt ivaretatt. Vi hadde også godt utbytte av gruppeveiledninger på studiet som gav gode innspill på vår vei til forskningsprosjektet.

4.2.2 Utforming av informasjonsskrivet til informantene

Vi forfattet et informasjonsskriv som ble sendt per mail til alle faste ansatte i Nidaros bispedømme ved hjelp av personalavdelingen. I informasjonsskrivet beskrev vi forskningsprosjektets formål, hvem som var ansvarlige for prosjektet og hva det vil innebære for de som valgte å delta. Her la vi vekt på at det var frivillig deltakelse og vi ga opplysninger om hvordan prestenes opplysninger oppbevares og hvordan de håndteres etter prosjektets slutt. Videre opplyste vi om informantenes rettigheter og avsluttet med en samtykkeerklæring som de som ønsket å delta skulle returnere signert før intervjuet. Vi hadde innhentet samtykke av biskopen og av stiftsdirektøren i Nidaros bispedømme og hadde fått administrativ bistand i utsendelse av informasjonsskriv til alle tjenestegjørende prester i Nidaros bispedømme.

4.2.3 Forskningsetiske retningslinjer

Ifølge Thagaard (2018) krever all vitenskapelig virksomhet “at forskerne forholder seg til etiske prinsipper som gjelder så vel internt i forskningsmiljøer som i relasjon til omgivelsene” (Thagaard, 2018:20). Med andre ord, så er god forskningsetikk viktig i alle forskningsprosjekter. Vi meldte inn forskningsprosjektet vårt til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) og fikk det godkjent den 31. Mars 2023. Meldeskjema og godkjenningen av det inkluderer regler for behandling, oppbevaring og senere sletting av personopplysninger. Vi har innhentet godkjenning av biskopen og stiftsdirektør i Nidaros bispedømme for forskning blant fast tilsatte prester. Alle intervjuer har skjedd med informert samtykke fra våre prester, og som nevnt tidligere har de fått relevante og tilstrekkelige opplysninger angående forskningsprosjektet tilsendt som e-post i informasjonsskriv. I tillegg gjennomgikk vi dette i begynnelsen av samtalene med prestene. Informantene omtales som “prester” i oppgaven og for å ivareta anonymiseringen er navn, steder, årstall eller særskilte omstendigheter anonymisert, omformulert eller utelatt.

4.2.4 Utvalg av informanter

Våre informanter rekrutterte vi blant de fast tilsatte prestene i Nidaros bispedømme. Vi kom frem til at vi ønsket fem respondenter for å sikre en bredde i alder, kjønn, tjenestetid og hvilken mengde erfaring de hadde med begravelser. Å sende informasjonsskriv til alle prester i hele Den norske kirke ville ha vært mer tidskrevende administrativt og ville ha forsinket prosessen med å innhente data betraktelig. Likevel må vi være bevisst at Nidaros bispedømme er preget av Trondheim som storby, noen flere “små” byer og mange mindre samfunn rundt omkring. Nidaros bispedømme følger geografisk grensene til Trøndelag fylke og folkekirka står sterkt i bispedømmet. Nidaros bispedømme er delt inn i ni prostier.

Som nevnt tidligere hjalp personalavdelingen på bispedømmekontoret med å sende ut informasjonsskriv til 99 prester – 60 menn og 39 kvinner. I denne mailen hadde vi også skrevet om tidsrommet som vi så for oss for gjennomføring av intervjuene. Samme dag kom det inn flere mailer fra prester som var interessert i å delta og etter tre dager hadde vi fått seks positive tilbakemeldinger. Og så ble det bokstavelig talt stille da den “såkalte stille uken”, uken før påske, startet. Etter en vurdering om informantene som hadde meldt seg kunne dekke våre krav til dem som utvalg, bestemte vi oss for å intervju alle seks prestene. Vår antakelse som kan begrunne en lav svarprosent er at påskeuken er en av de travleste periodene for sokneprester – eller en mulighet for å ta fri dersom en er prest i byen. I utgangspunktet var vi blitt enige om å trekke fem tilfeldige informanter dersom vi ville ha fått mange interesserte. Av de seks informantene er det kun en mann, informantene er mellom 39 og 66 år gammel og gjennomsnittsalderen 53 år.

4.2.5 Gjennomføring av intervjuer

Vi gjennomførte et prøveintervju den 31. mars 2023, som ga oss muligheten til å redigere vår intervjuguide, og til å forbedre den tekniske tilkoblingsmåten til Teams for oss som gruppe og den enkelte informanten. Denne informanten ble håndplukket av gruppens prost, og empirien fra intervjuet er ikke del av denne undersøkelsen. Vi avtalte individuelle intervjuer med våre seks prester enten per mail eller gjennom telefonsamtaler og brukte Teams som digital plattform. Samtalene med prestene begynte med en presentasjon av forskningsprosjektet, oss som forskere og av vår nysgjerrighet knyttet til prester og gravferdsprosessen. Prestene gjentok at de ga samtykke til å delta og fikk ta stilling til om prostens i forskertrioen skulle forlate intervjuet eller om de aksepterte hennes tilstedeværelse. Alle prestene aksepterte prostens tilstedeværelse. I de intervjuene der prostens kjente presten godt valgte hun å inneha en observerende posisjon og de to andre

gruppemedlemmene ledet da intervjuet. Alle intervju ble ført av to av oss tre, vi roterte på hvem som ledet intervjuet mens den tredje deltok først og fremst som observatør. Lydopptakene ble gjort med minst to forskjellige mobiltelefoner og vi brukte diktafon-appen. Lydopptakene ble startet da vi gikk i gang med spørsmålene fra intervjuguiden. Prestene satt enten på sitt kontor eller i eget hjem og ingen intervju ble forstyrret gjennom for eksempel telefoner eller folk som banker på døra. Det korteste intervjuet varte i 44 minutter mens det lengste intervjuet varte i 1 time og 10 minutter.

Ved hjelp av påfølgende tabell synliggjør vi mengden av vår empiri:

Informant	Dato for intervju	Lengde intervju	Antall ord i transkribert intervju
Prest 1	4. april 2023	56 minutter	9336 ord
Prest 2	6. april 2023	1 time og 3 minutter	7802 ord
Prest 3	10. april 2023	1 time og 10 minutter	8147 ord
Prest 4	14. April 2023	47 minutter	6226 ord
Prest 5	14. April 2023	59 minutter	6787 ord
Prest 6	20. April 2023	44 minutter	5441 ord

Figur 2. Oversikt over dato og lengde av intervjuene samt antall ord i transkribert intervju.

(Prøveintervju 31.3.2023 1 time og 9 minutter)

4.3 Dataanalyse

Ved å analysere det kvalitative datamaterialet får vi et dypdykk i prestenes opplevelser knyttet til det å være begravningsprest. I tabellen står det når intervjuene fant sted, hvor lange de var samt hvor mange ord hver transkribering hadde.

De seks kvalitative intervjuene varte i gjennomsnitt 56,5 minutter og ga oss til sammen fem timer og 39 minutter med lydopptak. Etter gjennomføring av intervjuene begynte transkriberingsprosessen. Det betyr å lytte til opptakene av intervjuene (ved behov flere ganger), og deretter å skrive ned det som ble sagt og fortalt. Resultatet ble 43.739 transkriberte ord, og gjennomsnitt av antall ord per intervju var 7.290. Her anmerker vi at nonverbale elementer faller bort, men vi har for eksempel i transkriberingen notert oss i parentes dersom det oppstod en pause, dersom noen var litt nølende eller noen eksempelvis lo. I noen tilfeller la prestene vekt på enkeltord, og det prøvde vi å synliggjøre med **fet** skrift. Annen nonverbal kommunikasjon som for eksempel stemmeleie, åndedrett og ansiktsuttrykk klarer en derimot ikke å skriftlig gjøre og dermed må en være bevisst på at transkripsjonene er en svekket og ufullstendige gjengivelser av våre gjennomførte intervjuer (Kvale &

Brinkmann, 2015). Hver av oss transkriberte to intervjuer, og så gjennomgikk hver av oss to intervjuer som en annen hadde transkribert, dette for å kvalitetssikre transkriberingen på best mulig måte.

Brown og Clarke (2006 og 2013) kommer med en tydelig anbefaling av bruk av en tematisk analysemetode i fagfelt innen kvalitativ forskning og definerer tematisk analyse som følgende:

“thematic analysis is a method for identifying, analysing and reporting patterns (themes) within data. It minimally organizes and describes your data set in (rich) detail” (Brown & Clarke, 2006:79).

Den temaorienterte tilnærmingen i metoden passer oss godt, fordi den er preget av dynamikk og fleksibilitet. Brown og Clark beskriver seks faser innenfor den tematiske analysen: I den første fasen gjelder det å bli veldig godt kjent med empirien og notere ned “any initial analytic observation” (Brown & Clarke, 2013:121). Etter transkriberingsprosessen har vi gått gjennom alle intervjuer, diskutert og har skrevet ned hva vi syntes var *interessant*, hva vi syntes var *litt spesielt* og hva vi *ble overrasket over*. Hvert transkriberte intervju har fått en egen skriftfarge, og som neste steg har vi opprettet en ny fil for hvert spørsmål der vi har sammenstilt de forskjellige svarene vi fikk. Koding er et obligatorisk arbeidsskritt i analysearbeidet av kvalitativ empiri. Ifølge Brown og Clarke er kodingen ikke bare en metode for å redusere data, men også en analytisk prosess: “so codes capture both a semantic and conceptual reading of the data” (Brown & Clarke 2013:121). I kodingsprosessen har vi gjennomgått hvert spørsmål og svar i intervjuene og vi har funnet disse kodene som vi her oppramser i alfabetisk rekkefølge: alder, ansiennitet, antall begravelser, budskap, faser i begravelsen, følelser, første begravelse, Gravferdsbok, humor, jobbmotivasjon, kommunikasjon, kunnskap, (opp-)læring, mestring, musikk, prost, pårørende, rolle, rutine, samtalepartner, sørgesamtale, samarbeidspartnere, timetall og tidsbruk, utdanning, utvikling, (arbeids-)veiledning og yrkeserfaring. Gjennom kodingen fikk vi et nytt syn på empirien, oppdaget sammenhenger som vi tidligere ikke oppdaget når vi leste gjennom hvert enkelt intervju. Det ble fargerike sammenstillinger og mange utsagn ble merket med forskjellige koder. I en liten kreativ seanse samlet vi alle koder som vi tildelte prestenes svar på de enkelte intervju spørsmålene for å lage ordsky ved hjelp av ordsky.no.

Vi viser her tre ordskyer for å visualisere kodingen på en litt mer kreativ måte. Først en ordsky om kategorier vi brukte da prestene svarte på spørsmålet om hva de mener og opplever som blindsoner i sin utdanning angående gravferder:

(ordsky nummer en: koder fra svaret om blindsoner i opplæring)

Et annet spørsmål vi stilte var hva prestene husker fra sine første begravelser. Her er ordskyen som samler kodene til alle svarene på spørsmålet:

(ordsky nummer to: koder fra svaret om prestenes første begravelser)

Og til slutt ordskyen som samler opp koder på svarene til spørsmålet om hva prestene mener hvilke egenskaper og kvalifikasjoner en begravelsesprest bør ha:

(ordsky nummer tre: koder fra svaret om begravelsesprestens egenskaper og kvalifikasjoner)

Den tredje fasen i den tematiske analysen er “searching for themes” (Brown & Clarke 2013:121), altså å se etter overordnede temaer. I vårt arbeid telte vi opp hvor ofte våre informanter hadde brukt de ulike kodene i sine fortellinger og som vist brukte vi ordskyer på svarene delt per spørsmål for å få det belyst. Kunnskap, utvikling, læring, rolle, budskap og kommunikasjon var koder som gikk igjen. Vår problemstilling handlet om hvordan blir man ekspert på å gravlegge folk. Vi valgte nå å lage to forskningsspørsmål som skulle hjelpe oss i prosessen videre til å svare på problemstillingen. I en problemstilling eller i formuleringen av et forskningsspørsmål er det

“helt centralt [...at] alle undersøgelser starter med andre ord med at definere, hvad det helt præcist er, man ønsker viden om. Problemformuleringen skal gerne udspirnge af en undren – et eller andet, man ikke forstår” (Justesen & Mik-Meyer, 2010:32).

I analyseprosessen formulerer vi disse to forskningsspørsmålene:

- a) Hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd?
- b) Hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder?

Disse to spørsmålene har hjulpet oss på veien videre i analyseprosessen. Det har vært viktig for oss å legge vekt på at kodene er tatt fra empirien. Det vi har kommet frem til stammer fra prestenes egne fortellinger og formuleringer. Kodene vi her beskriver har vært styrende for tematikken videre i oppgaven. Vi har gjort utvalg og tolkninger, men vi kan si at det er empirien som har styrt fremdriften. Denne prosessen samsvarer med fase fire og fem etter Brown og Clarke (2013), nemlig

en fase der en revurderer temaer en mener å ha funnet (reviewing themes), og å definere og benevne dem (defining and naming themes). "Writing up" er den avsluttende fasen i den tematiske analysen ifølge Brown og Clarke (2013). Samtidig er det viktig at en begynner skriveprosessen allerede i fase en og at en fortsetter med det gjennom hele analyseprosessen.

"Writing is an integral part of analysis, not something that takes place at the end, as it does with statistical analyses. Therefore, writing should begin in phase one, with the jotting down of ideas and potential coding schemes, and continue right through the entire coding/analysis process" (Brown & Clarke, 2006:86).

Som gruppe har vi delt våre tanker og kommentarer i felles filer og i tillegg har den enkelte av oss mange håndskriftlige notater og huskelapper fra denne prosessen.

Vi løfter nå igjen blikket og presenterer i det følgende vår vurdering av forskningsarbeidets kvalitet.

4.4 Vurdering av forskningsarbeidets kvalitet

Når det gjelder kvalitetskriterier i bearbeiding av empirien henvises det til koherens, konsistens, transparens, validitet, reliabilitet og overførbarhet (Justesen & Mik-Meyer, 2010). I det følgende skriver vi om vår vurdering av kvaliteten i vårt forskningsarbeid ved å belyse de forskjellige kvalitetskriterier.

Ifølge Justesen og Mik-Meyer (2010) betyr **koherens** sammenheng, og som kvalitetskriterium innebærer det hvorvidt en undersøkelses enkelte deler henger logisk sammen. Vår vurdering er at prestenes fortellinger henger sammen, at spørsmålene og prestenes svar danner en helhetlig opplevelse av prestene sine erfaringer og utvikling i sammenheng med begravelser. Det neste kriteriet, **konsistens**, er nær beslektet med koherenskriteriet. Konsistens peker på at "begreber, metoder og teorier skal anvendes på en ensartet, dvs. en konsistent måte gjennom hele projektet" (Justesen & Mik-Meyer, 2010: 38). Vi har forsøkt å tilstrebe gjennom arbeidet å forholde oss til dette kriteriet, men vi vet og at som uerfarne forskere kan det være en utfordring å beholde full oversikt. **Transparens** er det neste kvalitetskriteriet. Transparens dreier seg om at forskeren klarer å forklare og begrunne sine metodiske og teoretiske valg i forskingsprosessen. Gjennom å inngående beskrive hva vi har gjort i hvert steg i prosessen mener vi at vi har ivaretatt transparensen. I tillegg har vi som gruppe vært nøye på at vi ikke skal ta noen snarveier. Dette fant vi ut kunne være utfordrende i arbeidet med kodingen. Vi var likevel nøye på at det var prestenes historier som skulle komme frem og brukte derfor lang tid på koding av materialet i starten. Ifølge Justesen og Mik-Meyer betyr **validitet** gyldighet. "Validitet handler om, hvorvidt undersøgelsens fund faktisk belyser

forskningsspørsmålet [...]” (Justesen & Mik-Meyer, 2010: 40). Vi har valgt en forskningsmetode som vi mener har gitt oss en vei for å tilegne oss en empiri med funn som har kunnet hjelpe oss å svare ut formålet med oppgaven. Vi har behandlet data med respekt og vært åpne på vår tolkning av disse. Johannesen et. al. (2011) påpeker at kvaliteten til studien er avhengig av om studiens resultat kan være relevant for andre i andre situasjoner og om det vil ha nytteverdi for andre. Vi har empiri fra seks prester, disse kommer fra et begrenset geografisk og demografisk område, og vi mener at ut fra dette lille utvalget må en være veldig forsiktig med å generalisere. Samtidig mener vi at vi har fått god innsikt i prestenes rolleforståelse, læring og deres praksis som spesialister når det gjelder gravferdsprosessen. **Reliabilitet** peker på undersøkelsens pålitelighet. Den referer til spørsmålet om “i hvilken grad undersøgelsens metoder er veldefinerte, således at andre i prinsippet vil kunne gentage undersøgelsen og komme frem til de samme resultater” (Justesen & Mik-Meyer, 2010: 40). Ifølge Johannesen et. al. (2011) vil det være svært vanskelig å gjennomføre en interreliabilitet eller test-retest undersøkelse når det er kvalitativ forskning. Begrepene validitet og reliabilitet kan være utfordrende å bruke når det gjelder kvalitativ forskning siden de i utgangspunktet er knyttet til kvantitativ forskning (Thagaard, 2021). “Begrepet *overførbarhet* knytter vi til vurderinger av spørsmålet om tolkninger som er basert på en enkelt undersøkelse, også kan gjelde i andre sammenhenger” (Thagaard, 2018: 19). Vi tror at studien kan ha spesielt **overførbarhet** til andre som driver med begravelser utenfor kirken og omsorgsykker generelt. Prosten i gruppen håper også oppgaven kan være av interesse og nyttig for ansatte i Den norske kirke.

4.5. Rapportering

Rapporteringen er den avsluttende fase av forskningsprosessen. Her gjelder det å presentere sine forskningsfunn. Ifølge Johannesen et al. (2021) kan rapporteringen skjer for eksempel via publisering av artikler, rapporter og bøker. Vår forskning rapporteres nå gjennom denne masteroppgaven og så får framtiden vise om vi ble utfordret til å presentere og rapportere forskningen i annen format.

Vi har nå gjort rede for vår forskning og skal nå i det følgende kapitlet fem presentere vår empiri.

5. Prestenes fortellinger

I dette kapitlet slipper vi prestene til med deres historier. I den første delen fortelles det om hva arbeidet rundt en begravelse innebærer og hva det egentlig dreier seg om. I den andre delen fortelles det om prestenes læring. Noen forteller om den første begravelsen de hadde ansvar for selv, da som novise, andre deler refleksjoner om utviklingen og lærdommen de har hatt på reisen fra novise til ekspert når det gjelder gravferder.

5.1. Begravelse

I forbindelse med kirkelige begravelser møter prestene mange ulike mennesker, ulike familier og relasjoner, samt sterke følelser. De samarbeider tverrfaglig og er profesjonelle sjelesørgere som kan nettopp kunsten å møte etterlatte og kjenner behovet til sørgende mennesker. Prestene er samstemt i at dette arbeidet gir mening i arbeidshverdagen. Flere av prestene beskriver at de har såkalte begravelsesuker, omtrent hver tredje uke. Der jobber de med planlegging og gjennomføring av opptil tre begravelser. Prestene sier at de bruker i gjennomsnitt til sammen mellom fem og syv timer på planlegging og gjennomføring av hver begravelse – og så kommer eventuell kjøretid i tillegg.

Med utgangspunkt i prestenes fortellinger kan vi dele det som har med en kirkelig begravelse å gjøre, inn i seks faser. Informantene er samstemte når de beskriver disse.

Vi skal nå ta dere igjennom prestenes skildringer av de ulike faser, hvor første fase starter med at presten får en formell melding fra fellesrådet om begravelse. I fase to tar presten kontakt med den som er oppgitt som nærmeste pårørende og kontaktperson. Hovedformålet er å avtale en såkalt sørgesamtale eller sørgebesøk som utgjør fase tre. Fjerde fasen er forberedelsen av begravelsen. Her er det både et minneord og en andakt som må skrives, og liturgien i Gravferdsboka som gjennomgås og tilpasses. Begravelsesdagen er fase nummer fem, og så følger eventuell oppfølging og videre kontakt med familien som fase nummer seks.

5.1.1. Melding om begravelse

Den første fasen beskrives som når beskjeden om et dødsfall blir gitt til presten. Avhengig av de lokale strukturene på kirkekontorene rundt omkring er det enten en såkalt gravferdskoordinator eller en såkalt driftsleder gravplassforvaltning eller en prostesekretær eller andre som har ansvar for å gi

beskjed til prestene. Presten får informasjon om hvem den avdøde er, når den ble født og i tillegg navn og telefonnummer til den som er oppgitt som nærmeste pårørende. Det er i de aller fleste tilfeller den personen som har underskrevet på skjema "begjæring om gravlegging", altså den som juridisk har ansvar for begravelsen. Hvilken organist opplyses det også om i samme beskjed, noen ganger. En prest beskriver det slikt:

"Eh, i enkelte trekk, så får jeg en melding fra kirkekontoret om at jeg skal ha begravelse der og der, sånn og sånn, og noen opplysninger til nærmeste, altså kontaktperson [...] nærmeste pårørende."

En annen forteller om det på denne måten:

"Eh, sånn som det er nå, så får vi, hva skal vi si "tildelt?" en begravelse av den som styrer dette på kirkekontoret. Tidligere, så var det gjerne vi selv som ble oppringt enten fra byrået eller pårørende - å fastsette begravelse - men nå får vi det tildelt av han som styrer det i gravferdsetaten i DD. Og da får vi og oppgitt, altså vi får oppgitt navn og fødselsdato på avdøde, og så får vi navn og telefonnummer på pårørende."

En tredje ordlegger seg som følgende:

"Så får jeg ei tekstmelding og så står det at du har fått tildelt en begravelse neste fredag kl. ett og så får jeg melding på mail da fra både byrå og fra fellesrådet om detaljene og navn til pårørende og sånn."

To prester savner å få opplysningen om når vedkommende døde:

"Jeg vet ikke når dette mennesket døde, og det synes jeg er dumt. For da må jeg spørre underveis i samtalen [med de pårørende] igjen, når døde han egentlig? Og, og vi vet ikke omstendighetene, så da får jeg en liten oppdatering på telefon [...]."

Fire av seks prester forteller om at de, ved behov, innhenter flere opplysninger rundt dødsfallet - og det skjer på forskjellige måter. En prest benytter seg av lokalkunnskapen:

"Så, da prøver jeg jo, [pause] kanskje først da orienterer jeg meg litt, eh, når en er i en by som DD, så kan det godt hende, at vi - hvis vi ser et etternavn, så trekker vi visse sånn [pause] - i hvert fall foreløpige slutninger eller vi plasserer litt sånn bare for å forberede oss litt." En annen er mer faktaorientert: "Jeg tror første fase er at jeg får beskjed fra prostesekretær. Så går jeg inn på mail og ser på (pause) mailen som jeg har fått fra begravelsesbyrået, der er kanskje det viktigste at jeg ser på hvor gammel denne personen var og om det finnes tilleggsopplysninger hvor han bor eller har bodd."

Om den avdøde er et barn, en yngre person eller om dødsfallet har skjedd under utfordrende omstendigheter samsnakker prestene med kollegaer for å kunne få veiledning og kollegastøtte til gjennomføringen av begravelsen. En prest forteller:

“Hvis jeg ser at det er noen som er veldig ung, så spør jeg jo på kontoret, altså han som sender meg denne tekstmeldingen vet vanligvis mer, eller jeg ringer begravelsesbyrået og spør dem. Hvis det er et barn eller noen som er betydelig yngre enn det som er normalt.”

Når presten nå har fått informasjon om dødsfallet, begynner den videre jobben og vi beveger oss da over i fase to, dialog med de etterlatte.

5.1.2. Kontakt med de pårørende

Fase to i prosessen handler om å ta kontakt med de nærmeste pårørende. Hovedformål med telefonsamtalen er å lande på en avtale for sørgesamtalen, men flere prester ønsker først å få litt mere opplysninger omkring dødsfallet og familiesituasjonen. Så avklares det hvor og når møte skal finne sted og hvem som kan, vil og bør være til stede. Den første kontakten med de pårørende skjer som regel per telefon:

“Så ringer jeg til de pårørende så kjapt som mulig. Så det er en kort telefonsamtale som regel for å avtale tidspunkt for en samtale.”

En annen prest forteller:

“I løpet av kort tid, jeg bruker å si i løpet av et døgn, så ringer jeg familien, ehm, snakker litt sånn, hører hvordan det går med dem, og litt sånn for å sonde terrenget: hvem er dere, hva har dere opplevd – og så avtaler vi en samtale, ehm, det varierer når den er – jeg bruker å si at jeg vil ha den så raskt som mulig, men som regel, så er det en ukes tid fra jeg får beskjed om en begravelse til den faktiske begravelse.”

En tredje forklarer litt mer utdypende:

“Da ringer jeg det telefonnummeret så snart som mulig, og presentere meg og sier at det er jeg som skal forrette i begravelsen til din mann eller mor eller datter. Og sier: kan du kort fortelle meg, hva som har skjedd? For jeg vet i utgangspunktet ikke hva det gjelder, [...] vi vet ikke omstendighetene, så da får jeg en liten oppdatering på telefon, og så avtaler vi når og hvor vi skal møtes for å snakke mer, som jeg pleier å si. Og noen har det helt konkret hva vi skal. Jo vi skal jo snakke mer om begravelsen, [...]. Mens andre hører jeg med engang at de her litt mer behov for sjelesorg eller omsorg og er litt mer personlig truffet av dødsfallet. Jeg får et første inntrykk.”

I beskrivelsen av fase to reflekterer noen av prestene over at de får så lite informasjon fra kirkekontoret om omstendighetene rundt dødsfallet når de ringer de pårørende. Prestene vet ikke hva de kan forvente når de tar kontakt. Dette gjør at noen av prestene velger å være søkende og forsiktig i sin tilnærming. Telefonsamtalen i denne fasen må etter deres mening avdekke hvordan familien har opplevd dødsfallet slik at presten kan være forberedt til den fysiske sørgesamtalen med familien.

Når prestene har fått en form for oversikt over det som har skjedd omkring dødsfallet, avtales hvor samtalen skal være.

De som er prester utenfor de store byene beskriver at de for det meste drar på husbesøk, men ser at det av og til er noen som ønsker å møtes på prestekontoret. I byene mener prestene at man nærmer seg en overvekt av avtalte møter på prestekontoret. Prestene sier de gir de pårørende valget. En prest undret seg over om dette kunne ha en sammenheng med at krav om at hus og interiør til enhver tid forventes plettfritt når presten kommer på besøk, og pårørende da kunne kvie seg for å ta imot presten i en egen stue. En annen deler av sine opplevelser:

“De fleste her på KK ønsker at jeg kommer hjem. Det er forskjellig fra sted til sted, men på KK er det fortsatt sånn at mer enn 50% ønsker at jeg kommer hjem til dem, men det blir flere og flere som ønsker å treffes på kontoret.”

I forhold til når prestene ønsker å avtale sørgesamtalen ser vi at det blir beskrevet to ulike innfallsvinkler. Den ene tilnærmingen som blir beskrevet er å få avtalt møte så raskt som mulig for å komme inn før begravelsesbyrået, slik at de pårørende ikke allerede har gjort for mange avgjørelser rundt gjennomføringen av begravelsen. En prest

“ringer [...] pårørende tvert. Mitt mål er å møte dem før, eh, byrået møter dem. Det er slettes ikke alltid jeg får til det nå her i R. Fordi jeg får beskjed for seint. Eh, men jeg har da en kort prat med dem og gjør så en avtale om å komme til dem.”

En annen prest

“[...] bruker å si jeg vil ha det så raskt som mulig. Avhengig om det er kompliserte familieforhold.”

Den andre tilnærmingen er å ta sørgesamtalen nærmere opp til begravelsen slik at de pårørende allerede har fått avgjort en del i samråd med begravelserbyrået. En prest forklarer at hun

“prøver å passe på at vi ikke møtes med en gang for de må komme et stykke på vei i sin prosess for å kunne tenke på begravelsen.”

Fordelen med å møtes med noen dagers avstand til dødsfallet mener en prest ligger i at

“da har de vanligvis plukket ut salmer med begravelserbyrået, og de har funnet ut hvem som skal synges solo og også tenkt igjennom om noen andre i familien skal si noe.”

Om det blir denne ene sørgesamtalen, eller om det er behov for flere er avhengig av dødsfall og familiekonstellasjoner som vi får høre fra en prest:

“Og så variere det om det blir med den ene samtalen avhengig av – ehm, avhengig av om det er kompliserte familieforhold. Noen plasser har vi både to og tre samtaler, noen plasser er vi heldige med bare en samtale.”

Noen prester opplever at de må være proaktive i samtalen med nærmeste pårørende for å få vite hvem det er naturlig å ta med på en slik samtale, slik at ingen opplever å bli “glemt”. Det kan være krevende å få til hvis kontakten i familien har en egen agenda der man er uvenner i familien. Et hjelpemiddel presten kan bruke for å få oversikt her kan være å lese dødsannonse for å sikre at man har inkludert alle. En prest forteller at

“[...] når dødsannonse kommer i avisa, så pleier jeg alltid å trykke ut den sånn at jeg har den, og kan (pause) eh. Ja, får lov når jeg treffer familien, så prøver jeg liksom å orientere meg `Hvem er hvem` og hva er relasjonene her og sånn.”

En prest opplever at pårørende prioriterer gravferden og møte med presten høyt og forteller:

“så ringer jeg pårørende og da som oftest tar de telefonen **med en gang**, og da presenterer jeg meg og sier hvem jeg er og hvor jeg er prest.”

Å fortelle om hvor en er prest opplever særlig by prestene som viktig, siden de ofte forretter begravelser i andre enn sine egne sokn og da mener flere av dem at de bør være bevisste i hvordan de presenterer seg. Dette også for å unngå misforståelser. Dette beskriver by prestene er noe de har reflektert over og en prest forteller hvordan det gjøres:

“Hei. jeg er NN og prest i R. Jeg har lært meg til å si dette, jeg fort kan ha en begravelse på B eller sånn, slik at de ikke blir i sin egen menighet.”

Denne første kontakten med pårørende danner grunnlaget for den videre planleggingen av begravelsen og det første fysiske møte mellom pårørende og prest, det som prestene omtaler og definerer som fase tre, sørgesamtale

5.1.3. Sørgesamtale

Sørgesamtalen skildres av prestene som fase tre i forløpet. I sørgesamtalen møter presten pårørende, deres sorg og behov. Ut fra prestenes fortellinger har sørgesamtaler en egen dramaturgi med en åpning, en hoveddel og en avslutning. Åpningen dreier seg om å bli kjent med hverandre og å sette samtalen i gang, i hoveddelen er det stort sett tre temaområder som tas opp, nemlig omstendigheter om dødsfallet/familiesituasjonen, minneordet og det praktiske rundt gravferdsseremonien. Og så kommer avslutningen av samtalen.

Åpningen av samtalen er også preget av stedet for samtalen, så husker en prest hvordan det var den

“[...] første gangen du går inn i heimen til noen, hvor huset er fullt av sorg, så er du usikker og det er ubehagelig, og da tenker jeg: at her vet jeg ikke hvordan jeg skal gjøre! Det tok tid å bli komfortabel med å gå inn til folk og naturlig å ta plass i hjemmet deres, bli tilbudt den beste stolen i stua liksom, og du kommer til dekket bord”

Noen av prestene synes at det er bedre å ha sørgesamtalene hjemme hos de pårørende slik at det blir på “hjemmebane” for familien og at de føler seg mer trygge og komfortable i situasjonen. Prester i byen beskriver, som tidligere nevnt, at de opplever en trend mot at flere ønsker å møtes på prestens kontor. Uansett hvor en møtes, så forteller prestene at de ønsker å skape de beste rammene for en god samtale. En prest deler sin refleksjon rundt dette og forteller:

“Det er en rar type samtale, det har jeg ikke tenkt så veldig mye over. Det er jo på en måte ganske offisielt, så er det på en måte min oppgave å gjøre det til en samtale som ikke blir superstiv, men hvor de føler de bare kan snakke. Jeg tror det er en viktig ting å gjøre, mye mer enn før. Det er en samtale hvor jeg i starten sier bare snakk i vei.”

En annen prest pleier

“[...] å starte med å [...] – eller først spør jeg om de har noe sånn generelt, og jeg stiller litt åpent hva de vil snakke om først.”

En prest opplever sørgesamtalen som krevende for en

“må fange opp hvem som er til stede, hva slags relasjon de står i og så få det med. Det er mentalt veldig krevende.”

Flere prester setter ord på at det oppleves som vanskeligst når det er krevende familieforhold. En prest “føler jeg kommer i en skvis mellom forskjellige parter.” Når familier

“er uenige om hva som skal sies eller komme fram, eller.. (pause) Hvis det ligger ting der som har ligget i evigheter. “

At det er uenigheter i familiene fører noen ganger til at det må være flere møter:

“Noen plasser har vi både to og tre samtaler, noen plasser er vi heldige med bare en samtale.”

Men at det noen ganger er behov for flere samtaler kan også være

“litt avhengig [av] hva slags type dødsfall det er om jeg er der en eller flere ganger, så har jeg litt også avhengig av familien.”

Prestene beskriver at de er bevisste på detaljene i denne fasen. De forteller at de ønsker å få i gang og legge til rette for god dialog for å sikre å få til oppgavene som skal løses. En prest gjør det på den måten at da

“jeg kommer hjem til dem og hilser på alle og presenterer meg. Ser meg omkring, hvor de har tenkt at vi skal sitte og setter meg ned når de oppfordrer meg, og så tar jeg opp ofte tråden der vi slapp i telefonen og sier til nærmeste ja, vi snakket litt i telefonen og du fortalte meg litt, men kan dere fortelle meg litt mer. Og så, vanligvis så begynner de å snakke om dødsfallet.”

Flere prester forteller at det er viktig å lytte i denne samtalen og en konkluderer med:

“Da er det at vi har to ører og en munn-... lytte. [...] mange synes det er pinlig å ha folk på besøk. Begynner man samtalen med en viss grad av trygghet kan en snakke om selve begravelse.”

En annen prest tenker høyt over prestens rolle i sørgesamtalen og sier:

“Jeg opplever ikke i min rolle at jeg skal si så veldig mye selv, men å gi dem et rom til å (pause) -ikke bestandig at det skjer, men det skjer- tåle det som kommer. Ikke å snakke det bort kanskje. Vel vitende at jeg, jeg følger dem som regel ikke videre etter begravelsen, så det er jo en samtale, kanskje to samtaler.”

Når samtalen har kommet i gang og presten har fått en forståelse for familiesituasjonen og omstendigheter rundt dødsfallet flyttes fokus til minneordet. Som tidligere nevnt er et minneord en kort tale som bør inneholde noen biografiske momenter med særlig vekt på hva avdødes liv har betydd for dem som sto vedkommende nær, og for andre livssammenhenger avdøde har stått i. Det må avklares hvem som skal ta ansvar for minneordet, om det er presten eller en fra familien, og en prest forteller at:

“Ehm, men nokså tidlig, så pleier man avtaler om jeg skal ha minneord eller om noen av familien skal ha det. Eh, og i 90% av tilfellene, så har jeg det. Og da er jo samtalen i stor grad en ehm, hva skal vi si, en forberedelse av dette med minneordet, altså en, de kommer med ting til minneordet - noen ganger har familien skrevet det, noe de vil at jeg skal holde, og da ber jeg dem likevel å lese det. For dette synes jeg er nyttig i å få den muntlig, eh, ja. Om noen i familien vil holde minneordet, så vil jeg likevel at de skal fortelle litt, for det er viktig for meg å vite noe om den som skal gravlegges. Eh, ja.

Ja, jeg tar jo notater i løpet av denne samtalen, og så snakker vi litt om seremonien og.”

Dersom presten skal skrive minneordet ønsker en prest å forsikre familien at de likevel eie fortellingen om livet til den avdøde og forteller:

“Om det er jeg som skal skrive minneordene, så kan dere lese igjennom dette etterpå og så kan dere bare stryke bort alt det dere ikke vil ha. Det tror jeg er en viktig bit og det gjør at samtalen er mye mer åpent.”

I denne delen av sørgesamtalen går praten om hvem avdøde var, og hvilken betydning hen hadde for de etterlatte. Egenskaper, personlighetstrekk og gode historier blir beskrevet og skal danne rammer for minneordet som leses i kirka. Her er det prestens jobb å få tak på de gode skildringer av avdøde. Prestene noterer ned stikkord under samtalen for enklere kunne skrive minneord i etterkant. Noen pårørende ønsker selv å skrive minneordet og fremføre det selv, eller via presten. Uansett hvem som holder minnetalen i seremonien, så mener alle prester at det er viktig å formulere minneordet på en måte slik at de som kommer i begravelsen kjenner seg igjen i minneordet.

Det er mange praktiske ting i forbindelse med begravelsen og en prest forteller at det

“er visse av sånne praktiske ting, som jeg synes det er lurt å snakke om. For eksempel at (pause), hva skal vi si “plassering av folk?” - Hvor det er vanlig at de skal sitte og hva en skal gjøre for å unngå at venstre siden av kirka blir tom første halvdel og sånn. Eh, (pause), ja og, ja, det er litt forskjellig hvor mye sånne praktiske ting jeg tar inn, men i hvert fall, eh, kan jeg, ehm, tar opp ting som jeg tenker er viktig er å være trygg på før seremonien. Og om for eksempel jeg skal lese opp blomster eller om noe fra familien vil gjøre det, om det er noen som skal ha noe å si i tillegg til det vanlige minneordet, eh, solistinnslag, salmer, hvis det er spesielle ønsker, så må jeg kanskje drøfte det litt, eh, ja av og til snakker vi litt om de vet hvor graven skal være og litt om det. Ja, nå i den siste samtalen jeg hadde der om dagen, en bitteliten forsamling, men da var det spørsmål om skal vi bruke et lite rom, eller skal man bruke det vanlige kapell rommet - eh, og akkurat i den gruppen, så var det tydelig at de ville ha det vanlig kapell rommet, selv om det var en liten forsamling. Ja, litt sånne ting.”

En annen prest spør direkte:

“Hva har dere planlagt frem til nå? Da har de vanligvis plukket ut salmer med begravelsesbyrået, og de har funnet ut hvem som skal synges solo og også tenkt igjennom om noen andre i familien skal si noe.”

Det er blitt mer vanlig å tilrettelegge for involvering og medvirkning av de pårørende både i forberedelsen og gjennomføringen av begravelsen. En prest

“[...] opplever nok kanskje at (pause) folk i større grad nå tar del i mer av arbeidet enn det de gjordet bare for – når jeg begynte for seks år siden – for da, vi snakker om at et, eh gravferds..., altså at det som er knyttet til dødsfall ofte er så institusjonalisert – men, jeg synes at byråene har gjort en bra jobb med å si at “vi gjør dem mer delaktig!” - jeg vet ikke om det er tilfeldig, men ja, det snakkes i hvert fall blant byråene og at familiene er mer frampå og vil - at det virker sånn at de vil gjør mer selv – kanskje etter pandemien, litt usikker.” Prestene beskriver ønsker om musikk, sang og dans i kirka som en siste hilsen fra avdødes kjære og noen ganger kan det “være rare ønsker, men jeg tror de føler seg møtt på de ønsker som kanskje ikke har med kirka å gjøre, eller kirka sin lære å gjøre. Det er viktig tror jeg.”

Prestene forteller alle om at det er viktig for dem å formidle det kristne håpet. Men i samtalen med de pårørende er det få prester som tar den åndelige dimensjonen opp. En prest forteller at i

“kirka er det min jobb å lese tekstene og i andakten er det min jobb å fortelle om troens innhold og det kristne håp. Og der legger jeg ikke bånd på meg. Men i det møtet, hjemme hos dem, der har jeg sluttet med det.”

Andre prester derimot forteller at de inviterer til felles bønn eller at de avslutter samtalen med at de lyser velsignelsen. Hvordan man avslutter samtalen og møtet er noe prestene reflekterer rundt og forteller at har endret seg etter at man har fått erfaring. Det blir beskrevet av flere at de brukte mye tid i starten, men at man etter hvert har funnet måter å avslutte når man opplever at de har gjort det man ønsket å gjennomføre. En prest sa det slik:

“Jeg hadde en tidligere prost som jeg spurte, hvordan klarer du å bli ferdig med en sørgesamtale, så så sa han at når de tar en pause for å trekke pusten, så reiser jeg meg og går. I starten satt jeg lenge, lenge, lenge, og så begynte jeg å tenke, er det egentlig det de vil at presten sitter der i flere timer, kanskje de er like lettet som jeg når det ikke drar seg ut som så langt. Så jeg har blitt flink til å si at nå har jeg egentlig, nå vet jeg det jeg trenger.”

Hvor lenge samtalen varer er avhengig av mange faktorer som for eksempel familieforhold og om familien har allerede skrevet minneordet ferdig før samtalen. Men ofte er det uforutsigbar hvor lenge de varer, og prestene forteller at de må sette av nok tid i kalenderen og arbeidsplanen. En prest forteller at samtalen:

“kan være (pause) ja, noen ganger er det på en halvtime, som oftest bruker jeg kanskje en times tid. Og noen ganger bruker jeg lengre tid.”

En annen forteller og ler litt oppgitt til slutt,

“at det er lange samtaler; jeg prøver ofte å si at vi ha 1,5 timer til 2 timer til rådighet, men, det skjærer seg! (litt oppgitt/ler).”

Som avslutning for denne fasen deler vi refleksjonen som en prest har gjort seg:

“Men så er det nok sånn at ingen samtaler er lik. Det var noe av de første erfaring jeg gjorde det altså. Du går jo aldri i to like samtaler, det er jo nye folk hver gang, og nye [...] historier, sånn at jeg har, i løpet av disse årene lærte meg å -når jeg sitter i bilen og parkerer utenfor til folk, så trekker pusten og tenke at: nye mennesker, nye fortellinger! Og så være til stede der. Men det er klart at mye av dette var preget av frykt i starten og usikkerhet og utrygghet både på rolle og egen person og – ja, det har nok endret seg betraktelig etter. Jeg er ikke så veldig iren [i.e. engstelig] for å gå inn noen plass lenger og veldig ofte så flyter de samtalene lett og ofte så er det trivelige samtaler og det.”

Etter at sørgesamtalen er gjennomført står forberedelsen av begravelsen på agendaen. Her må det skrives minneord, en andakt må skrives eller tilpasses, og bønner og tekster fra Gravferdsboka må velges ut. Dette skjer i den nå følgende fjerde fasen.

5.1.4. Forberedelse til gravferdsseremonien

Den fjerde fasen i gravferdshandlingen beskrives av prestene som forberedelse als selve gravferdsseremonien. Her planlegger man selve gjennomføringen til punkt og prikke. Det er tre ting prestene forklarer de bruker tid på og som må tilpasses den enkelte seremonien, minneord, andakt og liturgien. En prest forteller om det slik:

“Eh, så kommer det litt etterarbeid med å skrive minneordet hvis familien ikke har gjort det selv – eh, og litt sånn planleggingsfase med andakt skriving og (litt nølende) - jeg kaller det “gullappsystem” i [gravferds]boka hvor man sørger for at man har fått med seg alt.”

Normalt sett brukes det mest tid på å skrive minneord. Dette er en del av seremonien der de som deltar oppleves å ha spesielt fokus. Det er viktig for prestene at de som kommer kjenner igjen den avdøde i minneordet. Noen av prestene forteller om at det er viktig at minneordet er sannferdig, men og at man velger å sette fokus på de positive sidene i den avdødes liv, slik at ingen blir støtt. En prest forteller at etter sørgesamtalen,

“så enten med en gang eller i løpet av samme dag eller neste dag prøver [jeg] å skrive minneordet, med utgangspunktet i de notatene jeg har, så sender jeg da til -som epost- til, en av de pårørende, får tilbakemelding [...]”

De fleste prester forteller at de har det som vane at

“minneordet sendes alltid til familien for korrekturlesning, ehm, og så hender det at det blir noen telefonsamtaler – ikke ofte, ikke mange, men sånn “rett opp det”, eller, ja.” En annen forteller at det blir “som regel litt mailkontakt, siden jeg sender minneordene til de pårørende, eller hvis det er andre ting.”

Det er bare en av prestene som ikke pleier å sende minneordet til familien og forteller:

“Jeg vet at noen gjør det, hele tiden som fast rutine. Jeg gjør ikke det. Men hvis det er noen spesielle forhold, så gjør jeg det. Det er ikke så mange som ønsker det heller.” Men som sagt, “hvis det var veldig komplisert og, eller det var uenigheter eller det var noen som er ting der som her tror jeg ikke jeg har alt. Her er det litt sånn minefelter der jeg står i fare for å få feil med inn i talen, så spør jeg om jeg kan sende det til dem. Jeg spør dem, vi dere lese igjennom det? [...] Men vanligvis gjør jeg ikke det.”

Prestene forteller om at minneord var noe de som noviser brukte lang tid på, men som de etter hvert har lært seg å gjøre mer effektivt og uten at krever for mye av dem. De beskriver at det er noe de har blitt gode på og opplever nå at det er noe de kan. En prest husker

“at det tok lang tid i starten å få talen ned på papiret. Og det, det skjer ikke lenger jeg. Jeg gruer meg ikke til å sette meg ned når jeg skal skrive minnetale. Jeg vet nøyaktig at det det her får jeg til på ganske kort tid. Så den skriveprosessen går mye fortere.”

Noen av prestene forteller at minneordet ikke trenger å bare være trist. At deltagerne i begravelsen kan dra litt på smilebåndet kan være fint, men at det passer seg ikke med høylytt latter. Det flere beskriver er at om de skal ha med litt humor i minnetalen bør det handle om gjenkjenning, at de som sitter og hører på kjenner igjen situasjonen og den avdøde. Som en av prestene sa: “For meg er humor i gravferd ofte på gjenkjenning”. Minneordene ses på som ferskvare, fordi de er individuelle og må tilpasses den avdøde og beskriver det hen var og har betydd. Derimot beskriver prestene at andakten i all hovedsak er gjenbruk av gamle tekster som de har skrevet før. En andakt tar utgangspunkt i en eller flere Bibeltekster, og en prest forteller at

“Jeg varierer på dem ut fra hvordan situasjonen er, hvilken årstid vi er i, nå rundt påske så snakker jeg om påsken, så jeg bruker ikke mye tid på å skrive ned det, for det vil jeg ta alt for mye tid som jeg ikke har.”

En annen prest bruker minneordet som rettesnor og forteller:

“så må jeg og da forberede en andakt, og da gjør jeg - alltid etter at jeg har skrevet minneordet - for på en eller annen måte å finne en link. Ja den linken kan være veldig forskjellig: noen ganger er det veldig tydelig link til den avdøde, noen ganger kan det være (pause), ja, sånn som så nå rett før påske, så var det naturlig å ta opp, eh, hva skal vi si påskefortellingen inn i det. (pause) Ja, eller det kan være en helt annen lenke da.”

Flere prester forteller at de har flere andakter å velge mellom og at de så tar tilpasninger, bruker avdødes navn også i andakten, men at det er sjelden at det produseres noe helt nytt. En prest forteller at

“Jeg har kanskje ti forskjellige andakter som ligger på pc ´en min, og det skal mye til for at jeg skriver en ny andakt. Det er sånn blant oss prester at hvis vi forteller til hverandre at jeg har en begravelse og det blir en ny andakt. Da skjønner vi at nå er det det er det noe stort, oi, ny andakt. Er det noen spesielt?”

I andakten skal det kristne håpet forkynnes, og dette må sees i en større kontekst som en av prestene reflekterer over:

“Jo, men det er en ting der som jeg har reflektert over selv, og det er jo dette med at i starten, så var jeg så redd for, eller ba på en måte litt om unnskyldning for at vi var kirke i møte med familier som sa at nei, vi er ikke så kirkevante, vi går ikke i kirka, ungene er døpt, men ikke noe mer enn det, og så har jeg tenkt at da må jeg huske å tilpass den gravferdsandakten, sånn at jeg ikke trer noen over hodet på folk eller tramper dem på tåene eller, ehm, men det er jeg på en måte blitt tryggere i at det finnes mange språk for det kristne håpet da, uten at vi på en måte ber om unnskyldning for at vi er kirke. Så det har kommet med på en måte, en trygghet for, altså gode minneord kan vi alle skrive, og vi kan lese oss gjennom. Men akkurat det med forkynnelse inn i et samfunn som er stadig mer sekulært, det var jeg veldig sånn forsiktig i starten og tenkte at “o herre kan jeg ikke si for here blir fremmet!”, men å finne gode språk for det da som rommer både det kristne håpet og den folkekirkelige, kanskje litt fremmede, det har endret seg mye.”

En annen prest tenker som følgende om det kristne håpet og det siste dommen:

“Så står jeg der også som formidler for et kristent budskap. Som jo har mye å si i møtet med døden, der vi håper på oppstandelsen og evig liv. Og for meg er det det eneste jeg kan si i møte med døden. Jeg kan ikke trøste den på noen annen måte enn at det er det vi håper på, så det det formidler jeg. Og jeg vet også at for mange så er jeg nok den som på en måte har det siste ordet over den avdøde, og det er jo en veldig kinky situasjon, så det å skrive et minneord over noen som er død, og så blir det på en måte den offisielle versjonen og det siste som sies i offentligheten av en prest. Det jeg gjør er et svært ansvar, og det prøver jeg å tilbake speile det over, altså når de sier “han var bare snill. Det var aldri et vondt ord”, og så sier jeg: “Jeg fikk fortalt at Olav var bare snill og sa aldri et vondt ord”, og sier at “familien sa det og dere minnes ham sånn”, for det skal ikke være mine ord å si han var sånn og sånn. Så jeg er bevisst på at det her er på en måte det siste dommen, og kan kanskje også overføres på den dommen som Gud kommer til å til å si over den avdøde, så det passer jeg meg veldig for, men jeg tror at det er en rolle som som tillegges meg som prest.”

Å ha Trøndelag som kontekst i gravferder kommenterer en prest på denne måten:

“Uff, og det er tror jeg må være, altså vi er jo i sånn folkekirke land, altså Trøndelag er nok den det er! Det var nok noen som sa det at vi trøndere vi gjør tro bedre enn vi snakker om tro, og det er en sånn tanke som jeg liker og det å få konkretisere det, for det får vi jo lov til i begravelser, ved vi holder jo andakter over 3 verdige bibeltekster. Ehm, og å få lov til å konkretisere hvordan vi gjør kristendom, for det synes jeg, er litt hvordan vi gjør troen våres, det, snakker vi eller snakker jeg mye om i gravferdsandakter. Det oppleves som meningsfylt.”

Som siste del av forberedelsen for begravelsen velger prestene ut tekster og bønner i Gravferdsboka. Det tre Bibeltekster som skal leses fortløpende i begravelsen og som tematiserer livet og døden, dommen, og det kristne håpet. I Gravferdsboka er det tre tekstrekker og til sammen 26 tekster å velge mellom. Videre kan det velges mellom 6 forskjellige bønner til inngang, 6 bønner etter andakten og 4 bønner ved gravstedet. Mange bønner åpner opp for bruk av avdødes navn som for eksempel “Himmelske Far, vi takker deg for det du ga gjennom (navnet nevnes) som nå er gått bort. [...]” Prestene forteller at dette er en del av forberedelsene og at det skaper trygghet at man har det helt klart og merket av i Gravfersboka til begravelsen skal starte. En prest forteller at “Gravferdsbok forberedes med gulelapper, tekster velges ut med mer.” Det er faktisk tre av seks prester som har etablert bruk av gule lapper: “jeg kaller det “gullappsystem” i [gravferds]boka hvor man sørger for at man har fått med seg alt.” Den tredje forteller at i Gravferdsboka,

“der har jeg preparert alt med gule lapper, hvilke tekster jeg leser, jeg velger ut tre forskjellige bibeltekster og skriver inn riktig navn og preparere den sånn at jeg finner meg til rette under begravelsen.”

Når både minneordet og andakten er ferdig skrevet, og Gravferdsboka er preparert, så er presten klar til neste fasen, dagen der gravferdsseremonien finner sted.

5.1.5. Begravelsesdag

Når begravelsesdagen er kommet, møtes pårørende og prest igjen i kirka. Alle prestene ønsker å komme til kirka i god tid, og senest en halvtime før, for da å kunne få en oversikt, snakke med de andre kirkelige tilsatte som er kirketjener og organist, muligens ha en kort prat med noen fra begravelsesbyrået, og så for å ta imot de sørgende og forberede seg selv til gjennomføringen av selve begravelsen. En prest forteller det slik:

“Så er jeg i kirken en halv time før, senest. Der treffer jeg vanligvis kirketjeneren og spør om at om det er noe spesielt. Det er også begravelsesagenten der og snakker med den og så går jeg inn i kirkerommet og hilser på de nærmeste. Prøver å fange opp om det er noen voksne eller gamle søsken som ikke var på samtalen. Prøver å fange opp hvem som

sitter på de to første radene og hilse på dem. Prøver å kjenne igjen folk, for at de ser jo annerledes ut. Der de satt i joggebukse på sofaen, og nå er de i dress og har vært hos frisøren. Der er en helt annen situasjon. Der er en helt annen situasjon. Det er noen ganger så husker jeg ikke hvordan de ser ut, for det kan hende jeg hadde to samtaler til i mellomtiden. Men jeg later i hvert fall som jeg husker alt og hilser på dem og spør om alt er greit, hvordan det går med dem og sånt. Er det noen som skal si noe? Er det noen barnebarn som skulle legge på roser? Er det noe annet vi må huske på, og når alt er greit, så sier jeg, ja, nei, det er kvart på så, om ti minutter så begynner organisten å spille, og så begynner vi. Og så da går jeg ut igjen, har på meg prestekjole og venter til kirkeklokkene ringer og så når de ringer går jeg inn og setter meg, og så er begravelsen i gang.”

En prest opplever at “selve gravferdsdagen, ehm, det er nesten som om det er den enkle delen, ehm, for da er alt planlagt og greit og dobbel sjekket og da er det bare å gjennomføre [...]” Samtidig forteller denne presten også at det kan være krevende:

“I selve begravelsessammenheng så er det ofte når familien kommer inn til døra i kirka. For jeg, jeg prøver å være der i så god tid at jeg får treffe dem og få være i lag med dem i en halvtimes tid - godt og vel før det. Oftest er det det fordi at vi har jo sant bilde av hvordan vi reagerer og sånn, og så er jo - kanskje en yrkesskade det - men føler at sånn omsorg for dem, man har jo truffet de, og har hørt fortellingene deres også er det noe med denne reaksjonen, mest på når de ser kista første gangen, den synes jeg er krevenderende, for det setter på en måte, om ikke stemningen da, så i hvert fall ja, det er det jeg må minne meg selv på at her er deres og ikke mitt.”

Så starter seremonien og presten leder begravelsen og følger da pårørende igjennom denne krevende dagen. Etter minneordet leser presten eller en representant fra familien opp sløyfer på blomsterkransene. Det kan være mengder med blomsterdekorasjoner med hilsener til avdøde. To prester ønsker derfor å ha en gjennomlesing før de starter begravelsen, for å kunne forsikre seg om at de kan lese alle sløyfer med riktig uttale. Når prestene så leser opp sløyfene, bør det skjer både med respekt og trygghet og en prest ler godt mens hun forteller:

“For noen år siden hadde en prost behov for å innkalle alle prester, for det hadde kommet klager på en prest som bøyde seg ned når hun leste sløyfen med rompa opp i været og vendt mot menigheten. For det hadde kommet så mange klager at alle sammen måtte på kurs hvordan vi leser og på hvordan vi bøyer oss ned når vi leser sløyfer. Sånt burde man ha lært i utdanningen.”

Det at prestene selv blir berørt i begravelsen skjer og en prest beskriver det mer utfyllende:

“Berørt blir jeg nok i hver eneste begravelse. Det tenker jeg er en god ting. Det er jo et menneske som er død som mange er glad i. Jeg kjent ikke dette menneske, men jeg ser jo at mange ofte er lei seg. Og hvis de ikke er lei seg, så gjør det også inntrykk. Så berørt er jeg nok i hver eneste begravelse. Ikke sånn at jeg går i oppløsning og gråter sammen med dem, men at jeg kjenner

det litt inni meg. Det handler om respekt, tror jeg, for den som ligger der og er død, empati for den familien som sitter der. Så berørt er jeg.”

Å møte pårørende sine emosjoner og sorg, kan påvirke selv prestene og flere av dem skildrer ulike mestringsstrategier for å nettopp håndtere å møte dette emosjonelle kaoset og samtidig lede pårørende stødig igjennom begravelsesseremonien. Flere informanter beskriver at det er

“musikken som tar meg - det skjer ikke så ofte. Trikset jeg fikk av en god lærer er å ta tommelneglen og strekk under lillefingerne.”

En annen mestringsstrategi fortelles av denne presten:

“Ja, eh, stein i skoen, så jeg har så vondt at det det fokus på det. Også er det jo det å puste med magen.”

Prestene forteller at de har god hjelp i egne mestringsstrategier de har utviklet over tid. Samtidig beskriver en prest at hun måtte be om fritak fra gjennomføring av begravelser da hun var gravid, da hun under de omstendigheter ikke var i stand til å regulere egne emosjoner, noe hun mener

“var veldig morsomt: første gang jeg har vært gravid, så hendte det i en begravelse at jeg har vært den eneste som gråt. For da satt hele familien helt avslappet og, og der gamlefar var død, og det var det. Der presten var så full av hormoner. Jeg kunne sitte og gråte, og da gikk jeg til presten den gangen og sa; nå kan jeg ikke har flere begravelser. Jeg tror ikke det er bra for familien. Så det var den, den mestringsstrategien.”

Når seremonien i kirkerommet er ferdig, går begravelsesfølget ut og gjennomfører siste del ved graven. Også der kan det skjer uforutsatte og til dels litt morsomme ting som en prest deler med oss:

“[...] det var for mange, mange år siden, oppe på S, så jobbet det en i byrået, nei, det var en pårørende som mistet lommeboka ned i grava før vi senka kista, og så han hadde den i lomma sånn, og så han K vi har snakka om det mange ganger før, så hoppa han rett og slett, for de satt, hoppa nedi og tar opp lommeboka, haha og klatra opp igjen, hehe.”

Så avsluttes begravelsen, en prest forteller at “jeg går bort til dem og sier “ha det bra” til familien og oppfordrer forsamlingen til å kondolere hvis det var ønske, og så drar jeg.” En prest deler følelsene sine i det hun forteller:

“Men også nå vi står ute på kirkegården etterpå og jeg er førstemann i kø for å kondolere og å se at: ja, det ble som jeg lovde dem, at jeg skal få oss gjennom denne dagen [...], selv om jeg aldri har sagt det til dem “Jeg lover dere at dette skal jeg få till”, men å se at jo det her slår an, og dem har [ikke å forstå, kanskje: ikke gått på nettet?], og de har kommet seg gjennom det. Det er noe sånn, tilfredsstillende over det å se: Det vårt som vi tenkte, så er det noen ganger at det ikke blir det. Jo noen ganger. Både presten snubler, og hun dama på fjerde benk kollapser slik at vi må hentes av ambulanse

eller sånt, sånne uforutsette ting. Da kjenner jeg mer på en sånn, et “Åh, her kunne jeg, kunne ha gjort bedre enn der!”, men veldig, veldig sjelden. Så, for min egen del, så handler det først om godt håndverk, for det er jo det, det er jo det vi holder på med her og som helt annet. Men og å få lov til å snakke til en forsamling som jeg egentlig ikke snakker så mye til til vanlig kanskje da, kanskje få av dem som går i kirken hver søndag, i hvert fall ofte, sånn at, ehm, (pause), ja, det er den på en måte overordnet - himmelen, vi har over livene vårres i sin tro.”

En prest synes det er krevende når familien ikke ønsker å ta imot kondolanse ved graven og forklarer det slik:

“Og så synes jeg og at begravelser hvor de ikke har kondolanse ved graven, dem synes jeg, jeg vet ikke om kollegaen min vil enige med meg, men dem synes jeg er krevende fordi at: det er det vi har: Det er håndtrykket og kondolerer, ikke sant? Jeg er lei meg på deres vegne! Når vi liksom ikke avslutter med det på grava, så kjenner jeg på en sånn, og jeg synes ikke det er noe stakkarslig over det eller noe sånt, men jeg synes det er sant: Jeg skulle gjerne ønske at vi har fått satt et punktum for da har og folk sluppet å møte deg på gata tre dager etterpå og fremdeles ikke har fått sagt “Jeg er lei meg” eller ja, det er noe med det første møtet du har med blikket til andre folk og sånt som jeg synes er så viktig. Og da er vi jo så forskjellig, men jeg synes det er vanskelig å skal gå i fra kirkegården og jeg velger å si jo det til at det hvis de fraber seg kondolanse, så sier jeg ifra om det i kirka, og så kondolerer heller ikke jeg på kirken. Jeg bare kommer bort til dere og snakker med dere, og takker for at jeg fikk å følge opp på veien på en måte, men jeg jeg rekker ikke hånda og kondolerer, for da vil resten av folket følge på. Derfor, for meg er det nok sånn, å gå derifra uten å få gjort det, det er litt sånn, men det da vi trøndere ja som gjør troa vårres, og heller ikke snakket om det, det er sånn ubehagelig greier.”

Begravelsesseremonien har kommet til en ende. For flere prester slutter oppgaven de er satt til og det er uvisst om de møter pårørende igjen. Andre har derimot faste rutiner for oppfølging. Det forteller de om i neste og siste fasen, fase seks.

5.1.6. Oppfølging

Etter begravelsesdagen er det kun to prester som forteller at de har fast rutine i å ringe pårørende etter begravelsen. Noen av prestene eller menighetene har tilbud om sorggrupper, og i de fleste menighetene inviteres pårørende til minnegudstjenester rundt Allehelgens søndag i november. En prest forteller at hun ringer eller besøker pårørende i tilknytning til julehøytiden. Hvor tett

oppfølgingen blir avhenger i stor grad av hvilket nettverk de etterlatte har, og hva slags inntrykk presten sitter igjen med. En prest forteller:

“Ja nei jeg tenker ... [...] Er det en såkalt naturlig død, så gir jeg alltid tilbud om sorggrupper selvsagt, sier hva vi i kirka kan bidra med der. Og minnegudstjeneste også videre. Og når det nærmer seg jul, så går jeg gjennom alle begravelsen jeg har hatt i løpet av et år. Og kikker og ser er noen av disse jeg i tillegg skal ringe før før julehøytiden, for ofte så er det litt krevende. Da har jeg noen dager der jeg sitter og ringer rundt, eller går å besøke dem. Litt avhengig også om dem er med i sorggruppe også sånn. Og noen følger jeg opp i mange år, så det er veldig avhengig av kontakten vi har og hva slags nettverk dem har rundt seg.”

En annen prest beskriver at hun slipper tak i pårørende og ber de ta kontakt om de opplever å ha et behov for oppfølging i etterkant av begravelse. Dette er et frivillig tilbud som presten sier de færreste benytter seg av. Presten skildrer videre at hun ofte møter de pårørende ved senere anledninger dersom den avdøde tilhører `egen` menighet og kirke. Man vil da ha flere tilfeldige treffpunkter i forbindelse med ulike markeringer i kirken gjennom årenes løp. Hun forteller:

“Etterarbeidet, når selve gravferdsdagen er ferdig består - jeg måtte lære meg etter hvert å si “ta kontakt hvis dere trenger noe!” og innimellom så er det sånn at jeg bør ta kontakt med familien etter en uke for å høre hvordan det går med dere. Ehm. Og så slipper jeg litt tak i dem, i hvert fall prøve jeg å gjøre – hvis det ikke er spesielle ting som tilsier det – og så treffer jeg dem jo igjen, veldig mange av dem i hvert fall – hvis de er gravlagt i min kirke, så treffer jeg dem igjen til Allehelgens – ehm - (pause) ja! Men, overraskende få som bruker seg av den muligheten å ringe etterpå og si “Hei du, vi trenger sånn eller sånn er det!”

En annen prest forteller om sin rutine og sier:

“Vanligvis følger jeg heller ikke opp hvis det ikke var noe spesielt. Det gjør jeg bare når det har vært ekstra tøffe forhold og jeg skjønner at det her er mer enn vanlig i dødsfall, så ringer jeg etterpå og spør hvordan det går. Men ikke i utgangspunktet.”

Til slutt en fin oppsummering av en prest som reflekterer om prestens oppdrag og oppgave i forbindelse med begravelsen:

“Jeg har jo lært meg etter hvert at jeg har et helt konkret oppdrag. Og det er å få dette mennesket i jorden etter kirkens ritualer. Og det tok en stund før jeg lærte det, for jeg tenkte jeg må følge dem opp etterpå, jeg må trøste alle sammen og sånn og sånn. Og i og med at arbeidspresset er så stort for oss, så var det veldig viktig at jeg lærte meg at; det er oppdraget mitt. Jeg trenger ikke å løse alle problemer som det den familien har eller den ene sørgende har. Det har kanskje, jeg kan ikke være med og følge hele sorgprosessen. Oppdraget mitt er å få dette mennesket ned i jorden. Og det er en altså, det er jo tross alt noe som er målbart. Det er sjeldent vi kan måle ting i jobben vår, men det kan jeg. Dere spurte meg hvor mange begravelser jeg hadde jo det kan jeg telle, så det gir meg en form for

tilfredsstillelse når jeg kjører fra kirken og tenker sånn; jeg har gjort jobben min nå.”

Etter vår presentasjon av empirien knyttet til arbeidet rundt selve gravferdshandlingen går vi nå over til andre delen der vi presenterer empirien om prestenes læring.

5.2 Fra novise til ekspert. Om prestenes læring

Etter at vi i forrige delen ble kjent med prestens arbeidsoppgaver knyttet til en begravelse, presenterer vi nå prestenes fortellinger om sin læring. Dette ved hjelp av at prestene først forteller om hva det er de husker fra sine første begravelser og så hvordan de opplevde seg som nybegynnere og novise - og til slutt hva de mener kjennetegner dem nå, som ekspert og hva har de ha lært på veien.

5.2.1 Prestene som novise og de første begravelser

Flere prester startet å forrette begravelser allerede som studenter i praksisperioder eller sommervikariat, mens andre hadde sine første begravelser som nytilsatte prester. De fleste av dem deler opplevelsen av å bli kastet ut i møte med døden, sorg og begravelser. Vi spurte hva prestene husker fra sine første begravelser og fikk nokså forskjellige svar på spørsmålet. En, som var sommervikar og bare 20 år gammel forteller om sin første gravferd:

“Stakkars pårørende! Eh, det var, ja, jeg grudde meg fælt. Men jeg kom meg igjennom det. Men jeg har ikke noen minner om det, bortsett fra at graveren sa at du må være raskt ute på kirkegården for kona døde for tre uker siden og kirkegården er skrå så at forrige kiste ikke raser ut. (ler). Så det var litt sånn skremmende å tenke på når du ikke hadde hatt begravelser før og du måtte forholde deg til sånne helt konkrete ting som at bakken kunne rase ut. Men det gikk veldig bra. [...] Jeg var student. Så må vel si det at denne enken, nei, den herre - ikke enken for hun var jo død for tre uker siden - men dette voksne barnet, som da, la oss si - jeg var jo 20 år, la oss si at den var 50-60 år. Syntes så synd på denne stakkars studenten som skulle ha denne begravelsen. At dem nærmest hjalp meg litt igjennom for å få dette til å gå. Det er sånn som jeg huske det i ettertid. Eh, og eh, jeg husker ikke så veldig mye mer.”

En annen prest ler godt mens hun forteller:

“Hver eneste sekund husker jeg fra den. Jeg startet som prestevikar helt ny og helt fersk på en tirsdag, og den torsdag hadde jeg første begravelse. Og da visste jeg ikke engang at det fantes en Gravferdsbok. Så, jeg tror at sjefen som jeg hadde da tenkte at dette kan jeg eller dette vet jeg eller, han spurte i hvert fall ikke om “vet du hvordan du har det i begravelse?”. Men

jeg fikk Gravferdsboka og hadde en kjapp samtale med den presten som allerede jobbet der, og han sa: "Gjør sånn og sånn, og dette her er enkelt og ikke så avansert." Ehm, (pause) livredd selvfølgelig, tenk om man gjør feil på [...] en av sine viktigste dager [...], Men, ehm, jeg husker at jeg var på veldig sånn gyngende grunn, hva forventer dem, hva trenger dem, hvordan skal vi være?"

En annen prest hadde sine første begravelser under en praksisperiode i forbindelse med studie og forteller slik hun husker:

"Jeg tror den første begravelsen jeg var med på var under den første praktikum som jeg hadde. Da leste jeg en tekst eller noe sånt. [...] Jeg husker ikke så veldig mye fra selve begravelsen. Men jeg husker jo etterpå. Da var det hun som var veilederen min som hadde begravelsen. Så var det en begravelse på kirkegården også med kiste. Så gikk vi tilbake fra kirkegården og så frøys hun så veldig mye. [...] hun frøys så mye, og det eneste jeg husker fra den begravelsen var at `det er lurt å ha varme klær på seg!` Men det var veldig praktisk. [...] Også begravelse nummer to husker jeg litt mer fra, for den hadde jeg helt selv. Jeg tror da husker jeg da bilen kjørte, det var en urnebegravelse, da bilen kjørte så gikk jeg bare inn. Og da var veilederen og hun sa: `Hmm, kanskje lurt å bli stående helt til bilen har kjørt.` Også det var ikke veldig dypt. Men det er sånne praktiske ting jeg husker. Jeg husker også hun sa til meg at: Hmmm før seremonien kan det være lurt å ta en titt inn for å se hvor mange folk som sitter der og på stemningen. Ja, så jeg tror jeg husker først og fremst sånne praktiske ting fra de første begravelser, sånne gjennomførings ting. [...] Jeg husker en fra begravelsesbyrået kom til meg og sa sånne praktiske ting at under Fader vår pleier vi ikke å stå. Jeg tror det var under begravelse nummer tre."

En prest forteller denne, litt spesielle historien om sine første begravelser:

"Ehm, jeg var feltprest på DD tidlig på 80-tallet. Og så fikk jeg en telefon fra en prest i en nabomenighet og der han trengte folk til å ha begravelse i en annen menighet, der det ikke var prest. Tre begravelser samme dag, og jeg var nok litt usikker på - for dette hadde jeg aldri gjort - og jeg var i grunnen litt engstelig for hvordan en skulle gjøre det. Men han ga meg da en sånn 10- 15 minutters opplæring. Og så hadde jeg, ehm (pause) - jeg tror at denne gangen brukte man altarboka fra 1920 - eh, og den, så jeg fulgte den! Ehm, og denne gangen hadde jeg ingen samtaler med de pårørende på forhånd, og det tenker jeg i etterkant: "At skrekk og gru!" tenker jeg. Men sånn var det den gangen, eh, og jeg dro altså til EE som er 4 mil unna og der var det tre begravelser samme dag. (Pause) Så, jeg gjennomførte ritualet og en andakt og sånn og, ja. Eh, men det kan hende at familiene på den gangen ikke var så kritiske som de ville vært i dag. Eh, og (pause), men i alle fall, det var mitt, min første begravelse. Eller mine tre første da. Og tre på en dag, det fant jeg fort ut, at det var en for mye."

En annen prest ble kjent med kirkelige begravelser på en annen måte, mens hun jobbet

"i XX menighet som kirketjener og menighetssekretær. Der fikk jeg jo innsyn i hvordan andre, hvordan prestene forrettet i begravelse, så der startet

egentlig min opplæring og kompetanse rundt begravelse. [...] Jeg husker ingenting, jeg husker ikke hva min første begravelse var.”

En annen prest husker heller ikke så mye fra den første begravelsen, men forteller at

“jeg tror kanskje jeg ikke husker så mye hvordan det var da, jeg husker mer hvordan det er nå, så jeg må, så jeg tenker at jeg kanskje har hatt en utvikling da, og det går på at jeg har mye mer respekt nå, for oppgaven, tror jeg kanskje enn jeg hadde den gang, for oppgaven, kanskje jeg har lært mer om hvor viktig en begravelse er, for de pårørende, det er jo sånn som jeg reflekterer over, rundt i hvert fall, jeg tror jo jeg ikke gjorde noen sånn store, ødela, eller gjorde store feil, men jeg tenker jo at jeg er mye mer ydmyk i forhold til den oppgaven nå.”

Denne fortelling tar oss videre i prestenes refleksjoner rundt læringen og det å være eksperter på begravelser.

5.2.2 Prester som eksperter og hva de har lært

På spørsmålet om hvordan presten vil beskrive forskjellen mellom å være novise og ekspert er det en som ler og så svarer:

“Ehm, livredd versus trygge tror jeg for det, ehm. Jeg var så livredd. Jeg tror jeg var livredd i de første to månedene [...] men det er jo mengde tror jeg som skal til for å gå fra livredd til ekspert hvis det er lov å si det.”

En annen prest reflekterer slik:

“at som novise så står mitt eget forhold til død og sorg veldig [...] sånn foran meg, som en sånn veldig present i møte med andres død og sorg. Det tror jeg var veldig sånn fremtredende ... og det har blitt mye mindre. Jeg kan ikke si at det har forsvunnet, for det er alltid noe som svinger med. Og det tror jeg og er bra, for vi skal være mennesker. Men det er ikke fremtredende lenger. Det er ikke et hinder som jeg må som en må bruke krefter på.”

Flere av prestene beskriver en bratt læringskurve fra tiden som novise, til i dag som ekspert. Noen av det er veldig praksisorientert som for eksempel at

“man lærer jo fort at kirkerommene ikke er universelt utformet. Det har vært en bratt læringskurve hvor nærmeste pårørende ikke kommer fram til kista.”

En annen læringskurve handler om det emosjonelle og en prest forteller:

“Altså det her er, det har vært en bratt læringskurve å tåle andre sin sorg - og å klare å tenke at dette her er ditt og ikke mitt. Men det er alltid læring i det og, hvilket perspektiv en får gi.”

En tredje beskriver en læringskurve som handler om kunnskap om sykdom og sorgreaksjoner. En prest

“kan fortelle om en ting. Der jeg hadde en bratt læringskurve, men det [...] er ganske mange år siden. Der begravde jeg ei dame som ble 60 år gammel, og hun hadde Alzheimer i mange år. Og da er det jo sånn at familien sier at de de mistet henne gradvis, og denne saken hadde begynt med det. Diagnosen kom og så være en lang sorg og, og så tenkte jeg og den gangen, 60, det er jo ganske gammelt, ikke sant? Så jeg var kanskje 35 eller noe sånt. Og så var begravelsen, og det er bare to voksne barn som prøvde å si ting, altså, de hylte og skrek og klarte ikke å si noe fordi de var så lei seg. Og det var en virkelig kjempebratt læringskurve, for jeg hadde sortert den begravelsen i mitt hode som enkel og standard fordi de var kommet langt, de var langt på vei i sorgprosessen, og det var de ikke. Så der, der tror jeg jeg lærte veldig mye om demenssyke mennesker [...]”

Selv etter å ha gjennomført over 200 begravelser hver er det to prester som ikke ser på seg selv som eksperter. En prest og sier:

“Ekspert blir man vel aldri. Men trygghet. En helt annen trygghet. Ikke redd for å gjøre feil.”

Den andre forteller:

“Nei, jeg vil neppe kalle meg ekspert når det kommer til begravelser. Jeg tror begravelser og [...] gudstjenester, den del av tjenesten min hvor jeg er mest nervøs. For her vil jeg ikke gjøre noen feil. Men jeg er ansent på en sånn måte at dette kan jeg. I utgangspunktet kan jeg dette - jeg har gjort dette nesten to hundre ganger. Det er ikke vanskelig i seg selv, men jeg må være så skjerpet som mulig- eller jeg vil være så skjerpet som mulig. Jeg vil være til stede og jeg vil gjøre en så god jobb som mulig. Det har nok ikke forandret seg så mye siden den første begravelsen, nå vet jeg at jeg kan dette her. Nå er jeg ikke usikker på liturgien- den kan jeg utenat. Så det har jo forandret seg.”

Flere av prestene forteller om opplevelsen at forventninger fra etterlatte og samfunnet for øvrig, stiller store krav til gjennomføring av begravelser. Ved hjelp av et gammelt ritual og med kirkas tradisjonelle rammer løser prestene de etterlatte igjennom en storm og står stødige i krisetid. Prestene er profesjonelle i sjelesorg og de fleste har en profesjonell distanse, men samtidig er det også slik at prestene ofte er autentiske og byr på seg selv, som en prest forteller:

“Altså dette – eh, og det her er sikker litt sånn rart for dem som ikke holder på med dette selv – men det er jo en ting i denne her samtalen, altså sørgesamtalen, så er jeg på en måte presten, men og meg, så jeg bruker mye av meg selv, men når gravferdsdagen er her og denne prestekjolen kommer på, så trår man inn i en annen rolle, og det ha vært en sånn styrke hele veien når at hvis ting kjennes skummelt ut, eller - før jeg følte meg absolutt ikke sånn som stillhet til stormen deres i den første begravelsen –

jeg følte meg rett og slett som å møtes stormen selv, eller det var sånn, veldig sånn kaotisk, men så skjer det noe i de minutter inn i sakristiet, når klokken ringer og prestekjolen er på, og du sjekker at lyden er på plass i lomma og den her siste korte bønner hvor du det tenker, altså jeg legger det over i noen andre sine hender da. Det er en sånn ro over det. Men den rolleforståelsen da var helt annerledes enn den er i dag, og det har å gjøre med trygghet og rutine og alt det her. Ehm, men jeg vet ikke om familien oppfattet det. Det er jeg litt usikker på for dem var fornøyde, og de visste ikke at jeg var ny og de visste ikke at det var min første begravelse eller, ehm, ja. Så det kan hende at jeg var på en måte eksperten i demes auge, men langt ifra [...]. Så det har jo endret seg betraktelig.”

En prest forteller om at hun ha lært seg å akseptere at ikke liker henne. Det gjør hun på denne måten:

“Eller ja på ett vis, og det var jo det her - jeg tror vi alle kanskje – unnskyld! - spesielt vi kvinnfolk lider av denne “snill-pike” eller at alle må like oss eller er denne “People pleasinga” og i hvert fall så lett, ikke unnskyld for at vi er kirke, men jeg vil så gjerne gå overens vel med alle! Vi kommer jo innimellom borti familier hvor vi ikke har kjemi - veldig sjelden. Å lære meg å akseptere at alle liker meg ikke, og alle går rett over ens med og så måtte jeg bare tenke på at nå skal jeg gjøre en jobb, og så skal jeg slippe dere fra meg etterpå. Det er slet jeg voldsomt med i starten, tror jeg. Men det har vært en sånn, en kan ikke bære hele verden på skuldrene sine, men vil det aldri så mye, så det tror jeg har vært en del oppi det, at - ikke gir mer blanke, men - men tenk at det ikke alle vi nødvendigvis hverken liker eller vi trenger å gå overens med utover den settingen man er i.”

En annen prest forteller om at hun har lært mer om hvor viktig det er å være tilsted, hun forteller:

“Hmmm... (pause). Jeg tror jeg tenker mye mer enn før at det ikke er så viktig hva jeg sier, men at jeg må være der og tilstedeværelsen og måten jeg møter mennesker på er ekstremt mye mer viktig enn hva jeg sier under andakten. Hvis jeg har en kjedelig andakt, så tar den fire minutter så overlever de dette og så husker dem den ikke. Så lenge jeg ikke sier grusomme ting, så er det ikke så farlig hva jeg sier. Det er andre ting som er mer viktig. Det er jo ikke så ekstremt ofte du tenker rundt disse tingene, jeg begynte å tenke rundt disse tingene når jeg så hovedspørsmålet deres. Hmm. (pause). Jeg tror mer og mer at ordene ikke er så viktig for de som kommer, at det er bra at det finnes en slags ramme som man kan forholde seg til. At folk vet hva de kommer til. Og i det at jeg sier disse ordene- liturgien som er bestemt, og som bestandig er den samme- så gir det en ramme som er, så at de vet hva de går til- og det er en god ting. Men samtidig, så er det ikke så ekstremt viktig hva disse ordene er. Men det handler om å hjelpe dem til å ta avskjed, og at de føler at de er.. Mange bruker ordene verdig og høytidelig. Det blir noe sånt. Det gjør jeg ikke gjennom ord, men det gjør jeg gjennom noe annet tror jeg. Så det har jeg egentlig sagt før, det er kanskje hovedforskjellen.”

At prestene lærer med erfaring av en konklusjon av denne presten her som sier:

“Jeg har blitt eldre og har mer erfaring og tror liksom. Kan hende jeg tar helt feil.. Men jeg innbilder meg jeg forstår folk bedre enn når jeg var 25 år. Å kjære hva visste jeg om livet da? Så da var det liksom å holde en andakt. Så nå tenker jeg det er viktig å lage en andakt som passer til denne familien som har en viss opplevelse om at vi er på samme planet.”

En prest forteller at empatien spiller en viktig rolle og at hun har lært noe om det, etter å ha tenkt seg litt om sier hun:

“Jeg tror jeg alltid har vært.. empatisk, men tror jeg har blitt mer `profesjonell-empatisk`. At jeg i den forstand at jeg lært meg noen knep for ikke å la meg gå i deres sorg. De første årene ble jeg fort identifiserte så med den at jeg slet med å finne min rolle, men det klarer jeg bedre nå. Det tror jeg også for at jeg har holdt på med sorggrupper i 15-20 år.”

En prest forteller om læringen i prestenes profesjonsfag sjelesorg og forteller:

“Jeg tror at den største utviklingen den har skjedd på det sjelesørgeriske, det medmenneskelige som har med modenhet å gjøre og erfaring. Og jeg tror at det er få yrker som tjener så mye fra erfaring som prestedetjenesten. Altså, før det tipper over og vi blir litt avstumpet og litt late” Presten ler godt og fortsetter: “Men, jeg her vært borti i det meste. Det er lite jeg ikke har vært borti før i forbindelse og med begravelse. Jeg er ikke redd for, at jeg ikke mestrer noe, det er jeg ikke lengre. Også har jeg opparbeidet med masse erfaring med forskjellige mennesker. Og det er jo det altså det er med menneskelige, det å sanse ting og fange opp og håndtere det. Det er jo noe man ikke kan lære sånn teoretisk. Det er noe man bare må øve seg på. Og det tror jeg er den største utviklingen.”

Alle våre prester forteller om en form for trygghet i presterollen, og en av dem kommenterer det slik:

“Eh, for det første er det en trygghet i rollen. Eh, både at jeg kan være trygg på min egen rolle, og - når jeg har vært gjennom mange begravelser - så kan jeg (pause), det er noe med trygghet i å takle det som kommer. For eksempel, så hadde vi nå [...] en begravelse der det plutselig gikk en brannalarm, for det var en liten brann som kirketjeneren slukte, det var et lys som fikk litt høy flamme. Og i en begravelse litt senere, så var det en som besvimte – og [...], jeg måtte bare stoppe opp og, og ha en pause, og jeg tror det ville vært verre å oppleve noe sånt som ny enn nå. Ehm, (pause) og andre ting? Det du sier novise og ekspert: noen annen ting er det å være 30 år og å være over 60. Så tror jeg nok at følelsene mine tar meg mer nå enn det de gjorde da jeg var 30.”

På spørsmålet om i hvor stor grad prestene opplever at gravferdshandlinger er blitt en rutine for dem svarer en prest:

“For meg er det rutine, og det er veldig viktig og positivt. Det er fordi jeg kan hvile litt i rutinen. Og så kan jeg gjøre individuelle tilpasninger. Særlig i

minneordene og i talen. Eh, og så trenger jeg ikke bruke så mye energi på alt det andre, fordi dette går litt eh, det går på rutine. Eh, samtidig så tenker jeg, jeg må være litt opps noen ganger. Blant annet så er det en Bibeltekst som en bruker i alle gravferder og det er fra, det er om det nye Jerusalem – eh, og derfor kan jeg den utenat og da må jeg være litt bevisst at jeg ikke bare raser gjennom den uten å tenke. Men alt i alt så synes jeg at det er godt med å ha rutiner for dette gjør meg litt trygg, og det gir meg rom for å være litt eh, hva skal jeg si – tilpasset”.

Etter prestenes fortellinger om arbeidet sitt knyttet til gravferder, og læringsreisen fra novise til ekspert, går vi nå over til analysedelen i vår oppgave. Der drar vi paralleller mellom empirien og det teoretiske grunnlaget vi har valgt ut for oppgaven og presentert i teorikapitlet.

6. Analyse

I dette kapitlet presenterer vi analysen av vår empiri. Det ved at vi ser på empirien ut fra teorien vi har presentert i kapittel tre. Problemstillingen for oppgaven er: “Hvordan blir presten ekspert på gravferd?” Forskningsspørsmålene for denne analysedelen er for det første: “Hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd” og for det andre: “Hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder?” Disse to forskningsspørsmålene skal få lov å styre analysedelen. Noen funn fra empirien passer analytisk sett til begge forskningsspørsmålene, men for å unngå dubletter velger vi å plassere dem bare det ene stedet. Vi oppdaget at “evnen til å lære” ligger i skjæringspunktet mellom de to forskningsspørsmålene da dette er både kjennetegn for en ekspert, men også grunnforutsetning for forskningsspørsmålet om hvordan presten lærer å gjennomføre gravferder.

Prestene har gjennom intervjuene svart på spørsmålene og gjort rede for sine perspektiver rundt hvordan de har lært å bli begravellesprester og hva de mener en ekspert på område burde kunne. Deres erfaringer er til dels knyttet til erfaringer fra andre steder og land, men det de har felles geografisk, er praksisen de nå har i Trøndelag. Vi tar utgangspunkt i at utvalget av prestene vi har er tilstrekkelig til å si noe om dette for den regionen vi har valgt kandidater fra. Prestene ha ulik alder, erfaring og praksis og dette kan tyde på at utvalget også har dybde dimensjon i hvordan de har lært seg å bli begravellesprester.

Vårt inntrykk fra intervjuene er at det er veldig ulikt hva prestene husker og ikke husker. Både ulikheter mellom prestene, men også ulikheter mellom forskjellige hendelser. Det er spesielt hendelser som har skilt seg ut fra mengden av erfaringer som huskes godt. Et eksempel på erfaringer som huskes er begravelser der det enten har vært unge som har dødd eller begravelser der det har

gått ekstra sterkt ut over familien som sitter igjen. Andre erfaringer de husker godt handler om situasjoner der prestene ikke har vært forberedt eller der det har skjedd uforutsette ting.

For å sortere og analysere empirien har vi valgt å dele kapittel 6 i tre underkapitler, der vi først presenterer analyse og empiri knyttet til det overordnede kunnskapsbegrepet. I andre delen styres analysen av spørsmålet om hva som kjennetegner presten som ekspert på gravferd mens del tre analyserer spørsmålet om hvordan presten lærer å gjennomføre gravferder.

6.1 Begravelsespresten og kunnskap

“Være en fagperson som leder noen gjennom `ulent farvann`” - “En annen rolle er å være forkynner. Litt los og litt forkynner”.

To prester skildrer sin rolle gjennom metaforen å være en los. En ekspert på begravelser er slik en los i ukjent farvann som skal lede og vise vei for pårørende som har mistet et kjært familiemedlem. Metaforen som los skildrer en rolle som loser og viser vei. Mens en annen prest ønsker å være en stillhet i en storm. Med storm menes situasjonen med mye følelser i en vanskelig tid. Kunnskapens fronesis innehar praktisk klokskap i møte med kompliserte oppgaver, bringer også med seg en dimensjon om å tjene det gode, ifølge Aristoteles (Gotvassli,2020). Ved å være los i ukjent farvann kan prestene anvende sin praktiske klokskap og erfaring for å slik best lede pårørende på vei gjennom prosessen knyttet til gravferden. Vi presenterer nå vår analyse av empirien angående taus og eksplisitt kunnskap, det strukturelle og det sosiokulturelle perspektivet på kunnskap og kunnskapsutvikling, *Den tredje veien*, og en analyse som ser på presten som kunnskapsarbeider.

6.1.1 Taus og eksplisitt kunnskap

Flere prester forteller om **taus kunnskap** når de knytter det opp til praktiske ferdigheter. En av våre informanter forteller om situasjonen på kirkegården, når gravfølget har forlatt kirkerommet og gravferdsseremonien ved graven begynner med at det synges et salmevers. Hun pleide å begynne å synge og hadde ikke tenkt over at det kunne være fint å introdusere med for eksempel “vi synger nå første vers av salmen.” Hun hadde aldri vurdert en slik introduksjon som kan gi trygghet til forsamlingen og som kan tolkes som tegn på lederskap. Hun innrømmer at hun ikke hadde tenkt på det før og sa: “Det står ikke i noen bok det?”. Og nettopp det er kjennetegn for taus kunnskap, at det ikke er skriftliggjort. Prestene forteller om at, når de løser oppgaver, er mye av kunnskapen basert på praktiske ferdigheter og en mener: “Det er jo noe man ikke kan lære sånn teoretisk. Det er noe man bare må øve seg på. Og det tror jeg er den største utviklingen.” Alle våre informanter framhever betydningen av trygghetsfølelsen. Trygghet er situasjonsbestemt og noe man får gjennom erfaring

sier våre prester. Vi ser på det som taus kunnskap siden man må erfare for å komme til denne kunnskapen, som en av prestene våre sa: “Må være trygg på seg selv, stå trygt i sitt eget for å kunne gjøre noe for noen andre, være godt jordet i seg selv.”

Prestene har tilegnet seg mye **eksplisitt kunnskap** gjennom sine utdanningsløp. Gravferdsboka refereres det mye til og som etter vår vurdering bør den kategoriseres som eksplisitt kunnskap. Gravferdsboka er formell og nedtegnet kunnskap som er kontekstuavhengig. “Men den Gravferdsboka, den var et nyttig verktøy altså, for den er veldig, ja, veldig, oversiktlig og tydelig.” En prest forteller varmt om den teoretiske og praktiske kunnskapen, den eksplisitte kunnskapen hun ble utrustet med gjennom studiene og det avsluttende praktikumsår:

“Så vi lærte jo om sjelesorg, og det hadde jeg jo for så vidt også lest om på universitetet, men det var som sagt veldig teoretisk. Og der gikk det på samtale og min egen rolleforståelse som veldig praksisnært. Altså sjelesorg og forkynnelse, hvordan og hva forkynner vi. Hvordan tolker vi bibeltekstene i en begravelssammenheng? Hvordan lager vi en tale? En passende tale i en begavelse ut ifra de tekstene. Vi hadde undervisning om kirkehus. Hva må jeg huske på? Hvem er det som er nærmeste pårørende? Hvem bestemmer hva og sånne ting? Det [...] hadde vi, og så øvde vi helt praktisk, hvordan skal jeg stå? Hva skal jeg gjøre med denne lille spaden? Hvordan skal jeg gå [...], hvordan skal jeg kle meg og sånne ting. Så jeg opplevde det som veldig omfattende og bra.”

En annen prest mener at hun “har bruk for alle mine seks år teologi og skulle gjerne hatt mer.”

6.1.2 To syn på kunnskap og kunnskapsutvikling: Strukturperspektivet og det sosiokulturelle perspektivet

Når prestene våre forteller om viktigheten av den eksplisitte kunnskapen de innehar kan det ordnes inn i **strukturperspektivet**. På spørsmålet om hva slags egenskaper og kvalifikasjoner en begravellesprest bør ha svarer en informant at det som er viktigst er

“en grundig og solid utdanning. I de fagene en jobber med. Jeg sa det tidligere: sjelesorg, forkynnelse, altså prekenlære. Praktisk opplæring hvordan man oppfører seg.”

Flere prester forteller om at de har stort utbytte av arbeidsveiledning eller samtaler med samarbeidspartnere, kolleger eller prost. Praksisrelatert felleskap er typisk for det **sosiokulturelle perspektivet**. En av våre prester forteller med begeistring om god kontakt til noen av et begravellesbyrå og en kirketjener i det hun forteller:

“Og hun som drev det byrået hadde jobbet med dette herre i mange herrens år, sånn at det var enklere å spørre hun eller kirketjenerne om – spesielt det med at når vi fer til ulike kirker, så er det ulike tradisjoner, og sånn gjør vi her, og sånn gjør vi der, sånn at jeg egentlig har hatt veldig gode støttespillere rundt meg som jeg kunne spørre til råds da.”

En annen prest forteller at hun har “holdt på med sorggrupper i 15-20 år” og at dette praksisrelaterte felleskapet bidro sterkt i hennes læringsløp.

6.1.3 Kunnskapsutvikling gjennom skjønn og intuisjon - *Den tredje vei*

“Og jeg tror at det er få yrker som tjener så mye fra erfaring som prestatjenesten.”

Eller, som en annen prest sier:

“Jeg tror jeg tenker mye mer enn før at det ikke er så viktig hva jeg sier, men at jeg må være der og tilstedeværelsen og måten jeg møter mennesker på er ekstremt mye mer viktig enn hva jeg sier under andakten.”

Slik tolker prestene viktigheten av erfaringer og utøvelse av praktisk klokskap. Gjennom refleksjon og praksis utvikles skjønn og intuisjonen til prestene. Den tredje vei tematiserer også det uforutsette. En av våre prester kan fortelle noe om dette:

“Det var får mange år siden, [...], det var en pårørende som mistet lommeboka ned i grava før vi senka kista, og så han hadde den i lomma sånn, og så han NN [...], så hoppa han rett og slett [...] nedi og tar opp lommeboka [*informanten ler godt*] og klatra opp igjen.”

Ett annet sitat fra empirien kan tolkes hen at vedkommende bruker magefølelse og intuisjon når hun nå med erfaring tilpasser andakter i gravferden. Hun forteller:

“Jeg har blitt eldre og har mer erfaring og tror liksom. Kan hende jeg tar helt feil. Men jeg innbilder meg jeg forstår folk bedre enn når jeg var 25 år. Å kjære hva visste jeg om livet da.? Så da var det liksom å holde en andakt. Så nå tenker jeg det er viktig å lage en andakt som passer til denne familien som har en viss opplevelse om at vi er på samme planet.”

Vi mener å kjenne igjen fronesis begrepet når prestene med lang erfaring kan fortelle at tryggheten de etter hvert har fått, setter dem i stand til å håndtere uventede situasjoner de ikke hadde kunnet forutse.

6.1.4 Kunnskapsarbeider

Prestene våre forteller om stor individuell frihet i utøvelsen av presterollen, og en av prestene forteller:

“Og så hører det med til historien, at prosten satt ganske langt unna og var ikke så [...] men her var det ikke prosten i det hele tatt. Ja. Så vi var litt på selvstyr hvis det er lov å si det, uten at det på en måte forringet arbeidet eller noe? Ja. Men var selvgående der.”

Vi opplever prestene i empirien som samstemte på dette punktet. I vår oppgave forsker vi på prestenes arbeidsoppgaver som er knyttet til gravferden, og prestene som kunnskapsarbeidere er vant til å utføre arbeidet sitt på flere ulike arenaer og situasjoner som for eksempel gudstjenester, vigsler, dåp, nattverdsfeiring, konfirmantundervisning, andakter på helseinstitusjoner. Knyttet opp til gravferden kan en som arena nevne forskjellige kirkerom, kontor, besøk hjemme hos familier. Da alle prestene vi intervjuet gir oss grundige refleksjoner og har gjennomført seks år med teologistudier, får vi inntrykk av at de er intelligente utøvere i sitt virke som prest.

6.2 Hva kjennetegner presten som ekspert på gravferder

I dette delkapitlet presenterer vi vår analyse av forskningsspørsmål en: hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd? I det følgende tar vi opp strukturen fra teorikapitlet og analyserer først prestenes faglige ekspertise, prestenes sosiale kompetanse og til slutt ser vi på prestenes mestringsstrategier, evnen til improvisasjon og evnen til å lære.

6.2.1 Faglig ekspertise

I analysen av prestenes faglige ekspertise presenterer og analyserer vi nå funn fra vår empiri angående den fagspesifikke kompetansen, presterollen og ferdigheter som kjennetegner presten som ekspert på gravferder.

Fagspesifikk kompetanse

“Jeg angret ikke at jeg tok den lange varianten, for det er noen prosesser man skal gjennom, eller byggesteiner som skal på plass på en måte som, jeg har ikke tro at jeg hadde klart det på to år som en del kan gjør i dag. Så selv om det var seks lange år, så var det, så var det seks nyttige år og”.

Empirien vår viser at kunnskap om sjelesorg er særskilt relevant i møte med pårørende og sørgende. Dette inkluderer kunnskap om sorgreaksjoner, samtaleteknikker og evnen til empati. Når det gjelder homiletikk (prekenlære), så kan en se på andakter i gravferder som egen sjanger der prestene skal forkynne om håpet og det evige liv. En prest oppsummerer at det er viktig med

“en grundig og solid utdanning. I de fagene en jobber med [...] sjelesorg, forkynnelse, altså prekenlære. Praktisk opplæring [...].”

Gjennom studiet erverver prestene mye eksplisitt og formell kunnskap slik at de innehar mye faktakunnskap og vitenskapelig basert informasjon. Når det gjelder liturgi-faget, så forteller empirien oss at det er relevant for prestenes forståelse av gravferdshandlingen, å ha god kunnskap om innholdet i den såkalte Gravferdsboka, og et bevisst forhold til kirkerommet. En overføring av teorien skjer i praksisperioder, i et praksisrelatert fellesskap. Der utfordres blant annet studenter og prester til å utøve sjelesorg “her og nå”, for eksempel ved praksis på et sykehus. Gjennom vår empiri har vi fått en forståelse for at faglig ekspertise hos en ekspert på gravferder er sammensatt og dekker mange ulike disipliner.

Empirien vår viser at Gravferdsboka fungerer som et verktøy og en form for sjekkliste som følges til punkt og prikke i en del av prosessen. Den inneholder eksplisitt kunnskap om hvordan gjennomføre begravelser, mens den tause kunnskapen uteblir.

“Også begravelse nummer to husker jeg litt mer fra, for den hadde jeg helt selv. Jeg tror da husker jeg da bilen kjørte, det var en urnebegravelse, da bilen kjørte så gikk jeg bare inn. Og da var veilederen og hun sa: `Hmm. Kanskje lurt å bli stående helt til bilen har kjørt.` Også det var ikke veldig dypt. Men det er sånne praktiske ting jeg husker. Jeg husker også hun sa til meg at: Hm, før seremonien kan det være lurt å ta en titt inn for å se hvor mange folk som sitter der og på stemningen. Ja. Så jeg tror jeg husker først og fremst sånne praktiske ting fra de første begravelser, sånne gjennomførings ting.”

Presterollen

“Det er meg som bringer orden i et kaos. [...] Så det tror jeg er min hovedrolle. Så står jeg der også som formidler for et kristent budskap.”

Her beskriver en prest sin rolle hvor hun bringer orden inn i et kaos hos pårørende. I empirien skildrer prestene mange ulike roller de som begravelsesprester kan inneha: seremoniforvalter, kontaktperson, megler, formidler, profesjonell sjelesørger og tilrettelegger. En prest forteller:

“Så jeg tror det må være en sånn deling av omsorgsperson som kan lose dem gjennom og å være fagperson som kan begravelse, som kan døden inn og ut –tenker kanskje folk (?), men også den åndelige biten som veldig mange har spørsmål om da [...]”

En prest forteller at “det var ikke vanskelig å få folk til å åpne seg opp, og det handler jo sikkert mye om dette her prestesnippen og den tilliten folk har til kirken.” At prestene blir invitert hjem til pårørende for sørgesamtale kan tolkes som tillitserklæring til presterollen. Samtidig forteller prestene om at det ligger en del forventninger i samfunnet som er knyttet til presterollen. Det må prestene forholde seg til når de trer inn i jobben og en forteller om at det tok tid å vokse inn i rollen, at det tok tid å finne `sin` rolle og måte å være prest på. Her er et sitat fra en av prestene som beskriver utvikling av egen presterolle:

“Jeg innbilder meg [...] jeg forstår folk bedre enn når jeg var 25 år. Å kjære, hva visste jeg om livet da?”

En annen prest forteller at hun måtte lære seg

“å akseptere at alle liker meg ikke, og alle går rett over ens med og så måtte jeg bare tenke på at nå skal jeg gjøre en jobb [...] Det slet jeg voldsomt med i starten, tror jeg.”

Prestene forteller at de opplever å bli møtt med forskjellige forventninger som for eksempel at den som innehar rollen er fleksibel, serviceinnstilt og imøtekommende, som eksempel at sørgesamtalen bør finne sted på kveldstid da dette passer best for de pårørende. Prestene forteller om en rolle som blir møtt med mye respekt, spesielt i mindre samfunn. En sier hun blir tilbudt den beste stolen i stua under samtalen og at det oppfattes som tegn på respekten de pårørende har overfor presten. Vi mener å se at presterollen er noe som både blir påvirket utenfra og er avhengig av prestenes egen identitet som blir til med erfaring.

Ferdigheter

Vi mener at empirien vår løfter frem flere viktige ferdigheter en begravelsesprest bør inneha og en av prestene forteller idet hun ramser opp:

“Jeg sa tidligere sjelesorg, forkynnelse, altså prekenlære. Praktisk opplæring hvordan man oppfører seg. For noen år siden hadde en prost behov for å innkalle alle prester, for det hadde kommet klager på en prest som bøyde seg ned når hun leste sløyfen med rompa opp i været og vendt mot menigheten. For det hadde kommet så mange klager at alle sammen måtte på kurs hvordan vi leser og på hvordan vi bøyer oss ned når vi leser sløyfer. Sånt burde man ha lært i utdanningen. Så jeg mener kvalifikasjoner, en solid utdanning. Teologisk og praktisk teologisk. Og egenskaper, en sunn blanding av empati og ha alle antenner ute og fange opp hva som er der,

men også kunne lukke boken etterpå og slå av antennene og bli ferdig med det og konsentrere seg om neste case.”

De tekniske ferdigheter er eksempelvis å følge liturgien med eventuelle lokale tilpasninger. Videre forteller flere av prestene om den folkelige tilnærmingen til den kristne troen i Trøndelag, som igjen kan være uttrykk av de interpersonlige ferdigheter i et område. En prest forteller at

“altså vi er jo i sånn folkekirke land, altså Trøndelag er nok den det er! Det var nok noen som sa det at vi Trøndere vi gjør tro bedre enn vi snakker om tro. [...]. Ehm, og å få lov til å konkretisere hvordan vi gjør kristendom [...] det snakker vi eller snakker jeg mye om i gravferdsandakter. Det oppleves som meningsfylt.”

I samtalene forteller prestene om tidsstyring og administrering av arbeidsdagen, noe som samsvarer med konseptuelle ferdigheter. En prest sier at vedkommende har lært å sette av bedre tid imellom avtaler, slik at hun unngår å komme rett fra en samtale med et par som skal gifte seg og inn i en begravelse. I tillegg sier en annen prest at hun mener to begravelser på en dag holder, da det er krevende å gjennomføre flere på en dag.

6.2.2 Sosial kompetanse

I denne analysedelen ser vi på vår empiri som vi relaterer til den sosiale kompetansen som kjennetegner en ekspert på gravferder. Delkapitlet er delt i to bolker der vi først ser på mellommenneskelige ferdigheter etterfulgt av en analyse av empirien om emosjoner og kunnskap

Mellommenneskelige ferdigheter

"Jeg har opparbeidet masse erfaring med forskjellige mennesker."

Prestene er samstemte når de drar frem mellommenneskelige ferdigheter som viktige egenskaper hos begravellesprester. I empirien vår skildrer alle informanter viktigheten av å kunne sanse sosiale uttrykk hvor man kan fange opp pårørendes behov i en sårbar fase. En prest sier at hun "har lært mer hvor viktig en begravelse er for de pårørende." En prest snakker om å utvikle en "profesjonell empatisk" holdning hvor presten nettopp kan møte pårørendes sterke følelser og være empatisk uten at det påvirker egne emosjoner i stor grad.

Kommunikasjon er en sentral faktor i sosial kompetanse. Dette gjelder både muntlig og skriftlig kommunikasjon. I empirien har vi funn om muntlig kommunikasjon som går på fremstillingen i møte med pårørende og fremføring i kirka. Skriftlige kommunikative evner kreves når andakten for

gravferdsseremonien skal skrives, og ikke minst når det skal forfattes et minneord om livet til den avdøde. Dette er en sentral oppgave i prosessen knyttet til gravferden. Prestene kan overlater dette til pårørende, men i de fleste tilfeller skriver prestene minneordet selv. Empirien forteller at det er flertallet som sender minneordet til pårørende for en form for godkjenning. I empirien kaller flere av prestene evnen til å kunne kommunisere med ulike mennesker i ulike kriser som viktig egenskap. En sørgesamtale kan inneholde et stort spekter av følelser, pårørende har mistet sin kjære og sorgen tynger. En prest skildrer viktigheten av å lytte, hun sier hun har to ører og en munn og slik bør lytte mer enn hun prater i sørgesamtalen.

I tillegg viser empirien vår at samarbeidet og samhandlingen med samarbeidspartnere krever en del sosial kompetanse fra prestene. Sosial årvåkenhet beskrives i empirien der en prest opplever at familien `bestiller` en service fra kirka og at hun strekker seg langt for å betjene det som etterspørres. I denne sammenhengen forteller hun også at hun ikke ønsker å gjøre noen feil og hun

“er ansent på en sånn måte at dette kan jeg. I utgangspunktet kan jeg dette- jeg har gjort dette nesten to hundre ganger. Det er ikke vanskelig i seg selv, men jeg må være så skjerpet som mulig- eller jeg vil være så skjerpet som mulig. Jeg vil være til stede og jeg vil gjøre en så god jobb som mulig. Det har nok ikke forandre seg så mye siden den første begravelsen, nå vet jeg at jeg kan dette her. Nå er jeg ikke usikker på liturgien- den kan jeg utenat.”

Emosjoner og kunnskap

Vår empiri viser at alle prestene møter et stort følelsesregister når de jobber med begravelser. Vi får inntrykk av at de har selvinnsikt og er dette bevisst. En prest har akseptert at hun ikke kan bli likt av alle hun møter i sitt virke som prest, mens en annen prest mener det ikke er hennes sterkeste side å møte pårørende på det følelsesmessige plan. Mens ved selvbeherskelse skildrer en prest en spesifikk situasjon hvor hun tross våkenetter og dårlig humør en dag, måtte kle på seg prestekjolen og trø inn i kirkerommet og uttrykke ro og trygghet til forsamlingen.

Prestene sier også at de har arbeidet med eget forhold til døden og følelser knyttet til den, for å slik håndtere eget følelsesregister. En prest forteller:

“Jeg tror at som novise så står mitt eget forhold til død og sorg veldig [...] sånn foran meg, som en sånn veldig present i møte med andres død og sorg. Det tror jeg var veldig sånn fremtredende. Og det har blitt mye mindre.”

Når det gjelder motivasjonen forteller en prest om at oppdraget med en gravferd er å få dette mennesket ned i jorden, at det er tross alt noe som er målbart og hun sier videre at

“det gir meg en form for tilfredsstillelse når jeg kjører fra kirken og tenker sånn; jeg har gjort jobben min nå. Det er det ene. Det andre er jo min

subjektive bedømmelse om hvordan jeg opplevde at jeg klarte å møte forventningene og formidle det jeg ville og sånt.”

Som tidligere nevnt ser vi i empirien at empati virker å være en viktig faktor for en prest som gjennomfører begravelser.

Sosial legning hos prestene skildrer evnen deres til å bygge nettverk og relasjoner mellom sine medmennesker. Her ser vi i empirien at prestene beskriver viktigheten av å bygge relasjoner mellom pårørende og andre samarbeidspartnere for sammen å få til en best mulig begravelse. Det er ulike erfaring hos prestene med samarbeidet mellom begravesbyråene og prestene. Mens enkelte samarbeider tett og godt med begravesbyrået, har andre liten eller ingen dialog med begravesbyrået. En prest beskriver angående det emosjonelle arbeidet, evnen til å møte de sørgende sine emosjoner, uten å bli emosjonelt påvirket selv. Dette mener vi kan anses som utøvende praktiske klokskap til presten. Praktisk klokskap har presten her utviklet over tid og med sin mangeårige erfaring. Prestene forteller at pårørende ofte innehar en forventning om at de blir møtt i egen sorg.

“Ehm, ja, kanskje man må ha evnen til å - er det lov å kalle det pokerfjes, gir det mening? - det er ikke alt vi, det er litt som jeg har vært på tidligere, at vi liker dem vi treffer, at vi på en måte tenker jeg at det er normalt i møte med andre folk, men på en måte ikke la dem, ja, det er nok om å kontrollere sine egne reaksjoner. Det er kanskje et likere uttrykk enn pokerfjes, men, jeg tror det, at man må - altså må man være trygg på seg selv før en kan, også stå trygt i sitt eget for å kunne gjøre noe for noe annet”.

Flere av prestene forteller at de ikke lenger kan ta innover seg sorgen til de sørgende, da de trenger skille på sin presterolle og eget privatliv. En prest sier:

“Altså det here er, det har vært en bratt læringskurve å tåle andre sin sorg - og å klare å tenke at dette here er ditt og ikke mitt. Men det er alltid læring i det og, hvilket perspektiv en får gir, ja.”

Slik forsøker presten å skape en profesjonell distanse og unngå å bli en aktiv deltaker i familiens sorgprosess og igjen havne i emosjonell dissonans.

6.2.3 Mestringsstrategier, evnen til improvisasjon og evnen til å lære

I det følgende presenterer vi vår analyse av empirien om prestenes mestringsstrategier, evnen til improvisasjon og evnen til å lære.

Mestringsstrategier

I empirien vår beskriver flere prester ulike mestringsstrategier for å møte andres følelser samtidig som de håndterer sine egne. En prest forteller åpenhertig:

“Berørt blir jeg nok i hver eneste begravelse. Det tenker jeg er en god ting. Det er jo et menneske som er død som mange er glad i. Jeg kjente ikke dette menneske, men jeg ser jo at mange ofte er lei seg. Og hvis de ikke er lei seg, så gjør det også inntrykk. Så, berørt er jeg nok i hver eneste begravelse. Ikke sånn at jeg går i oppløsning og gråter sammen med dem, men at jeg kjenner det litt inni meg. Det handler om respekt, tror jeg, for den som ligger der og er død, empati for den familien som sitter der. Så berørt er jeg. Så er det situasjoner hvor jeg merker at oi nå må jeg ta meg sammen. Jeg vil ikke gå i oppløsning, jeg tenker det ikke er farlig om det renner en tåre, men det skal ikke bli flere.”

Samme presten forteller at hun “må ta seg sammen” eller velger å “klikke” seg ut i det hun går “inn i hodet mitt og tenke på noe annet, eller ser ut av vinduet og tenke på noe annet, da må jeg fjerner meg litt fra situasjonen. Det fungerer.” Hun forteller at slike situasjoner oppstår når hun opplever at familien er “sønderknuste” eller “hvor det er barn eller ungdommer som var med”.

En prest skildrer sin måte å mestre en krevende situasjon under seremonien slik: “Stein i skoen, så jeg har så vondt at det [er] fokus på det. Også er det jo det å puste med magen.” Slik feller ikke presten egne tårer og kan klare å lede begravelses nærmest upåvirket. En annen prest beskriver egen evne til å kunne fortsette praten og begravelsen, selv med en tåre som lurer i øyekroken og stemmen holder på å breste. En annen prest skildrer at hun over tid har utviklet evnen til å være profesjonell-empatisk og slik klarer å møte pårørende i sorg, uten å gå inn i deres sorgprosess. Dette tok flere år, da vedkommende sier hun slet med å oppnå en slik følelsesmessig kontroll og går inn i nettopp denne profesjonelle rollen.

En prest forteller fra en gravferd da hun var gravid for første gang, og

“så hendte det i en begravelse at jeg har vært den eneste som gråt. For da satt hele familien helt avslappet og, og der gamlefar var død, og det var det. Der presten var så full av hormoner. Jeg kunne sitte og gråte, og da gikk jeg til prosten den gangen og sa: nå kan jeg ikke har flere begravelser. Jeg tror ikke det er bra for familien.”

Evnen til improvisasjon

I empirien vår ser vi at alle prestene er samstemte i at en trygghet og ro har kommet etter hvert som de har fått økt kunnskap og erfaring. En prest beskriver at hun nå med erfaring og som ekspert ikke er redd for det uforutsette, som eksempelvis at brannalarmen går eller at en i forsamlingen får et illebefinnende. Vedkommende føler seg nå rustet til å takle slike hendelser med sin erfaring og ro. Vi mener at empirien viser at begravellesprestenes evne til å improvisere har økt med erfaring og praksis.

Evnen til å lære

En prest med flere tiårs erfaring bak seg, ønsker i den sammenheng å tilegne seg ny kunnskap knyttet til de samfunnsmessige endringer som skjer og har meldt seg opp til en videreutdanning for å øke sin kunnskap om temaet. Hun forteller oss:

“Nei jeg er aldri utlært og for første gang har jeg nå meldt meg på videreutdanning nå- `å være prest i vår tid`. Og da tenkte jeg litt på det med gravferd for jeg ser det med krefter i vårt sekulariserte samfunn vil gjøre gravferden mer individualistisk enn hva den er.”

I takt med at samfunnet endrer seg og ny kunnskap kommer til, mener en prest at det er nødvendig at kirka tilpasser seg sine brukere og de forventninger som henger ved. Dette funnet kan vise viktigheten av stadig å videreutvikle seg kan være nyttig innenfor begravellesfeltet.

Vi fikk også et innblikk i et øyeblikk med usikkerhet rundt hva prestene ha lært der en prest deler sine tanker med oss:

“når jeg sitter her og svarer på disse spørsmålene, så sitter jeg og lurer på hvor mye jeg egentlig har lært i disse ti årene? Kanskje er det forbausende lite, det er jeg usikker på. Og da er det også vanskelig å svare på hva jeg vil lære i framtida (pause).”

6.3 Læring fra novise til ekspert

I det følgende presenterer vi vår analyse om prestenes læring fra novise til ekspert. Det ved at vi ser på erfaringslæringen, kunnskapsutviklingsspiralen og mesterlæren.

6.3.1 Erfaringslæring

“Vi lærte lite om selve ritualet, synes jeg, og vi øvd veldig lite på det og det var nesten bare når vi var i praksis.”

Tross mange års skolegang skildrer empirien at det var manglende undervisning om begravelser på studiet til flere av prestene. En gikk glipp av gravferdsuken da hun var bortreist, mens en mistet denne praktiske undervisningen da landet var stengt på grunn av koronapandemien. Slik har erfaringer de har tilegnet seg i stor grad tilkommet etter de startet å praktisere begravelser. Vi mener at empirien viser at erfaringslære over tid har slik vært viktig og skapt videre grunnlag for prestegjerningen. En prest tror hun forstår seg bedre på mennesker nå, sammenlignet med da hun var nyutdannet prest i midten av tjueårene og sier: “Å kjære hva visste jeg om livet da?”. En annen prest bekreftet viktigheten med erfaring hos prestene med å skildre prestatjenesten som en profesjon som har stor nytte av praksis og livserfaring i sitt virke.

Selv om begravelser stort sett er tilgjengelig og åpen for alle, forteller empirien vår at prestene sjelden får konstruktive tilbakemeldinger fra menigheten, andre ansatte i kirken eller for eksempel begravelsesbyrået. I empirien forteller en prest at hun hadde utfordret begravelsesbyrået hun samarbeidet med å komme med konstruktive tilbakemeldinger hun kunne lære noe av. Ansatte i byrået kom da med en konkret tilbakemelding som gikk ut på at man ikke skal stå oppreist under Fader vår. Presten minnes videre at det var hennes tredje begravelse. Dette skildrer erfaringslære hos en av prestene.

En annen prest fortalte videre om at hennes nærmeste leder, prosten, hadde fått en tilbakemelding på hennes gjennomføring av begravelser. Hun fortalte at hun ble kalt inn til prosten for samtale, da prosten hadde fått tilbakemelding fra pårørende at presten manglet struktur og ledelse i begravelsen. Her ble et forbedringspotensial fanget opp og meldt inn til prosten. Presten sa i ettertid at hun ser tilbake på dette som nyttig erfaringslæring.

Trygghet blir av flere prester beskrevet som en egenskap som har utviklet seg med erfaring og slik blir trygghet et kjennetegn ved presten som gravferdsekspert. Prestene møter mennesker i sorg og kriser. Vi mener at empirien vår viser at det ofte kreves av prestene å håndtere møtet med sterke følelser til pårørende, i tillegg til å beherske egne følelser og uttrykk. Flere prester beskriver ønsket om å være profesjonell i sammenheng med begravelser. En prest sier direkte at hun ikke ønsker å uttrykke sorg og felle en tåre da dette kan oppleves uprofesjonelt ovenfor de etterlatte. Mens en

annen prest sier hun kan felle en tåre i sympati og medfølelse for de som nettopp har mistet en kjær. Mens en tredje prest sier direkte at vedkommende ikke er god på å møte andre sine følelser. Her er det ulike uttrykk og evner for det sjelesørgeriske samt hvilke forventinger de ulike prester har til seg selv når de løser denne arbeidsoppgaven. Da vi kategoriserer alle våre prestene for å være eksperter på begravelser, ligger det da et handlingsrom for at hver enkelt ekspert kan løse denne arbeidsoppgaven på sin måte. Eksperter innehar kunnskap og kjennskap til å løse kompliserte oppgaver (Dreyfus og Dreyfus,1999). En prest skildrer sin egen utvikling slik:

“Jeg tror at den største utviklingen den har skjedd på det sjelesørgeriske, det medmenneskelige som har med modenhet å gjøre og erfaring. Og jeg tror at det er få yrker som tjener så mye fra erfaring som prestatjenesten.”

Denne presten trekker frem det sjelesørgeriske og det medmenneskelige som har utviklet seg. Vedkommende trekker paralleller til utvikling av modenhet og erfaring. I tillegg mener presten at det er få yrker som har slik stor nytte av egen erfaring som prester. I følge Dreyfus og Dreyfus (1999) er en ekspert en som innehar nok kunnskap og erfaring til å takle det uforutsette og løse sammensatte problemstillinger. Ved å ha utviklet evner knyttet til det sjelesørgeriske og medmenneskelige, vil vi i denne sammenhengen trekke paralleller mellom denne teorien og denne prestenes skildring. Videre er det interessant at vedkommende beskriver nytteverdien av erfaring hos prestene er så fremtredende, da flere prester starter å forrette begravelser uten mye erfaring da som prestevikarer. Vi undres hvor godt forberedt man er som fersk novise som starter å forrette begravelser. Samtidig påstår en prest at man ikke utvikler seg til å bli en ekspert om man ikke praktiserer det å forrette begravelser, vedkommende mente at en ikke blir ekspert før man har praktisert. Vi har ingen empiri på hvor mange begravelser en prest må forrette før den kan kalle seg selv for en ekspert.

I vår empiri forteller flere prester at de kan tenke seg å lære fra hverandre i det de observerer sine kollegaer mens de forretter gravferdsseremonien, eller at andre som har vært observatører kan komme med tilbakemeldingen slik at det kan bidra til videre læring. En prest mener:

“Det at man ikke ser på hverandre sine begravelser, det er også en sånn blindson. Jeg kan ha begravelser helt til jeg går av med pensjon, uten at noen ser meg eller at jeg ser noen andre. Så det er en mangel.”

En prest deler sine tanker om prestens alder og livserfaring med oss og forteller:

“Ganske mange av de nyutdannede prester er ganske unge, og det er et hinder synes jeg. Ikke fordi at man som ungt menneske ikke kan noe eller sånn. Men jeg skjønner jo hvis en 70-åring åpner døra og der står en 25-åring, at en kan føler: oi, det kan jo være oldebarnet mitt. Jeg vet ikke om en kalle det en blindson, men hvordan deale med denne biten her? Det er

alle unge prester nødt til å møte på en måte. Det tror jeg er en viktig greier, mye mer viktig greie enn jeg skjønnte når jeg var 25. [...]. Men hva gjør med den (pause), det er en enorm forskjell i livserfaring sånn mengdemessig for eksempel.”

6.3.2 Kunnskapsutviklingsspiralen (SEKI- modellen)

SEKI-modellen tar for seg fire steg for deling og utvikling av kunnskap. Modellen favner både et strukturelt og et sosiokulturelt syn på kunnskap. Den tauser kunnskapen som skal frigjøres gjennom samhandling i kirka, gjøres eksplisitt, sorteres, kategoriseres, deles og igjen internaliseres, og slik igjen blir en del av organisasjonens tauser kunnskap gjennom en kontinuerlig prosess. Vi skal her se om empirien vår kan gi oss et innblikk i hvordan dette skjer i Den norske kirke.

SEKI-modellen starter med sosialisering, det handler om møtet mellom mennesker gjennom sosial interaksjon. Det er her den tauser kunnskapen eller erfaringene som prestene innehar kan deles med andre prester gjennom samhandling og samarbeid i praksisrelaterte situasjoner. I empirien forteller flere prester om at de deltar i arbeidsveiledningsgrupper. Vi oppfatter det som en sentral arena for deling av kunnskap, samt samarbeidet mellom prestene på prestekontoret eller samtalene mellom presten og prosten. Fra empirien forteller en prest om hennes erfaring med arbeidsveiledningen:

“Det er gruppeveiledning. Det er sju stykker som samles en gang i måneden. Sitter i ring på godt gammeldags AA-vis skulle seg si (*Ier*). Og så sier vi litt om hvordan vi hatt det siden sist. Og så i løpet av den runden så kommer det ofte fram om noen har behov for å løfte fram en problemstilling de har være borte siden sist. [...] Og da forteller de som har case, og når den er fortalt ferdig, så snur den seg ut av gruppen med ryggen til resten til gjengen, før gruppa gjenforteller det, og det er en del kolleger synes dette her er helt meningsløst, og så har jeg kjempestort utbytte av den [...]”

Overføringen kan skje blant annet ved at prestene observerer og studerer hverandre og på en slik måte at de får en kunnskap de ikke ville hatt ut fra andre tilgjengelige skrevne kilder. At kunnskap deles på en slik måte betyr ikke at den er tauser, det er kun hvis den kjennetegnes ved at den er personlig, kontekstavhengig og ofte tilegnet igjennom erfaringer, verdier eller følelser (Gotvassli, 2020). Det er og verdi i deling av eksplisitt kunnskap i erfaringsdelingen. I arbeidsveiledningen møter prestene og andre profesjonsgrupper som kan gi innsikt fra deres fag og fra en annen vinkel. Disse fagnettverkene kan være med på å etablere nye begreper som blir gjeldende for nettverket, dersom det blir godtatt og ansett som rimelige (Gotvassli, 2020). Det vil da og være nærliggende at det igjen kan føre til utvikling for prestene og Den norske kirke. En av prestene forteller:

“Jeg har veldig stor nytte av det. Noen nytte i det for min del er at vi representerer ulike kirkelige grupper, noen fra administrasjon, noen prester, diakoner og trosopplærere. Vi spiller ulike roller i kirken. Ja.”

Blir kunnskapen eksternalisert har man gått over til et nytt steg i modellen. Den tause kunnskapen blir gjort eksplisitt. I vår forskning har vi sett omriss av dette, opplever vi. Prestene forteller historier om diskusjoner og erfaringer de har om ting det ikke står noe skrevet ord om. Det er erfaringsbaserte hendelser som er spesifikke og stedsrelaterte. De forteller at det har ført til nye praksiser på kontoret etter at det har vært diskusjoner der. Eksempler på dette er der presten har lest blomster med baken i været, presten som har gått fra kirketrappe for tidlig eller hun som var i en annens begravelse og så hvor godt presten klarte å tiltale forsamlingen:

“Men, så plukker jeg opp litt ting, hvis jeg selv er i en begravelse som en annen har, så plukker jeg litt av, eh. For eksempel, så var det, så var jeg i en begravelse der presten begynte med “Kjære sørgende!” - og det tenkte jeg var en fin innledning, så den tok jeg med en gang, og har brukt senere. Eh (pause) ja, så det er, jeg vet ikke helt hvordan jeg ellers plukker opp ting, men jeg plukker nok opp litt her og der uten at jeg helt kan si hva det er.”

I empirien mener vi å se at det ofte handler om nyanser av det prestene har klart å lære og praktiserer. De viser til refleksjon i praksis. Siden vi holder oss i denne oppgaven på nivået til enkeltmennesker ønsker vi ikke å prøve oss på en analyse av hvordan dette skjer i organisasjonen Den norske kirke.

Steg tre i modellen handler om kombinerings. Det betyr at eksternalisert kunnskap går fra en eksplisitt tilstand til en ny eksplisitt tilstand. Kunnskapen blir omskapt og sammenstilt med annen kompleks og systematisk kunnskap (Gotvassli, 2020). Prosessen handler om å utvikle og forbedre eksisterende kunnskap som befinner seg i organisasjonen gjennom å gjøre den eksplisitt i andre former.

Internalisering handler om at den eksplisitte, kombinerte kunnskapen blir til taus kunnskap hos den enkelte. Når vi prøver å relatere dette til enkeltindividet, ser vi i empirien at prestene forteller om at kunnskapsdelingen foregår i form av ulike typer møter. Det kan være fysiske møter som for eksempel arbeidsveiledning, eller samtale med prost, men også i interaksjon og erfaringsutveksling. Spørsmålet er imidlertid hvordan dette sammenfaller med SEKI-modellens steg kombinerings og internalisering. Ifølge informantene foregår det sortering og kategorisering av kunnskap og utvikling. For å ha fått et godt bilde av hvordan dette foregår i praksis måtte vi hatt større fokus her og kanskje tatt med ledere lengre oppe i organisasjonen. SEKI-modellen handler om kunnskapsutvikling på organisasjonsnivå, mens vår oppgave handler om presterollen og den som ekspert på en av oppgavene som ligger i jobbeskrivelsen. Vårt ønske med å presentere SEKI modellen i denne oppgaven er å vise ved hjelp av

den hvordan utvikling og deling av kunnskap kan ses på som en kontinuerlig prosess med taus og eksplisitt kunnskap, og hvordan disse kunnskapene inngår og bygger på hverandre.

6.3.3 Mesterlære

Mesterlæren beskriver læringsreisen fra novise til ekspert. I analysen av empirien ser vi at vi ikke har noen funn der prestene beskriver hele denne reisen fra start til slutt. Likevel har vi gjennom empirien hørt prestenes fortellinger om erfaringer som vi mener har gitt oss innblikk i deres reise. I intervjuene spurte vi prestene om de kunne sette ord på hva som er den største forskjellen på dem som novise og i dag som ekspert når det kommer til begravelser. Alle prestene forteller da om starten på sin utviklingsreise. Det å bli kastet inn i oppgaven med å være begravelsesprest uten noen opplæring er et eksempel:

“Og så fikk jeg en telefon fra en prest i en nabomenighet og der han trengte folk til å ha begravelse i en annen menighet, der det ikke var prest. Tre begravelser samme dag, og jeg var nok litt usikker på - for dette hadde jeg aldri gjort - og jeg var i grunnen litt engstelig for hvordan en skulle gjøre det. Men han ga meg da en sånn 10- 15 minutters opplæring.”

En annen prest forteller at hun fikk vite om at det fantes Gravferdsboka, altså det sentrale verktøyet for seremonien, rett før begravelsen:

“Jeg startet som prestevikar helt ny og helt fersk på en tirsdag, og den torsdag hadde jeg første begravelse. Og da visste jeg ikke engang at det fantes en Gravferdsbok. Så, jeg tror at sjefen som jeg hadde da tenkte at dette kan jeg eller dette vet jeg eller, han spurte i hvert fall ikke om “vet du hvordan du har det i begravelse?”. Men jeg fikk Gravferdsboka og hadde en kjapp samtale med den presten som allerede jobbet der, og han sa: “Gjør sånn og sånn, og dette here er enkelt og ikke så avansert.”

En prest fra vår empiri tar oss med i en av hennes første begravelser hvor hun lærte noe praktisk og enkelt- på en kald dag er det nyttig å ha på seg nok klær da man skal ut på kirkegården når man følger den avdøde til sitt siste hvilested. Her lærte novisen noe praktisk gjennom observasjon. Et annet funn fra empirien forteller at læring kan skje på grunn av tilbakemeldinger fra en veileder:

“Men NN samlet oss en gang i uka for å hjelpe oss med preken og spør oss hvordan det går og. Ja. Det var veldig positivt. For det var ikke vanlig den gangen.” og “Der var det jo praksisperiode med veiledning og alt mulig”.

I empirien finner vi flere fortellinger om å bli ført inn i situasjoner hvor de ferdigheter som kjennetegner aktiviteten ikke er mulig å gjenkjenne som objektivt, men at prestene etter hvert gjenkjenner disse egenskapene i situasjonen:

“For eksempel, så hadde vi nå [...] en begavelse der det plutselig gikk en brannalarm, for det var en liten brann som kirketjeneren slukte, det var et lys som fikk litt høy flamme. Og i en begravelse litt senere, så var det en som besvimte – og [ikke å forstå: det er klart da?], jeg måtte bare stoppe opp og, og ha en pause, og jeg tror det ville vært verre å oppleve noe sånt som ny enn nå.”

Med mer erfaring kan prestene se gjenkjennelige elementer som de oppfatter i konkrete, virkelige situasjoner som overveldende. For å klare når det blir mye informasjon på en gang, mener vi at empirien viser at prestene benytter seg av en hierarkisk innsikt i forhold til de beslutninger som skal tas. De gjør valg ut fra noe trygghet og informasjon. De forteller om at de gjenkjenner egenskaper i situasjonen “både at jeg kan være trygg på min egen rolle, og - når jeg har vært gjennom mange begravelser - så kan jeg (pause), det er noe med trygghet i å takle det som kommer”.

Empirien forteller at flere prester forteller om en arbeidssituasjon som kjennetegnes av en rask og mer flytende beslutningsform når de har opparbeidet seg mer erfaring - framfor en mer trinndelt analyserende og problemløsende måte i et tidligere stadium. I empirien ser vi prestene bruker trygghetsbegrepet på dette i deres fortellinger, de har så mange erfaringer at de går på “autopilot” og at de ikke er bekymret for eventuelle situasjoner som kan oppstå:

“Eh, for det første er det en trygghet i rollen. Eh, både at jeg kan være trygg på min egen rolle, og - når jeg har vært gjennom mange begravelser - så kan jeg (pause), det er noe med trygghet i å takle det som kommer.”

Det siste nivået i mesterlæren ser vi i empirien beskrevet gjennom ulike fortellinger. Noen sier at de ikke er eksperter siden det er så mye mer å lære:

“Ekspert blir man vel aldri. Men trygghet. En helt annen trygghet. Ikke redd for å gjøre feil.”.

Vi spurte prestene om hva de selv mener utgjør den største forskjellen for dem mellom å være novise og nå ekspert og en svarer da:

“Ehm, livredd versus trygge tror jeg for det, ehm. Jeg var så livredd. Jeg tror jeg var livredd i de første to månedene, da samme hva jeg skulle gjøre i den kirken, det var sånn: “her det, det blir heftige greier!”. Men det er jo dette med erfaring og trygghet, og på en måte.”

Kunnskap og ferdigheter som har blitt en del av prestens personlighet og kropp der hun ikke tenker noe nevneverdig over det kan vi kjenne igjen i empirien der det rapporteres om uventede hendelser. Presten er blitt ett med kunnskapen på linje med at når man har lært seg å knytte ferdigheten til seg.

“Men, jeg her vært borti i det meste. Det er lite jeg ikke har vært borti før i forbindelse og med begravelse. Jeg er ikke redd for, at jeg ikke mestrer noe, det er jeg ikke lengre”.

7. Drøfting

I denne drøftingen svarer vi på oppgavens problemstilling om hvordan presten blir ekspert på gravferder. Besvarelsen skjer gjennom drøfting av våre to forskningsspørsmål og munner ut i en avsluttende konklusjon.

7.1 Drøfting av forskningsspørsmål en: hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd?

Vi mener at vi i denne oppgaven har funnet ut at det er (minst) fire kjennetegn for en ekspert på gravferder som vi nå skal drøfte. Vi mener empirien viser at eksperter på gravferder må være kunnskapsarbeidere, at de må ha høy faglig ekspertise, at de må være sosial kompetente som da inkluderer skjønn og evnen til å improvisere og ha evnen til å lære.

7.1.1 Kunnskapsarbeider

Som tidligere skrevet betrakter vi prestene som kunnskapsarbeidere på bakgrunn av sin utdanning, erfaring og at de er i stand til å anvende denne kunnskapen for å håndtere åpne problem. Empirien er for oss tydelig på at teologiutdannelsen danner grunnmuren for prestens kunnskap, både teoretisk og praktisk. Vi mener at empirien vår viser at det å gjennomføre gravferder er en komplisert arbeidsoppgave som krever høy kompetanse. Prestene utfører arbeidet med begravelser med stor frihet og gjennomfører begravelser i hovedsak selvstendig. Som kunnskapsarbeider ligger det en forutsetning om at presten innehar ekspertise på sitt fagfelt. Empirien viser at prestene har forskjellige samarbeidspartnere som pårørende, kirkemusikere, kirketjenere og begravelsesbyråene, men presten er den som leder begravelsen og løser de etterlatte gjennom denne sårbare tiden. Empirien viser at prestene i prosessen som er knyttet til gravferder opptrer som omsorgsperson for de pårørende, noen ganger er de megler mellom familien og begravelsesbyrået, en prest gir seg selv tittel som prosjektansvarlig. Alle prestene forteller om at de også er forkynnere av det kristne håpet. Flere av prestene skildrer rollen som los når de følger de sørgende på sin ferd på sin sorgtunge sti. Denne samlingen, mener vi, viser både kompleksiteten ved gravferden samt bredden i det som kreves av presten som kunnskapsarbeider.

7.1.2 Faglig ekspertise

Vi mener vår analyse viser at presten som ekspert på gravferd er avhengig av en grunnleggende faglig ekspertise. Denne faglige ekspertisen omfatter flere underdisipliner, og etter vår oppfatning er det sjelesorg, liturgi og forkynnelse som skiller seg ut og som vi i det følgende drøfter.

Sjelesorg

Vi mener at empirien viser hvor viktig både kunnskap om og evnen til sjelesørgerisk arbeid er. Det nevnes særlig evnen til å lytte, evnen til god kommunikasjon og evnen til empati. Mye av funnene ser på sjelesorgarbeidet som emosjonelt arbeid. For å kunne løse pårørende gjennom prosessen knyttet til en gravferdshandling, er den fortrolige sørgesamtalen en viktig arena og treffpunkt hvor pårørende og presten får snakket sammen. I prestenes møte med sørgende trekkes det frem viktigheten av å lytte, la pårørende uttrykke seg og fortelle om den avdøde, samtidig som det er presten som leder denne samtalen. Empirien viser at det trekkes frem sosiale ferdigheter som eksempelvis gode kommunikative egenskaper som særlig viktig.

En av våre prester beskriver at det var utfordrende å komme hjem til de sørgende da hun var novise og da skulle få den beste stolen og førsteklasses bevertning av pårørende. Som ekspert på gravferder sier samme prest at det nå oppleves naturlig å nettopp skulle komme hjem til pårørende å gjennomføre sørgesamtalen og møte de i sin sorg. Vår analyse viser at flere forteller om at det tok tid å vokse inn i rollen som begravningsprest. Flere av prestene vi intervjuer beskriver at møte med utfordrende familieforhold kan være krevende og gjøre jobben som begravningsprest vanskelig. I empirien ser vi at flere prester opplever at de blir et slags bindeledd mellom familiemedlemmer som ikke har god dialog og da har måtte gjennomføre flere sørgesamtaler da familiemedlemmene av ulike årsaker ikke kan møtes i samme samtale. I empirien fremkommer det ulike forventninger til begravningsprester, noe en ekspert enklere kan fylle med sin erfaring og mestringsstrategier. Vi mener at empirien vår viser at en ekspert på gravferder kjennetegnes ved at de kan løse sammensatte problemstillinger hvor det kreves grundig kompetanse i faget sjelesorg.

Gravferdsboka

Et funn i forskningen vår peker på at en ekspert på gravferder må ha veldig god kunnskap til innholdet i Gravferdsboka. Empirien viser at Gravferdsboka anses som nyttig oppslagsverk og arbeidsverktøy og at den hjelper prestene å gjennomføre gravferdshandlinger i henhold til kirkas ordning. Gravferdsboka inneholder eksplisitt kunnskap da det er skriftliggjort faktabasert kunnskap

som lar seg lese. En prest sier det er noe befriende med at den kirkelige gravferden er rammet inn og hviler i en gammel tradisjon- vedkommende tror dette skaper en trygghet og forutsigbarhet til de involverte pårørende i en sårbar tid. En prest sier rett ut at det ikke er vanskelig å gjennomføre en begravelse dersom en bare følger Gravferdsboka. Dette utsagnet finner vi interessant, da denne presten, etter vårt skjønn, innehar mye kunnskap, både eksplisitt og taus, og slik opplever denne delen av prestetjenesten som enkel. Samtidig sier samme prest at hun ikke anser seg som ekspert i å gjennomføre begravelser, men opplever en annen trygghet knyttet til denne arbeidsoppgaven. Her skisserer presten at økt trygghet har kommet med erfaringen. En prest fra vår empiri forteller at hun ikke kjente til Gravferdsboka før hun skulle starte å forrette gravferder som prestevikar. Det kan tolkes som en svakhet at denne presten kunne gå tre år på studiet og komme ut for å praktisere begravelser og da ikke kjente til Gravferdsboka som er et sentralt arbeidsverktøy. Gravferdsboka beskriver gravferdsremonien fra start til slutt og vil slik kunne være til hjelp for alle som skal forrette begravelser i regi av Den norske kirke. Empirien viser at Gravferdsboka mangler den tause- og erfaringsbaserte kunnskapen. Et funn viser at en prest ikke annonserer salmen ute ved graven nettopp fordi det ikke står i Gravferdsboka. Slik kan Gravferdsboka oppleves som mangelfull.

Forkynnelse

Vår empiri bekrefter at prestene som eksperter på gravferder er i stand til å forkynne det kristne håpet i gravferder. Alle våre prester snakker om viktigheten av å tenne det kristne håpet hos pårørende. Det kristne budskapet skal igjen kunne hjelpe pårørende på veien gjennom sin sorg. Å kommunisere det kristne håpet er for flere prester sentralt, da det er en av deres viktigste oppgaver som prester i Den norske kirke. En prest forklarer nærmere viktigheten av at prestene er tro mot det kristne når de etterlatte velger en kirkelig begravelse. Empirien viser at prestene opplever at de reproducerer mye ved en begravelse, særlig ved gjenbruk av andakter.

Presterollen og mestringsstrategier

Vi velger å regne rolleforståelsen prestene har samt mestringsstrategier de har utviklet også inn under den faglige ekspertisen som kjennetegner en ekspert på gravferder. Empirien viser at alle prestene forteller om en prosess der de ha vokst inn i presterollen. At presteidentiteten ble til gjennom forventninger som ble stilt fra omverden, og egen refleksjon og læring. Flere funn i empirien tematiserer en refleksjon om at presterollen står i en lang tradisjon, og samtidig utfordres gjennom dagens samfunnsutvikling.

Funn i empirien som omhandler mestringsstrategier viser at disse er individuelle og mangfoldige – fra en stein som puttes i skoen slik at prestens fokus flyttes til egen smerte, til en annen prest som inn i hodet sitt klikker seg ut for å ikke miste kontrollen. Empirien viser at prestene blir berørt under gravferdshandlingene, siden de er mennesker og ikke maskiner. Det å felle en tåre må være greit, men alle prestene ønsker å være profesjonelle for å kunne oppleves som trygge ledere av seremonien og har dermed utviklet sine egne mestringsstrategier.

7.1.3 Sosial kompetanse

Vi mener at empirien vår viser at den sosiale kompetansen en ekspert på gravferder kjennetegnes ved er signifikant. I det følgende drøfter vi den mellommenneskelige og relasjonelle kompetansen samt evnen til improvisasjon og skjønn.

Vi mener at analysen viser at det å være kompetent på både det mellommenneskelige og relasjonelle er et kjennetegn for eksperten på gravferder. Alle våre prester forteller om at de har opparbeidet og utviklet en trygghet på seg selv som utrunder dem til å møte “stormen” hos pårørende, og til å være los for andre. Den tryggheten det fortelles om gir trygghet til andre og skaper tillitt. Empirien viser at prestene møter mange forskjellige familiesituasjoner og mennesker, og at de gjennom teoretisk kunnskap, praktisk læring og erfaring, har utviklet skjønn og evnen til improvisasjon dersom uforutsatte hendelser oppstår. Å ha gode kommunikative ferdigheter er også noe som kommer fram i empirien, at prestene må finne et språk som er tilpasset situasjonen og familien. Dette inkluderer å anvende kontekstuell forkynnelse og å tolke menneskers liv i en større sammenheng. Vi mener at empirien vår viser at eksperter på gravferder er i stand til å lese konteksten og å `sanse` det som skjer i for eksempel sørgesamtalene. Kunnskap om følelser er viktig, og vår analyse viser også at følelser selv kan anses som kunnskap. Analysen viser at følelser og emosjoner spiller en viktig rolle og det vises at mange prestene har jobbet selv med sitt forhold til døden og sorgen. Dette gir dem mer trygghet i møte med andres sorg og bidrar til at de kan utvikle den `profesjonelle empatien` som gjør at de både kan møte pårørende på en god måte, og som også bidrar til at prestene klarer over tid å stå i arbeidsoppgaven på en bærekraftig måte. Mestringsstrategier for å håndtere følelser og emosjoner spiller også her en viktig rolle.

7.1.4 Evnen til å lære

Vi mener at evnen til å lære kan ses som en rød tråd gjennom hele analysen. Prestene forteller om den faglige utdanningen fra studiestedene, de har fortalt hva de har lært fra sine første begravelser, hvordan de har utviklet kompetanse til de ble eksperter på gravferder. Flere prester i empirien ønsker å lære mer, om det enn er om forkynnelse i begravelser, om sorgreaksjoner eller om kirkens posisjon i et mer sekularisert samfunn. Prestene viser til at de aldri kan bli utlært i oppgavene som er knyttet til begravelserprosessen.

7.1.5 Svaret på forskningsspørsmål en: hva kjennetegner presten som ekspert på gravferd?

Gjennom vår analyse av empirien mener vi å ha funnet at en prest som er en ekspert på gravferd kjennetegnes ved følgende egenskaper eller kvalifikasjoner: fagspesifikk kompetanse, sosial kompetanse, improvisasjon og skjønn samt evnen til å lære. Med faglig kompetanse mener vi først og fremst den fagspesifikke kompetansen som kommer til uttrykk i en solid utdanning og grundig kjennskap til liturgien, nedskrevet i Gravferdsboka. Videre bør presten ha kunnskap om sorgreaksjoner, kunne anvende samtaleteknikker i tillegg til å være god på sjelesorg. Eksperter på gravferder bør ha evnen til kontekstuell forkynnelse om det kristne håpet i forbindelse med gravferden. Empirien er for oss tydelig på at det kristne håpet står sentralt hos eksperten. Den sosiale kompetansen som kjennetegner eksperten på gravferd referer først og fremst til det mellommenneskelige og evnen til empati. Flere prester forteller om en profesjonell håndtering av følelser som vil kunne hjelpe dem å møte andres sorg samt også beskytte presten selv mot å bli i for stor grad selv berørt. Vi har fått en forståelse for at faglig ekspertise hos en ekspert på gravferder er sammensatt og slik dekker mange ulike disipliner. Dette viser avslutningsvis at eksperter på gravferder må anses som kunnskapsarbeidere.

7.2. Drøfting av forskningsspørsmål to: hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder?

Drøftingen av dette forskningsspørsmålet begynner med at vi går tilbake til det grunnleggende rundt kunnskapsbegrepet, hva taus og eksplisitt kunnskap er, relatert til læringsprosessen. Vi drøfter videre hvordan de forskjellige perspektiver på kunnskap og kunnskapsutvikling kan komme til uttrykk. Analysen viser at praksiserfaring og erfaringslæring er utslagsgivende for prestene for å lære å gjennomføre gravferder. Dette drøfter vi under erfaringslæring og en gjennomgang av mesterlæren.

7.2.1 Taus og eksplisitt kunnskap

Vi mener at empirien vår viser at prestene må tilegne seg både eksplisitt og taus kunnskap. Gjennom empirien bekreftes det at prestene har god bruk for sin langvarige utdanning i teori og praksis. Vi skal se i det følgende på prestens virke ved bruk av Aristoteles sine kunnskapsbegrep. Episteme står for prestens teoretiske og fagspesifikke kompetanse som er ervervet gjennom seks år med studie. Presten innehar slik mye eksplisitt og formell kunnskap. Teologistudiet er også praktisk orientert gjennom ulike praksisperioder i hele studieforløpet. Her erverver prestene ferdighetskunnskap, know-how, som er tett på Aristoteles sitt begrep *techne*. Deretter utvikles fortrolighetskunnskap, *fronesis*, gjennom erfaring og refleksjon. Gjennom møte med åpne og komplekse problemstillinger viser empirien at prestene utvikler praktisk klokskap, som i det videre bidrar til en utvikling av skjønn og intuisjon. Som tidligere skrevet legger Aristoteles en moralsk dimensjon til *fronesis*, hvor intensjonen om å tjene det gode står sentralt. Dette momentet bekrefter empirien gjennom viktighetene av det kristne håpet i prestenes forkynnelse. Vi mener at empirien viser den tause kunnskapen hos prestene som erfaringsbasert og kontekstsavhengig, som er tilegnet gjennom å praktisere og erfare. Den tause kunnskapen `sitter i kroppen` og skildres som personlig kunnskap. En prest fikk gjennom sitt virke som kirketjener være observatør og erfare flere begravelser, og slik fikk hun anledning til å forberede seg til hun selv kom ut for å praktisere. Vedkommende som hadde denne læringsreisen, opplevde seg som godt forberedt og opplevde seg klar for å forrette begravelser da tiden var inne. Hun konkluderte med at denne kunnskapsutviklingsprosessen var nyttig og god. Denne empirien viser mulige fordeler ved å ha en tilnærming over tid til det å gjennomføre begravelser, hvor presten får økt gradvis sitt ansvar i begravelsessammenheng og slik utvikler sin tause kunnskap.

7.2.2 Strukturperspektiv, det sosiokulturelle perspektivet og *Den tredje vei*

For å besvare oppgavens problemstilling og tema har vi valgt ulike perspektiver for å belyse dette. Gjennom strukturperspektivet ser vi den kontekstuavhengige formelle kunnskapen, Gravferdsboka samt de intellektuelle prosesser. Vi mener at analysen bekrefter viktigheten av en solid utdanning gjennom studiene. Mens igjennom det sosiokulturelle perspektivet sees den kontekstavhengige praksisbaserte kunnskapen prestene innehar. Dette mener vi blir tydelig gjennom empirien der prestene forteller om at ingen av begravelsene er like, og at de må kunne `lese og sanse` situasjonene i møte med pårørende. Via skjønn og intuisjon belyses det uforutsette og her forteller for eksempel en prest om at det plutselig gikk en brannalarm under seremonien i kirka, eller at en pårørende besvimte i kirkerommet. Empirien viser at gjennom erfaringer har prestene utviklet både

skjønn og intuisjon. Som tidligere skrevet er skjønn og intuisjon knyttet opp mot klokskap og fronesis begrepet. I empirien forteller prestene om at de for eksempel i møte med pårørende tar fortløpende vurderinger om situasjonen og tar da i bruk sin praktiske læring og erfaring i sin problemløsning. Empirien viser at prestene gjennom det `å bli kastet ut i det` utvikler seg og lærer. Videre mener vi at analysen viser at prestene gjennom erfaring nettopp får bygget opp en evne til sansing, intuisjon og magefølelse, og slik kan takle det som måtte komme i en begravelse. En av prestene forteller at hun ikke lenger er redd for å ikke mestrer noe når det kommer til gravferder. Empirien vår viser til at alle våre prester har opparbeidet seg masse erfaring med forskjellige mennesker. Det pekes på at dette ikke er noe man kan lære på det teoretiske nivået, men at det er noe man må erfare og øve seg på.

7.2.3 Erfaringslæring

Analysen vår viser at prestenes læringsreise har vært avhengig av praktisering av begravelser. Fra teorikapitlet drøfter vi her Dewey sin teori om erfaringslæring, `learning by doing` som fremmer kontinuerlig læring. Gjennom praktisering og utøving gis læring mening. Vår empiri viser at flere prester hadde en bratt læringskurve der de som noviser ble kastet ut i det å forrette gravferder på egenhånd. Fortellingene til prestene er samstemte på poenget som en prest uttrykker i det hun sier det kort og enkelt: "du må praktisere for å bli ekspert på begravelser." Dette mener vi bygger under teorien om erfaringslæring og læring i praksis. For å understreke funnet sier en annen prest at presteyrket er en profesjon som spesielt høster frukter av økt erfaring. Analysen forteller oss at livserfaring også er en viktig erfaring og til nytte i tjenesten som prest. Med økt livserfaring kan man ha mer erfaring å spille på i møte med pårørende og deres historier og sorgreaksjoner. Etter vår vurdering er det slik at å møte mennesker i sorg, lede en begravelse og følge etterlatte, er noe man trolig ikke kan lese seg til, men må lære seg underveis.

Vi referer her til to eksempler for erfaringslæring fra vår empiri: En prest beskriver at hun av sin nærmeste leder fikk Gravferdsboka i hånda og en rask samtale om gjennomføringen av gravferdsseremonien samme dag hun skulle gjøre dette på egenhånd. Før denne dagen viste hun ikke at denne Gravferdsboka fantes. Hun beskriver en følelse av å være på "gyngende grunn" hvor hun undret seg over hva pårørende forventet av henne som prestevikar. Denne presten hadde fra skolen med seg teoretisk kunnskap om begravelser, men kjente seg usikker på om hun gjorde dette rett. Etter vår vurdering innehadde hun eksplisitt kunnskap om temaet på det tidspunktet, men manglet erfaring og dermed det taus kunnskap kan gi. Da denne presten ble kastet inn i det å gjennomføre begravelser, hadde en annen prest en annen tilnærming til å starte å gjennomføre begravelser. Hun startet å jobbe som kirketjener under studiet og ble da prestens hjelper samt observatør til det presten gjennomførte. Vedkommende beskriver overgangen til å starte å

gjennomføre egne begravelser som fin og positiv og følte seg godt rustet da hun selv startet som begravellesprest. Denne prestens historie skildrer viktigheten av den praktiske erfaring og kunnskap en ekspert på gravferder bør inneha.

7.2.4 Mesterlære

Ved hjelp av teorien om mesterlæren til Dreyfus og Dreyfus (1999) skal vi her drøfte prestenes måte å lære å gjennomføre gravferder. Mesterlæren beskriver fem stadier fra fersk novise, via viderekommen, kompetent – og kyndig utøver til ekspert som har kunnskap og kompetansen helt ut i fingerspissene. Vår empiri viser at flere prester startet sin karriere som begravellesprester i sommervikariat som teologistudenter eller i praksisperioder. De innehadde da teoretiske kompetanse og dertil liten eller ingen praktisk erfaring. Flere beskriver at de hadde en gravferdsuke på studiet, men da den ofte var på slutten av studieforløpet manglet flere denne da de gikk ut for å gjennomføre sin første begravelser. En prest sier hun var bortreist den uken det var begravellesuke i sitt studieløp, noe som hun selv beskriver som en svakhet. Samme prest startet å forrette begravelser tidlig i tjueårene som sommervikar. Hun undrer på om pårørende syntes synd på henne der hun som uerfaren novise skulle lede de pårørende på den sorgtunge veien etter at de hadde mistet et kjært familiemedlem. Denne presten opplevde denne starten som begravellesprest som krevende uten annet enn teori med seg i bagasjen. Empirien viser at noen av våre prester fikk tett oppfølging av veileder eller kollega. Det fortelles om en prost som debriefet og hadde dialog omkring gjennomføringen med noviser på gravferder i hennes prosti. Der hadde novisen anledning å drøfte spørsmål og undringer omkring begravelser, noe som kan være til støtte og hjelp for en novise.

Neste stadiet i teorien om mesterlæren, skildrer en som viderekommen nybegynner. Her knyttes utviklingen til prøving og feiling i tillegg knyttes stadiet til følelser. Vår empiri viser at i arbeidet med gravferder er det ingen av prestene som ønsker å feile, alle ønsker å gjennomføre en begravelse på en best mulig måte, med stor respekt og hvor pårørende føler seg ivaretatt. Samtidig viser empirien vår at prestene lærer underveis mens de praktiserer som begravellesprester. Empirien viser at prestene gjennom mengdetrening får mer kjennskap og erfaring med hvordan strukturen på begravelsene er, hvordan forsamlingen agerer og hvordan de kan lede pårørende gjennom denne fasen av livet. Noen funn i empirien viser at feil kan skje, for eksempel da en prest forteller om en bisettelse hvor urnen til den avdøde skulle kjøres vekk til annet sted. I det bilen kjørte fra kirka, gikk presten inn i kirka. Presten fikk deretter tilbakemelding fra veilederen som oppfordret vedkommende til å bli stående til begravellesbilen hadde kjørt. Gjennom denne tilbakemeldingen

lærte presten og ble dermed en mer viderekommende nybegynner. Slike praktiske tips og forslag til andre løsninger er viktige innspill i dette stadiet av mesterlæren.

De to neste stadier er kompetent utøver og kyndig utøver. I vår empiri er det ingen funn som skiller seg ut for kunne diskutere disse to stadier. Det er heller ikke mulig for oss å tallfeste stadiene i mesterlæren til antall gjennomførte gravferder. Det er til og med to prester fra empirien som sier at de ikke er eksperter på å forrette begravelser selv etter anslagvis 200 gjennomførte begravelser. Det vi ikke vet er om vedkommende hadde ville kategorisert seg selv som kompetent eller kyndig utøver om hun hadde fått spørsmålet. Samtidig kan vi undres om utsagnet om at hun ikke opplever seg selv som en ekspert er på bakgrunn av respekt og ydmykhet til faget og sin utøvelse som prest. Dette får vi altså ikke svar på, da det kun blir interessante spekulasjoner. I våre øyne innehar vedkommende så mye kompetanse og erfaring og er slik en ekspert på begravelser med så mange gjennomførte begravelser.

Til slutt kaller Dreyfus og Dreyfus (1999) det siste stadiet i teorien om mesterlæren som ekspert stadiet. Som ekspert er man rustet til å håndtere det uforutsette, man har erfaring og kunnskap nok til å løse kompliserte problemstillinger.

Vår empiri bekrefter at alle våre prester har mange års skolegang og teoretisk erfaring, samt mange gjennomførte begravelser alle sammen. Det er funn som bekrefter at de kan håndtere det uforutsette som for eksempel en brannalarm. Vi antar at slike situasjoner krever kunnskap og erfaring som igjen en ekspert antas å inneha. En annen prest beskriver en begravelse hvor vedkommende glemte et innslag fra pårørende underveis i begravelse. Dette kunne vært utfordrende å takle for en uerfaren prest, men vedkommende beskriver at hun gikk opp igjen og tok mikrofonen og introduserte pårørende. Pårørende fikk da holde sin tale og så fortsatte begravelsen som om alt var normalt. Dette kan være uttrykk og mestringsstrategier en ekspert innehar nettopp på bakgrunn av sin erfaring og dertil trygghet.

Empirien viser at prestene våre kan sies befinne seg på skalaen fra mesterlæren i alle fall som kompetent utøver og oppover. Alle prestene forteller historier fra begravelsene der de har løst oppgaven ved å gjenkjenne nye utfordringer ut fra erfaring og magefølelse. Prestene har en forståelse for kompleksiteten i oppgaven og det er mange hensyn å ta. Prestene kommer i vanskelige situasjoner der det ikke finnes flytskjemaer som kan hjelpe dem. Siden det ofte ikke finnes noe fasitsvar vil utfordringene de løser fremstå som åpne problem.

7.2.5 Svaret på forskningsspørsmål to: hvordan lærer presten å gjennomføre gravferder?

Vi mener at empirien vår viser at prestene lærer å gjennomføre gravferder først og fremst gjennom praktisering. Det er enighet om at den eksplisitte kunnskapen og den fagspesifikke ekspertisen danner fundamentet for praktisk læring. Den praktiske læringen kan gjerne begynne med observasjon eller deltakelse før presten begynner å gjennomføre gravferder selvstendig. Vi mener at vi i denne oppgaven har vist at det er gjennom selve gjennomføringen av gravferden at læringen først og fremst skjer. Vi mener at empirien peker på viktigheten av tilbakemeldinger og muligheten for felles refleksjoner.

7.3 Konklusjon

Vi mener at vi i denne oppgaven har vist og beskrevet hvordan prester blir eksperter på gravferd: Den **fagspesifikke ekspertisen** danner fundamentet og er grunnleggende nødvendig for praktisk læring. Evnen til å lære vises gjennom **praktisk læring** som kan skje på forskjellige måter. Siden en ekspert på gravferd kjennetegnes ved hennes **sosiale kompetanse, improvisasjon og skjønn** er det noe som presten må lære seg, utvikle og kunne anvende i forskjellige situasjoner. På bakgrunn av vår empiri mener vi å ha funnet at en ekspert på begravelser må kunne kategoriseres som en **kunnskapsarbeider**.

Eksperten bør være trygg på seg selv og rollen sin for å kunne vekke tillit hos andre. Denne **tryggheten** kommer gjennom at ekspertene stoler på det de både har lært og mestret på sin læringsreise fra novise til ekspert når det gjelder gravferder.

8. Hvordan oppgaven kan være nyttig og veien videre

Vi mener at oppgaven vår kan gi allmenne folkeopplysninger om prestedtjenesten og gravferder. Den kan bidra til både refleksjon og læring hos flere: pårørende, begravellesbyråene, ansatte i Den norske kirke og andre som arbeider med gravferder vil kunne kjenne seg igjen, men også se noe nytt.

Den norske kirke har en rekrutteringskrise og det mangler prester. Med å se på hvilke egenskaper og kompetanser man trenger for å gjøre en god jobb med begravelser kan vi utfordre tanker om at det kun er prester som kan gjennomføre begravelser. Kirkemøtet vedtok i 2022 å opprette ordningen *prest under utdanning* (KM13/22), såkalt PUU. En PUU-stilling er en fast prestedstilling hvor den som ansettes gis permisjon til å studere. Normalordningen går ut fra 60% arbeidsplikt og 40% studiepermisjon. Målet med det er at disse prestene studerer for å bli full kvalifisert til å jobbe som prest, samtidig som de gjør vanlig prestedtjeneste i en menighet og prosti. I Nidaros bispedømme er det per august 2023 fire PUU stillinger. Prosten i gruppen forteller om at noen av disse prestene under utdanning melder inn behov for både opplæring og veiledning, særlig når det gjelder gravferder. Og om sommeren blir teologistudenter sendt ut i praksis og (fungerende) proster skal gi opplæring og veiledning. Med andre ord er det prostens daglige brød både å sikre betjening av gravferder og å bidra i utdanning og veiledning av studenter i sommerjobb, studenter i praksis, vikarer og nytilsatte prester – og å bidra og tilrettelegge for veiledning og læring hos de ansatte prester i prostiene. Derfor mener vi at svaret på vår problemstilling om hvordan presten blir ekspert på gravferder kan bidra til en bedre opplæring av både studenter og nytilsatte.

Da det ikke tidligere er forsket på presten som ekspert, håper vi vår forskning kan bane vei for å synliggjøre hvordan prester blir ekspert. Vi håper denne avhandlingen vil kunne ha nytteverdi for Den norske kirke og teologiutdanninger. Vi ønsker å bidra til å synliggjøre hvordan kunnskapsutvikling hos begravellesprester best bør skje, basert på empiri fra prestene vi intervjuet. Gjennom vår analyse har vi vist at praktisering har stor relevans for kunnskapsutviklingen til en begravellesprest.

Videre håper vi at andre bransjer og organisasjoner også kan nyttiggjøre seg av våre funn fra denne oppgaven. Denne avhandlingen viser at kunnskapsutvikling og ekspertkompetanse er både relevant og viktig i Den norske kirke. Vi mener å kunne dra direkte paralleller over i det norske helsevesenet og dens behov for kompetanseutvikling i årene som kommer i møte med økt arbeidsmengde og kompleksitet i sykdomsbilde til pasienter som fremover vil tilhøre den varsla `eldrebølgen`. Å møte kompliserte sykdomsbilder og arbeidsoppgaver, vil utfordre kompetansenivået til de som arbeider i

helsevesenet. Gjennom empirien, kan vi se et økende behov for ekspertkompetanse også på pleiere i helsevesenet i takt med `eldrebølgens` anmarsj.

Forslag til videre forskning

Det ville ha vært interessant og spennende å gjennomføre observasjonsstudier og følge prestene gjennom alle faser av en begravelse, eller å forske på andre arbeidsoppgaver der prestene også kan anses som eksperter.

Prosten i gruppa synes empirien vår har spennende funn og mener det kunne vært interessant å forske videre på for eksempel hvordan sørgesamtalen også kan være en samtale om det åndelige.

I oppgavens empiri ser vi at noen prester undrer seg over at det ikke er en form for kvalitetssikring av presteoppgavene som er relatert til gravferder. Prestene i empirien forteller om et ønske og behov for videre læring i både sjelesorg og forkynnelse som skjer i forbindelse med gravferder.

Ved å ta hensyn til informasjonen om dette kan Den norske kirke tilrettelegge systematisk for å imøtekomme dette. Flere prester mener det kan være nyttig å observere prestekolleger for å lære selv og for å kunne gi og få tilbakemelding.

I kapitlet om tidligere forskning har vi referert til et prosjekt fra Oslo bispedømme der daværende biskop Aarflot ønsket seg en ordning der diakoner kan forrette gravferder på likt linje som prester. Aarflot anfører tre punkt som lå til grunn for gjennomføringen av prosjektet: For det første nevner Aarflot stort arbeidspress blant prester med opptil 100 gravferder per år og en vurdering "om dette ikke var oppgaver som kunne deles på flere tjenestegrupper i kirken, i første rekke diakonene" (Freiberg Klingberg, 1993:7). Som punkt to anfører daværende biskop at det er en lang tradisjon i Norge at andre enn presten gjennomførte gravferder, særlig på landsbygdene. Avslutningsvis argumenterer Aarflot med at det å gjennomføre gravferder også kan ses på som naturlig diakonal oppgave, særlig de tilfeller der diakonen kjente til den avdøde, har hatt kontakt med pårørende i tiden før dødsfallet. Ut fra konklusjonen vi sitter med etter vår forskning ønsker vi å utfordre Den norske kirke til å ta en ny vurdering av hvem som kan bli ekspert på gravferder. Kan det tenkes at vi her sitter på ett innspill til debatten om hvem som kan gjennomføre begravelser?

9. Referanseliste/Litteratur

- Berg, Morten Emil (2008). *Ledelse: verktøy og virkemidler*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bjørkelo, Brita et.al. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* (2013). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bolman, Lee G. & Terrence E. Deal (2009). *Nytt perspektiv på organisasjon og ledelse. Struktur, sosiale relasjoner, politikk og symboler*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Brochs-Haukedal, William (2011). *Arbeids- og lederpsykologi*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Brochs-Haukedal, William (2017). *Arbeids- og lederpsykologi*. Oslo: Cappelen Damm.
- Dewey, John (1916/1996). *Erfaring og tenkning*. I: Dale, L.E (red.): *Skolens undervisning og barnets utvikling. Klassiske tekster*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Dewey, John (1969 [1938]) *Erfaring og oppdragelse*. København: Berlingske forlag.
- Dewey, John (1997b [1916]) *The democratic conception in education*. I: *Democracy and education. An introduction to the philosophy of Education*. New York: The free press (s.81-99).
- Dreyfus, H. & Dreyfus, S. (1999). *Mesterlære og ekspertenes læring*. I K. Nielsen & S. Kvale (red.), *Mesterlære, læring som sosial praksis* (s. 52–70). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Elmholdt, Claus og Tanggard, Lene (2011). *Følelser i ledelse*. Aarhus: Klim: s. 131-151; Svend Brinkmann (*Følelser på godt og vondt*).
- Gotvassli, Kjell Aage. (2020). *Kunnskap, kunnskapsutvikling og kunnskapsledelse i organisasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget
- Gravferd*. (2 utg. 2014). Verbum. Oslo.
- Gravferdsloven. (1997). *Lov om gravplasser, kremasjon og gravferd (LOV-1996-06-07-32)*. Lovdata. Hentet den 6.7.2023 fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1996-06-07-32>
- Hetland, Thomas: "Edmund Hussers" - Store norske leksikon (snl.no) hentet den 8.7.2023.
- Hernes, Tor. (2020). *Organisering i en verden i bevegelse*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Hislop, Donald. (2009). *Organizational learning as a dynamic process*. Oxford, England: University Press.
- Holme, Heine Aleksander: "epistemologi" – Store norske leksikon (snl.no) hentet den 8.7.2023
- <https://www.kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/bispemotet/prestetjeneste/olavstipend>. Hentet den 1.8.2023
- Irgens, Eirik. (2011). *Dynamiske og lærende Organisasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget
- Irgens, Eirik. og Wennes, Grete (red). (2014). *Kunnskapsarbeid – om kunnskap læring og ledelse i organisasjoner*. Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

- Johannessen A., Tufte P., Christoffersen L. (2011). Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode. Abstrakt forlag
- Johannessen, Kjell S. (1988). «Tankar om tyst kunskap», *Dialoger*, 3. årgang, nr. 6, Stockholm.
- Justesen, L og Mik-Meyer, N (2010). Kvalitative metoder i organisations- og ledelsesstudier. Hans Reitzels forlag.
- Kaufmann, Astrid og Kaufmann, Geir (2015). Psykologi i organisasjon og ledelse. Oslo: Fagbokforlaget.
- Klingberg, H. F. (1993). Gravferd - naturlig samarbeidsfelt for prest og soknediakon. Hentet den 6.7.2023 fra: https://vid.brage.unit.no/vid-xmlui/bitstream/handle/11250/96423/Diakonos_gravferd_samarbeidsfelt_prest_soknediakon.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). Interview. Det kvalitative forskningsinterview som håndværk. Oslo: Gyldendal.
- Leliënhof, Marcel. (2023). *Av jord er du kommet. Om kirkelig gravferd*. Oslo: Verbum. S. 45-60; Thomassen, Merete.
- Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. New York: Springer.
- Lazarus, Richard S. (2009). *Stress og følelser: En ny syntese*. København: Akademisk Forlag
- Nonaka, I. and Takeuchi, H. (1995) *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. New York: Oxford University Press
- Nyeng, Frode og Wennes, Grethe (red.) (2005). Kunnskapsprosesser og emosjoner - en ontologisk forankring og integrering. Kan organisasjoner føle? Oslo: Cappelen Damm Akademisk: s. 101-118; Eide, Dorthe.
- Nyeng, Frode og Wennes, Grethe (red.) (2006). Tall, tolkning og tvil - bak metodevalg i økonomi, ledelse og markedsføring. Oslo: Cappelen Damm Akademisk: s. 245 – 277; Når mauren også skal være ørn - om å analysere sin egen organisasjon. Repstad & Nielsen.
- Passer, Michael W. & Smith, Ronald E. (2004). *Psychology: The Science of Mind and Behavior*. Boston: McGraw-Hill.
- Schön, Donald (2001). *Den reflekterende praktiker. Hvordan professionelle tenker når de arbeider*. København: Forlaget Klim.
- Sennett, Richard. (1977): *The fall of public man*. London: Penguin.
- Sommer, Ingeborg: Har Gud alle tider i sin hånd? Om personlig tilrettelegging av gravferder i det 21. Århundre. Hentet den 1.8.2023 fra: <https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/bispemotet/2020/dokumenter/rapport%20olavstipend%202019%20ingeborg%20sommer.pdf>
- Sommer, Ingeborg «*I avdødes ånd*» *Gravferden – de pårørende og presten*. Tidsskrift for praktisk teologi Nordic Journal of Practical Theology Årgang 38. Nr. 1/2021 [s. 20-34]
- [1] Statistisk sentralbyrå, *Den norske kirke – hovedtall 2022*. [online]. Hentet den 6.7.2023 fra: <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/religion-og-livssyn/statistikk/den-norske-kirke>.

[2] Statistisk sentralbyrå, *Den norske kirke – medlemmer og kirkelige handlinger etter bispedømme 2022*. [online]. Hentet den 6.7.2023 fra: <https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/religion-og-livssyn/statistikk/den-norske-kirke>.

Thagaard, Tove (2018). *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Fagbokforlaget.

Thurén, Torstein (2022). *Vitenskapsteori for begynnere*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Vedtak Kirkemøte 8/02. (2002). *Gravferd – Alminnelige bestemmelser Ordning for Gravferd fra kirke eller krematorium (KM 8/02)*. Kirkemøte.
https://www.kirken.no/globalassets/kirken.no/migrering/gravferd_03_bm.pdf

Vifladt, E., & Hopen, L. (2004). *Samhandling om læring og mestring*. Oslo: Nasjonalt kompetansesenter for læring og mestring ved kronisk sykdom.

Westeren, Knut Ingar. (2013). *Kunnskap og konkurransevne*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Yukl, Gary & Gardner, William. (2020). *Leadership in organizations (Ninth edition, Global edition)*. Boston: Pearson Education.

Vedlegg 1. Intervjuguide

Intervjuguide

Navn:

Dato:

Innledning:

Presentasjon av oss.

Innramming av intervjuet: intervjuet skal bidra til forskning, studiet MKL ved NORD, ca. 1 time, ca. 30 spørsmål.

Formål, avklaringer: henvisning til informasjonsskriv.

Samtykkeerklæring.

Behandling av lydopptak og transkribert materiale. Henvisning til godkjenning fra sikt.no

Pauser

1. Fortell om din yrkesmessige bakgrunn

- 1.1 Alder
- 1.2 Hvorfor ville du bli prest?
- 1.3 Utdanning
- 1.4 Ansiennitet / yrkeserfaring
- 1.5 Tjenesteområder/nåværende stilling
- 1.6 Hvor mange begravelser har du forrettet? /Hvor mange begravelser stod du ansvarlig for som prest så langt (sånn cirka)?
- 1.7 Vi ber deg om å skissere kort de ulike fasene rundt en gravferdshandling fra start til slutt.
- 1.8 Hvor mange timer bruker du til en gravferd? Har tidsbruken forandret seg med årene, hvorfor?
- 1.9 Roller

2. Intervjuspørsmålene

Læringsprosess / kunnskapsutvikling

- 2.1 Hvis det er noe du husker fra den første gangen du forrettet en begravelse – hva er det da, hvordan vil du beskrive det?
- 2.2 Hvordan vil du beskrive din rolleutøvelse i dine første begravelser?
- 2.3 Hva lærte du om begravelser i studiet?
- 2.3 Hvordan har måten du arbeider med gravferdshandlinger forandret/videreutviklet seg?
- 2.4 Har måten du ser på din rolle som prest i forbindelse med en gravferdshandling forandret seg siden du begynte? Hvis ja, hvordan vil du beskrive det?
- 2.5 Hvis du ser tilbake, hva er den største forskjellen på deg som novise når det gjelder gravferd og i dag (som ekspert)?
- 2.6 Hva har du reflektert over og endret underveis/ med erfaring?
- 2.7 Hvem snakker du med om gravferdshandlingene?
- 2.8 Hvordan vil du beskrive at samtaler med andre (for eksempel arbeidsveiledning eller kollega) har bidratt i lærings- og utviklingsprosessen?
- 2.9 Får du debriefing for tjenesten knyttet til begravelsen? Hvis ja, kan du fortelle litt om hyppighet og hvem det er som er med?
- 2.10 Kan du fortelle om en gravferdshandling som var formativ for deg, der du lærte noe konkret, hvordan var situasjonen og hva du lærte?
- 2.11 Har du opplevd å bli emosjonell/berørt under en begravelse? Fortell om det og dine mestringsstrategier? (Hvordan ble de til?)

- 2.12 Hvis du skulle lære meg å forrette en begravelse, hvordan ville du da ha lagt opp læringsløpet?
- 2.13 Hvis du skulle komme med noen anbefalinger til et utdannings-/opplæringsløp mtp å lære å begrave, hva skulle det inneholde? Hvorfor?
- 2.14 Hvordan vil du beskrive "blindsoner" i læringsløpet, hva er det du er dårligst forberedt på?
- 2.15 På hvilken måte opplever du at gravferdshandlinger har blitt en rutine for deg - på godt og vondt?
- 2.16 Hva slags egenskaper og kvalifikasjoner mener du en begravelsesprest bør ha?
- 2.17 Hvordan vil du videreutvikle deg, hva vil du lære videre med tanke på gravferdshandlinger?

Samhandling og samarbeid

- 2.18 Hvem samarbeider du med – og hvorfor?

Personlig opplevelse/tolkning

- 2.19 Hva er mest givende for deg som prest når du forretter gravferder?
- 2.20 Hva er mest krevende for deg som prest når du forretter gravferder?
- 2.21 Hva må til for at du er fornøyd med jobben du har gjort med en begravelse?
-

Mulig avslutningsspørsmål

- 2.22 Dersom du har opplevd noe morsomt i forbindelse med en gravferd, så må du gjerne fortelle om det?

Vedlegg 2. Informasjonsskriv

Vil du delta i forskningsprosjektet "Hvordan lærer presten å begrave"?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å foreta en kvalitativ studie hvor vi skal forske på hvordan prester har tilegnet seg og utviklet kunnskap og kompetanse for å være ansvarlig for planlegging og gjennomføring av gravferdshandlinger. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Vi er tre studenter som studerer Master i kunnskapsledelse ved NORD Universitet og som nå skriver masteroppgaven i lag. I forbindelse med den ønsker vi å gjennomføre en kvalitativ studie der vi intervjuer 5 prester med erfaring i å forrette begravelser.

Vi ønsker med denne studien å finne ut av hvordan prester har tilegnet seg kunnskap og kompetanse til å stå ansvarlig for planlegging og gjennomføring av gravferdshandlinger. Her sikter vi på hele prosessen fra første kontakt med pårørende og eventuell oppfølging etter gravferdshandlingen. Vi er interessert i prestenes refleksjoner over utviklingen de har vært gjennom, hva slags opplæring de fikk, og hvordan de har utviklet seg i løpet av årene?

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

NORD Universitet har det overordnede ansvaret. Veileder og prosjektansvarlig er Torild Oddane.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Dette informasjonsskriv sendes til prestene i Nidaros bispedømme. Utvalgsriterium er at du er mellom 25 og 75 år gammel og er yrkesaktiv i Den norske kirke. Av de som gir en positiv respons på å delta i forskningsprosjektet vil vi trekke 5 deltakere.

Hva innebærer det for deg å delta?

Ved å delta i vår studie, vil vi bruke om lag 45-60 minutter på et intervju av deg. Intervjuet vil enten skjer digitalt (for eksempel per teams) eller fysiske.

Informasjonen samles inn igjennom et intervju som blir tatt opp via lydopptak. Alle våre informanter vil anonymiseres.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle dine personopplysninger vil da bli slettet. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Det er kun studenter og veileder som får tilgang til opplysningene.
- Intervjuene tas opp på lydopptak og transkriberes, slik at anonymiteten din opprettholdes.

Hva skjer med personopplysningene dine når forskningsprosjektet avsluttes?

Prosjektet vil etter planen avsluttes 1.10.2023. Lyddopptak og alle dine personopplysninger slettes da. Anonymiserte opplysninger vil ikke slettes, men kunne gjenbrukes til for eksempel forskning.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Nord universitet har Sikt – Kunnskapssektorens tjenesteleverandør vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke opplysninger vi behandler om deg, og å få utlevert en kopi av opplysningene
- å få rettet opplysninger om deg som er feil eller misvisende
- å få slettet personopplysninger om deg
- å sende klage til Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å vite mer om eller benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Nord universitet ved Torild Oddane (mail: torild.a.oddane@ntnu.no)
- Vårt personvernombud: Torild I. Kringen. Mail: personvernombud@nord.no eller telefon 74 02 27 50

Hvis du har spørsmål knyttet til vurderingen som er gjort av personverntjenestene fra Sikt, kan du ta kontakt via:

- Epost: personverntjenester@sikt.no eller telefon: 73 98 40 40.

Med vennlig hilsen

Torild A. Oddane
(Veileder)

Isabel Vangen, Christine Waanders, Kåre Skinderhaug
(Studenter)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet "Hvordan lærer presten å begrave", og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet

(Signert av prosjektdeltaker, dato)